

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 3

OBSAH

<i>Stanislav Balík:</i> Z dějin právních institucí v raném koloniálním období Massachusetts	163
<i>Milan Bakeš:</i> Finanční činnost socialistického státu a její právní formy	213
<i>Vojtěch Cepl:</i> Oslabování univerzální sukcese	229

СОДЕРЖАНИЕ

Станислав Балик: Из истории правовых институтов в древнем колониальном периоде Мэссачусетс	163
Милан Вакеш: Финансовая деятельность социалистического государства и ее правовые формы	213
Войтех Цеpl: Процесс ослабления общего преемства	229

INHALT

<i>Stanislav Balík:</i> Aus der Geschichte der Rechtsinstitutionen in der kolonialen Frühzeit von Massachusetts	163
<i>Milan Bakeš:</i> Die finanzielle Tätigkeit des sozialistischen Staates und ihre rechtlichen Formen	213
<i>Vojtěch Cepl:</i> Die Abschwächung der Universalsukzession	229

Z dějin právních institucí v raném koloniálním období Massachusetts

(Příspěvek k dějinám státu a práva USA.)

Vznik a vývoj právních institucí v raném koloniálním období je jednou ze zajímavých a vědecky důležitých otázek dějin státu a práva USA. Bez jejího objasnění lze stěží pochopit vývoj státu a práva Spojených států amerických nejen v koloniálním období, ale do jisté míry i v pozdějším období.

Rozsah tohoto článku klade však jisté meze jejímu širšímu a všestrannějšímu rozpracování. Především nelze zabývat se danou problematikou ve všech anglických osadách. Omezují proto svůj příspěvek na Massachusetts, který byl v XVII. století významným představitelem novoanglických osad, v XVIII. století jedním z nejaktivnějších bojovníků za nezávislost v revoluční válce proti Anglii, v XIX. století čelným státem kapitalistického Severu a ještě v polovině téhož století „nejsvobodnějším státem severoamerické republiky“ (MARX). Nelze však ani rozebrat vývoj všech právních institucí, které se vytvořily a rozvíjely v raném období. Omezím se proto především na ústřední orgány a místní správu, dále na soudnictví a proces a na instituce práva občanského a rodinného. V nezbytné míře bych chtěl seznámit čtenáře se základními rysy poměru státu a církve. Ve vyhraněné puritánské („modré“) kolonii, jako byl Massachusetts, to nebyla zdaleka zanedbatelná záležitost.

I. ÚSTŘEDNÍ MOC

Ústřední orgány osady Massachusetts se začaly vytvářet na základě královské výsadní listiny (charter) Massachusettské společnosti z r. 1629.

Prvním koloniálním orgánem se stalo těleso, nazývané „Guvernér a Rada londýnské osady v Massachusettské zátocě v Nové Anglii“ (Governor and Council of London's Plantation in the Massachusetts Bay in New England). Tento orgán, označovaný některými autory jako „místní vláda“, sestával z guvernéra a dvanácti členů. Podléhal Massachusettské společnosti, sídlící v Anglii, a byl povinen řídit se ve své činnosti jejími pokyny a příkazy.

V této podobě a podle těchto zásad uvedený orgán pracoval až do r. 1630, kdy došlo k přesídlení Massachusettské společnosti do Ameriky.

Toto opatření mělo za následek mimo jiné to, že

1. orgány společnosti (guvernér, správní rada, valné shromáždění) se staly současně také přímými orgány kolonie,

2. členové či akcionáři společnosti (freemen) se stali plnoprávními občany kolonie a

3. došlo k vytvoření samosprávné kolonie.

K dalšímu kroku ve vývoji ústředního státního ústrojí došlo r. 1634, kdy se vytvořilo jednokomorové zákonodárné shromáždění (General Court). V něm zasedali společně se zástupci měst také guvernér (Governor) a členové správní rady (Court of Assistants).

V letech 1636–1638 byla vytvořena tzv. stálá rada (Council for life) s doživotními členy. Měla posílit postavení vládnoucí skupiny osady, neměla však trvalejšího významu.

Pravomoc a vzájemné vztahy ústředních orgánů kolonie byly v r. 1641 upraveny Zákoníkem svobod (Body of Liberties).

R. 1644 došlo k rozdělení zákonodárného shromáždění na dvě komory. I když nadále bylo třeba při výkonu jeho funkcí, zejména zákonodárných, součinnosti a souhlasu obou komor (dříve složek jedné komory), znamenalo vytvoření dvoukomorového zákonodárného shromáždění uzavření jedné etapy budování ústředního státního aparátu osady.¹⁾

II. MÍSTNÍ SPRÁVA

Zatímco na vytváření ústředních orgánů kolonie měla zprvu rozhodující vliv činnost předních akcionářů Massachusettské společnosti a později politický zápas osadníků s vládnoucí skupinou, byl vývoj místní správy ovlivněn do značné míry především přírodními podmínkami a nebezpečím ze strany indiánských kmenů.

Přírodní podmínky nutily osadníky usídlivat se v místech, kde se půda hodila alespoň do jisté míry k obdělávání. Tam, kde taková půda byla, docházelo pochopitelně ke značnému soustřeďování obyvatelstva, které zde nevytvářelo hospodářsky nerentabilní velkostatky, ale drobná farmářská hospodářství. Můžeme tedy říci, že přírodní podmínky (nedostatek úrodné půdy) napomáhaly objektivně k vytvoření větších celků (seskupení) obyvatelstva.

Kromě toho sehrály určitou úlohu i důvody vojenské. Je totiž třeba si uvědomit, že drobné farmářské dvorce nebyly slabé jen po stránce hospodářské, ale i po stránce vojenské. Zatímco jižní otrokářské velkostatky, silné hospodářsky i vojensky, byly s to čelit alespoň dočasně útoku ze strany Indiánů, roztroušené farmářské dvorce by se byly stěží mohly ubránit. Proto byli osadníci nuceni z obranných důvodů spojovat se ve větší celky, města (towns).

Určitou úlohu sehrála patrně i skutečnost, že z mateřské země odcházely do osady velké skupiny lidí, kteří spolu žili už dříve (např. v nějaké

¹⁾ Podrobněji se zabývám vývojem ústředních orgánů ve stati „Státní ústrojí Massachusetts v letech 1629–1644 (Z dějin ústavního práva USA v koloniálním období). Právně historické studie 20, v tisku.

vesnici) a kteří tvořili jednu společnou církev. Jejich snaha zůstat pohromadě i v budoucnu mohla také napomáhat zakládání nových společných sídel.

Města (z našeho hlediska spíš vesnice) se začala vytvářet od samého počátku trvání kolonie. Co do vzniku je lze rozdělit do dvou skupin podle toho, zda vznikla bez svolení společnosti či kolonie nebo nikoli.²⁾

Mezi města první skupiny (bez zvláštního povolení) patřil např. Dorchester. Města tohoto druhu vznikala v kolonii nejdříve. Orgány společnosti a kolonie se na jejich založení nepodílely.

Avšak už r. 1630 stanovila výkonná rada, že k založení města (vesnice osady) je třeba jejího souhlasu.³⁾ Později se stalo rozhodujícím orgánem při zakládání měst zákonodárné shromáždění.

Tím se dostáváme ke druhé skupině měst, založených se svolením příslušných orgánů. Do této skupiny patřila většina massachusettských měst. Města tohoto druhu byla zakládána zhruba tímto způsobem: Nejdříve zákonodárné shromáždění přidělilo potřebnou půdu (k založení města) skupině osadníků. Ti pak měli právo založit osadu (vesnici, město) a církev.⁴⁾

Tyto osady byly označovány různými názvy. Výrazu „město“ bylo použito poprvé už r. 1630/31. Do jaké míry byl tento název oprávněný, nemůžeme v této stati zkoumat. Pro nás je podstatné, že města byla od počátku základními správními jednotkami. R. 1635/36 bylo sice nařízením zákonodárného shromáždění rozhodnuto rozdělit kolonii do čtyř hrabství, ta však hrála úlohu spíš v soudnictví a ve vojenské organizaci než v místní správě.

Města jako správní jednotky měla nejrůznější práva a plnila rozmanité povinnosti. Tak např. už v září 1630 jim bylo uloženo vybírat daň a roku 1631 vyzbrojit obyvatelstvo.⁵⁾

Pravomoc měst jako základních správních jednotek byla r. 1636 vymezena nařízením zákonodárného shromáždění, čímž se podle PALFREYE dostalo „prvního zákonného potvrzení... městskému zřízení v Nové Anglii...“.⁶⁾ Na základě tohoto nařízení měla města či, přesněji řečeno, „politicky plnoprávní osadníci každého města nebo jejich většina“ právo nakládat městskými pozemky a lesy, přidělovat půdu, vydávat v mezích právního řádu předpisy, volit městské úředníky a ukládat pokuty do výše 20 šilinků,⁷⁾ rozvrhovat daně na obyvatele.⁸⁾ Dále měla města pečovat o chudé, udržovat silnice a příslušelo jim právo rozhodovat o přijetí nebo

²⁾ E. Channing: *Town and County Government in the English Colonies in the North America*. John Hopkins University Studies in Historical and Political Science, 2. série, X/1884, str. 26/458–27/459.

³⁾ J. G. Palfrey: *History of New England*, I, Boston 1859, str. 319; J. F. Sly: *Town Government in Massachusetts 1620–1930*, Cambridge (USA) 1930, str. 15 n.

⁴⁾ Palfrey: *History*, II, str. 14; Sly: *Town Government*, str. 15 n.

⁵⁾ Sly: *Town Government*, str. 73.

⁶⁾ Palfrey: *History*, I, str. 434. Podobný názor sdílí i Sly: *Town Government*, str. 20.

⁷⁾ Channing: *Town and County Government*, str. 32/464.

⁸⁾ Palfrey: *History*, I, str. 382.

odmítnutí „obyvatel“, udržovat pořádek,⁹⁾ dozírat na míry a váhy atd.¹⁰⁾ Jak je z uvedeného patrné, byla přiznána městům poměrně široká pravomoc.

K uskutečňování správních funkcí měla města pochopitelně své orgány.

Vrcholným orgánem bylo městské shromáždění politicky plnoprávných osadníků. Podle nařízení z r. 1636 mohli rozhodovat pouze oni o místních záležitostech. Teprve r. 1647 se dostalo podílu na místní správě také ostatním svobodným osadníkům, kteří vykonali předepsanou přísahu věrnosti.¹¹⁾

Vedle městských shromáždění politicky plnoprávných osadníků existovala ve městech ještě shromáždění vlastníků nerozdělených pozemků (commoners). Byli to v podstatě osadníci, jimž byla původně přidělena půda k založení měst, a jejich dědicové a nástupci. Shromáždění vlastníků bylo z hlediska právního řádu quasi-korporací, která měla právo rozhodovat o obecních pozemcích, tj. o všech pozemcích, které byly přiděleny do vlastnictví jednotlivcům.

Někdy — zvláště v prvních desetiletích — shromáždění politicky plnoprávných osadníků a shromáždění vlastníků do značné míry splývala. Později vystupují stále samostatněji. Důsledkem tohoto oddělení bylo, že někteří lidé, kteří měli hlasovací právo ve shromáždění politicky plnoprávných osadníků, neměli právo rozhodovat (o otázkách půdy) ve shromáždění vlastníků atd.¹²⁾

Městské shromáždění politicky plnoprávných osadníků bylo nejdůležitějším orgánem městské správy. Zprvu, jak se zdá, vykonávalo všechny úkoly místní správy samo.

Později došlo k vytvoření výkonného orgánu — jakési městské rady, složené ze tří a více radních (Selectmen). První zmínky o nich se objevují v letech 1633–1635, kdy došlo k ustavení radních v řadě měst. Právní postavení radních nebylo všude stejné. Někde byli pokládáni pouze za jakýsi „kormidelnický výbor“, jinde za výkonný orgán městského shromáždění mezi jeho zasedáními.¹³⁾ Jejich značná, stále se rozšiřující pravomoc byla vymezena zprvu jen zcela obecně. Teprve později dochází k jejímu postupnému zpřesňování.¹⁴⁾

Institut radních nezástal omezen pouze na Massachusetts, ale rozšířil se i do sousedních osad.¹⁵⁾

Vedle radních jako celku vykonávali rozličné funkce v místní správě ještě nejruznější úředníci, jako byli např. policejní úředník (constable), do-

⁹⁾ Channing: Town and County Government, příloha.

¹⁰⁾ Sly: Town Government, str. 19.

¹¹⁾ General Lauues and Libertyes. Předmluva M. Farrand, Cambridge (USA) 1929, str. 51. Dále jen „General Lawes“.

¹²⁾ M. Eggleston: The Land System of the New England Colonies. John Hopkins University Studies in Historical and Political Science, 4. série, XI–XII/1886, str. 37.

¹³⁾ Sly: Town Government, str. 31–34.

¹⁴⁾ Sly: Town Government, str. 34.

¹⁵⁾ Palfrey: History, II, str. 13.

zorci v kostelích (tithingmen), silniční dozorci (surveyors of highways), písař (clerk) atd.¹⁶⁾

Na počátku čtyřicátých let zasáhl do vývoje místní správy také „Zákoník svobod“ (Body of Liberties) z r. 1641,¹⁷⁾ první ze skupiny tzv. „modrých zákoníků“.

Zákoník navázal v podstatě na předchozí úpravu místní správy, protože jednak výslovně uznal existenci městského shromáždění (čl. 12, 16, 56) a radních (čl. 74), jednak ponechal těmto orgánům v zásadě stejnou pravomoc.

Městské shromáždění politicky plnoprávných osadníků zůstává podle „Zákoníku svobod“ i nadále sborovým orgánem, složeným jen z politicky plnoprávných osadníků, zatímco ostatní jsou z něho vyloučeni. A — dodali bychom — v důsledku toho také zbaveni možnosti podílet se na místní správě. Na tom nemění mnoho ani čl. 12, který se pokoušel rozšířit politický vliv osadníků jak na ústřední, tak na městské orgány. Toto ustanovení, jak známo, dovolovalo i ostatním svobodným politicky neplnoprávným osadníkům předstoupit mimo jiné i před městské shromáždění a tam přednést návrhy, stížnosti atd. O tom, do jaké míry bylo asi toto ustanovení použitelné v praxi, jsem se pokusil ukázat v jiné souvislosti.¹⁸⁾

Vraťme se však ještě k orgánům místní správy a jejich pravomoci.

Jak jsme už řekli, převzal „Zákoník svobod“ nejen tyto orgány, ale ponechal jim také jejich dosavadní pravomoc. Města i nadále požívají značné pravomoci. Nejvýrazněji se to projevilo v čl. 66, který po vzoru předchozího nařízení z r. 1635/36 stanovil:

„Politicky plnoprávní osadníci každého města budou mít právo vydávat takové předpisy a nařízení, které se budou týkat blaha jejich města, s tím, že nebudou trestní, ale pouze správní povahy, a že jejich pokuty nepřesáhnou 20 šil. za přestupek a že neodporují veřejným zákonům a řádům země. Jestliže (jich) některý obyvatel nebude dbátí nebo odmítne (je) zachovávat, budou mít právo vymáhat stanovené pokuty.“

Tato velmi široká, obecná formulace skýtala městům nepochybně značné možnosti, které by stěží měla při podrobnějším výpočtu. Proto zákonodárci

¹⁶⁾ K jejich pravomoci srov. *Sly: Town Government*, str. 39 n.

¹⁷⁾ Blíže o tomto prvním zákoníku na půdě Spojených států srov. *S. Balík: Ně která významná ustanovení massachusettského „Zákoníku svobod“, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 3/1958, str. 263 n.*

K anglickému znění „Zákoníku svobod“ srov. *Ch. E. Elliot: American Historical Documents, 1000–1904, New York 1910, str. 59 n.*

České překlady výňatků ze „Zákoníku svobod“ obsahují následující publikace:

1. *J. Tureček a kolektiv: Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva, Praha 1956, str. 346 n. a S. Balík — K. Litsch — K. Malý, Texty ke studiu obecných dějin státu a práva. III. Kapitalistický stát a právo. Praha 1971, str. 56 n.*

¹⁸⁾ Srov. *S. Balík: Sociální struktura a právní postavení obyvatelstva v raném koloniálním období v Massachusetts. Příspěvek k dějinám státu a práva USA. Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 4/1973, str. 268 n.*

ani nepokládali za nutné pokoušet se o vyčerpávající úpravu. Spokojili se prostě tím, že podtrhli pravomoc městských shromáždění v některých případech, v minulosti snad sporných. Následkem toho se „Zákoník svobod“ omezil na to, že zvlášť zaručil městským shromážděním právo rozhodovat o užívání řek, rybníků, zálivů a zátok ve svém obvodu k rybolovu (čl. 16), povolovat výdaje z městské pokladny (čl. 78), stíhat své členy pro útočné chování při schůzích (čl. 56) a, jak se zdá, zaopatřovat pod dohledem členů výkonné rady sirotky (čl. 84).

Čl. 74 bylo pak městským shromážděním přiznáno právo zvolit „přiměřený počet vhodných mužů, aby řídili místní správní záležitosti toho (kterého) města podle daných písemných pokynů, s tím, že neučiní nic, co by bylo v rozporu s obecnými zákony a nařízeními země a s tím, že také takových vybraných osob nebude více než devět“.

Funkční období těchto „vybraných mužů“, tj. radních, se mělo pohybovat v rozmezí jednoho roku.

Srovnáme-li ustanovení čl. 74 s předchozím stavem, vidíme, že nepřináší celkem nic nového, protože i podle čl. 74 zůstávají radní pouze výkonným orgánem městského shromáždění, pracujícím podle jeho pokynů. Rovněž v otázce volby přejal „Zákoník svobod“ dosavadní nedemokratické stanovisko, že jak voliči, tak kandidáti mají být politicky plnoprávními osadníky.

Zbývá jen dodat, že „Zákoník svobod“ ponechal beze změny nejen dosavadní orgány místní správy i s jejich pravomocí, ale ponechal beze změny i dosavadní nedemokratickou praxi, vylučující svobodné neplnoprávné osadníky z účasti na místní správě. Tato skutečnost se stala předmětem oprávněné kritiky ze strany této vrstvy obyvatelstva. R. 1647 skutečně svobodní neplnoprávní osadníci byli připuštěni k účasti na místní správě.

III. POMĚR STÁTU A CÍRKVE

Nástin vývoje státního aparátu by nebyl úplný, kdybychom si nepovšímli blíže tak důležité otázky právní a politické, jakou byl v životě osady poměr státu a církve.

Tento poměr lze charakterizovat jako jednotu mezi státem a církví.¹⁹⁾

Jak Massachusettská společnost, tak později kolonie poskytovaly církvím a duchovenstvu hmotnou a politickou podporu:

Tak už v srpnu 1629 byla správní radou projednávána otázka zabezpečení duchovních (ministers).²⁰⁾ Toutéž otázkou se zabývalo v širší souvislosti také valné shromáždění společnosti v únoru 1630.²¹⁾ V listopadu 1629 byla uložena osadníkům šesti sídel daň k vydržování duchovních.²²⁾ Jedno z nejdůležitějších opatření ve prospěch duchovenstva se vyvinulo v souvislosti s přidělováním pozemků skupinám osadníků, kteří hodlali založit nová sídla. K platnosti takového přidělu bylo totiž třeba, aby se v daném

¹⁹⁾ P. C. Laner: Church and State in New England. John Hopkins University Studies in Historical and Political Science, 10. série, II–III/1892, str. 54.

místě usídlil ve stanovené lhůtě určitý počet rodin (obyčejně 20), nezbytný k udržování (podpoře) duchovního.²³⁾ A konečně r. 1638 stanovilo zákodárné shromáždění, že „každý obyvatel ve městě je vázán podílet se na všech daních“, ať už ve prospěch církve či státu.²⁴⁾ Tuto zásadu opakovala i pozdější nařízení z let 1643 a 1644.²⁵⁾

Uvedená opatření směřovala nepochybně k hmotnému zabezpečení církvi a duchovenstva.

Jiná opatření, o nichž budeme mluvit, napomáhala k posílení jejich politického postavení a vlivu.

Jedním z nich byl nepochybně obyčej dotazovat se duchovních na mínění v té či oné závažnější otázce politické, právní, náboženské atd.²⁶⁾ Počátky této praxe, která umožnila duchovním ovlivňovat i jednání nejdůležitějších orgánů, spadají do r. 1629, kdy byli poprvé přizváni na zasedání valného shromáždění společnosti duchovní.²⁷⁾ Tato praxe byla do jisté míry opodstatněna i okolností, že součástí právního řádu osady bylo Písmo, kterého se mělo používat podle rozhodnutí z r. 1629 k řešení všech důležitých politických a náboženských otázek.²⁸⁾ Kdo měl v takovém případě podávat výklad Písma, ne-li osoby teoreticky nejpopovolanější, duchovní? Podobně r. 1636 stanovil zákon, že do předložení a schválení zákonů, „shodných se slovem božím“, mají být všechny záležitosti rozhodovány buď podle platných zákonů nebo, není-li jich, podle Písma.²⁹⁾

Jak ukazují nařízení z let 1639 a 1640, měli starší církvi (Elders) možnost vyjádřit se k návrhu „zákonů“ či, přesněji řečeno, k návrhu zákoníku.³⁰⁾

Duchovní John Cotton a Nathaniel Ward byli dokonce pověřeni v různých letech vypracováním návrhů zákoníku. Cotton pak skutečně předložil tzv. „Mojžíšovy soudní zákony“, Ward vypracoval návrh „Zákoníku svobod“.

Zvlášť důležité opatření, směřující — podobně jako předchozí — k posílení politického vlivu církvi, bylo přijato r. 1631. Stanovilo, že politicky plnoprávními osadníky (freemen) se mohou stát jen členové církvi. Tento

20) *Palfrey*: History, I, str. 317.

21) *J. B. Felt*: Ecclesiastical History of New England, I, Boston 1855, str. 128.

22) *Palfrey*: History, I, str. 321.

23) *Eggleston*: Land System, str. 34/378.

24) General Lawes, str. 9.

25) General Lawes, str. 9.

26) *L. H. Osgood*: American Colonies in the Seventeenth Century, I, New York 1904, str. 217–218.

27) *Felt*: Ecclesiastical History, I, str. 145.

28) *Felt*: Ecclesiastical History, I, str. 145.

29) Na tento zákon upozorňuje např. i *John Winthrop* ve svém díle „Arbitrary Government“.

30) Srov. *Winthrop's Journal „History of New England“ 1630–1649*. Vyd. *J. K. Hosmer*, I, New York 1908, str. 262; *Felt*: Ecclesiastical History, I, str. 334; *Palfrey*: History, II, str. 23–24 (pokr. poznámky 3 ze str. 22); *F. C. Gray*: Remarks on Early Laws of Massachusetts Bay; with the Code adopted in 1641, and called The Body of Liberties, now first printed. Collections of Massachusetts Historical Society, 3. série, sv. VIII/1843, str. 206–207.

zákon, přijatý nikoli z náboženských, ale z politických důvodů,³¹⁾ zbavil možnosti nabýt politických práv všechny osadníky, kteří nebyli členy některé církve v osadě. Podobně zákon z r. 1637 stanovil, že úředníkem se nemůže stát nikdo jiný, než politicky plnoprávný osadník (samozřejmě člen církve.³²⁾

Upevnění autority církví a duchovních napomáhal stát také jejich intenzivní ochranou proti nejrůznějším útokům. Byly např. stíhány pokusy mařit činnost církví,³³⁾ hanobení duchovních a pobuřování proti nim³⁴⁾ atd. Podle nařízení z r. 1638 stíhal stát toto jednání pokutami, vězením atd. Osoby, vyobcované z církve (exkomunikované), které se nesnažily ve lhůtě 6 měsíců o nápravu svých poklesků a o znovupřijetí do církve, byly trestány vyhnáním.³⁵⁾

Není pochyb o tom, že všechna opatření, o nichž jsme mluvili, se snažila zabezpečit církve a duchovenstvo hospodářsky a politicky.

Je třeba říci, že velké úsilí v tomto směru vyvíjela zvlášť vládnoucí skupina, těsně spjatá se špičkou koloniálního duchovenstva. Samo duchovenstvo, či lépe, jeho neenergičtější část, vedená Johnem Cottonem, plně podporovala vládnoucí skupinu v jejích snahách. Cílem této bojovné skupiny duchovních bylo podřídit stát církvím, či lépe, duchovenstvu. Její názor na řešení poměru státu k církvím vyjádřil výstižně John Cotton:

„Je lépe, aby se obec přizpůsobila uspořádání božího domu, jímž je církev boží, než přizpůsobovati církev občanskému (světskému) státu (civill state)“.³⁶⁾

Proti těmto snahám se postavili osadníci, kteří naopak usilovali o omezení moci duchovních a o podřízení církví státu.

Tato tendence se začala výrazně projevovat po vystoupení Rogera Williamse, který mimo jiné vznesl pokrokový požadavek odluky církve od státu.³⁷⁾

R. 1636 byl vydán zákon,³⁸⁾ podle něhož bylo k založení církve třeba státního uznání. Uznat církev mělo zákonodárné shromáždění poté, když členové nově zakládané církve seznámili „úředníky a starší většiny církví...“ se svými úmysly a dosáhli jejich schválení. Porušení zákona se stíhalo mimo jiné tím, že členové nezákonně založených církví se nemohli stát politicky plnoprávními osadníky. Politický smysl této sankce — zabránit nežádoucím osobám, aby se staly politicky plnoprávními a nabyly politických práv — je zcela zřejmý.

Zákon se snažil znemožnit také zakládání církví osadníky třídně, poli-

31) J. S. Barry: History of Massachusetts, I, Boston 1855, str. 270.

32) Felt: Ecclesiastical History, I, str. 272.

33) Felt: Ecclesiastical History, I, str. 373.

34) Felt: Ecclesiastical History, I, str. 377.

35) Felt: Ecclesiastical History, I, str. 362.

36) Felt: Ecclesiastical History, I, str. 255.

37) Barry: History, I, str. 236.

38) Palfrey: History, I, str. 373.

tický a nábožensky nepohodlnými, a to jak státu, tak církvím už existujícím.

Zákon svěřil kontrolu nad zakládáním církví nejen orgánům státu, ale i orgánům církví. Právo dávat příslušné povolení však zůstalo vyhrazeno státu. A tak, i když zákon je spíš výsledkem dohody mezi státem a církvemi, než výsledkem zmíněných snah osadníků, byl ve skutečnosti objektivně úspěchem stoupenců myšlenky nadřazenosti státu nad církvemi.

Dalšího ústupku ze strany církví bylo dosaženo po jednání mezi zákonodárným shromážděním a duchovenstvem r. 1637, kdy církev vyslovily souhlas s tím, že nebudou bez povolení zákonodárného shromáždění vyslýchat veřejně své příslušníky — členy zákonodárného shromáždění pro jejich projevy, pronesené během zasedání tohoto orgánu. Tím byla — ve vztahu k církvím — zaručena členům zákonodárného shromáždění imunita.

Formálním důvodem tohoto opatření byla snaha zabránit případnému nežádoucímu zveřejnění rozpravy v zákonodárném shromáždění. Ve skutečnosti mělo patrně spíš zaručit členům zákonodárného shromáždění aspoň minimální ochranu před zásahy církví a oslabit politický vliv církví na zákonodárné shromáždění. Například rozhodovalo o veřejném stíhání (výslechu) svých členů církvemi pouze zákonodárné shromáždění. To také mohlo stíhání zakázat. Nemuselo ani čekat, jaké stanovisko zaujme příslušná církev k danému provinění. Vyplývá to z vyjádření duchovních, kteří museli připustit, že „při každém takovém kacířství nebo chybách členů církve, jež jsou zjevné a nebezpečné státu, může zákonodárné shromáždění jednat, aniž by čekalo na církev“.³⁹⁾ Tyto skutečnosti nasvědčují, že se státu podařilo dosáhnout i v této otázce výhodnějšího postavení, nadřazeného církvi. Avšak ve všech případech, kde mohly při posuzování obsahu vzniknout pochybnosti, mělo zákonodárné shromáždění podat o nich církvi zprávu.⁴⁰⁾

Zápas obou politických tendencí neskončil tímto kompromisem, ale pokračoval dál a promítl se i do „Zákoníku svobod“.

Zákoník, ovlivněný stejně jako celý právní řád osady náboženskou ideologií — vycházel také v podstatě z dosavadní úpravy poměru státu a církve v kolonii i ze zásad, na nichž spočívala.

Zákoník především převzal myšlenku použití Písma jako podpůrného pramene práva. Jedním z nejdůležitějších ustanovení v tomto směru byl čl. 1, který stanovil, že Písma má být použito „v případě, že tu není zákona pro zvláštní záležitost“. Toto ustanovení nezůstalo jen na papíře: Např. jistý William Franklin byl odsouzen pro vraždu spíš na základě Písma než na základě mezerovitého a nevyhovujícího ustanovení o vraždě v čl. 94, odst. 4–5 „Zákoníku svobod“.⁴¹⁾ Zbývá jen dodat, že čl. 1 navazoval do

³⁹⁾ Winthrop's Journal, I, str. 210.

⁴⁰⁾ Winthrop's Journal, I, str. 210.

⁴¹⁾ Podrobněji k tomuto případu srov. Winthrop's Journal, II, str. 187–189. Raným massachusettským trestním právem se zabývá S. Balík: Hrdelní právo podle massachusettského „Zákoníku svobod“ a jeho prameny. Právně historické studie. 5/1958, str. 135–151.

jisté míry už na rozhodnutí z r. 1629, které předpokládalo rovněž použití Pisma jako pramene práva, i na výše zmíněný zákon z r. 1636.

Na Písmo jako pramen práva pohlížel nepochybně i čl. 91, který stanovil mimo jiné, že cizincům, „kteří se sami dobrovolně prodali nebo nám byli prodáni“, mají být poskytnuta „všechna práva a křesťanské zacházení, které v Izraeli ustanovil boží zákon“ (podtrženo mnou — S. B.). Pokud tedy nebyly vydány zvláštní předpisy o právech těchto cizinců (jimiž byli míněni — jak plyne ze slov „kteří se sami dobrovolně prodali nebo nám byli prodáni“ — nesvobodní dělníci), mělo se jejich postavení řídit Písmem. V této souvislosti je třeba říci, že zdůrazňování Pisma („božího zákona“) jako pramene práva pro úpravu poměrů nesvobodných dělníků bylo v čl. 91 nadbytečné. Předpisy o právech služebníků a zacházení s nimi, které „v Izraeli ustanovil boží zákon“,⁴²⁾ byly totiž rozvedeny přímo v zákoníku, v titulu „Práva služebníků“ (čl. 85–88).

Jak je z uvedených ustanovení patrné, mělo Písmo platit především tam, kde právní předpisy chyběly vůbec nebo byly neúplné či nevyhovující. Vzniká však otázka, jak tomu bylo v případě, kdy právní předpisy sice existovaly, avšak byly v rozporu s Písmem. Domnívám se, že v takovém případě — pokud k němu vůbec došlo — bylo pokládáno za směrodatné Písmo. Nasvědčuje tomu např. už zmíněný zákon z r. 1636, který požadoval, aby připravované zákony byly „shodné se slovem božím“ (agreeable to the word of God). John Winthrop poznamenává ve své polemické stati z r. 1644, že ani „boží příklady nás neopravňují k tomu, abychom postupovali proti božím přikázáním“ (God's examples are not warrants for us to go against God's rules).⁴³⁾

„Zákoník svobod“ nevnesl do věci příliš jasno. Určitým vodítkem by snad mohl být jen čl. 65, který stanovil: „Žádný obyčej nebo předpis nepřevládne mezi námi v žádné mravní věci; naším úmyslem je zachovávat to, co může být vyzkoušeno jako mravní podle slova božího.“ V tomto případě však šlo spíš o obyčeje a předpisy mravní, než o právní normy. Je to patrné ze zmínky o „věcech mravních“. Přesto, že čl. 65 se týkal formálně jen předpisů mravních a nadřazenosti Pisma nad nimi, lze předpokládat, že zásada v něm obsažená se mohla aplikovat i v oblasti právní. Mluví pro to jednak skutečnost, že právo a morálka stejného historického typu (ať už otrokářská či feudální atd.) jsou podmíněny třídě, jednak praxe jak před tak po vydání „Zákoníku svobod“. Za tohoto stavu je pochopitelné, že zároveň se zachováním Pisma jako pramene práva podrželi svou úlohu v právním řádu i duchovní.

Jak už jsme řekli, navázal „Zákoník svobod“ v hlavních rysech na dosavadní úpravu poměru mezi státem a církvemi.

Před i po vydání „Zákoníku svobod“ šlo mezi státem a církvemi o poměr samostatných těles, ovládaných odlišnými orgány a směřujícími k vlast-

⁴²⁾ Jsou jimi míněny nepochybně především Mojžíš 2, 21, 2; 2, 21, 20–21; 2, 21, 26–27; Mojžíš 3, 25, 39–40 a 43; Mojžíš 5, 15, 12–14; 5, 23, 15–16 a Jeremiáš 34, 14.

ním cílům.⁴⁴⁾ Jak církev, tak stát si pomáhají navzájem při uskutečňování svých konečných cílů. Zatímco církev obhajovala společenské a státní zřízení, stát pomáhal naopak církvi (či lépe církvím) nejrůznějším způsobem, ať už trestní ochranou duchovenstva a církví či hmotnou podporou (např. ukládáním daní ve prospěch duchovních atd.).⁴⁵⁾

Církev v Massachusetts vycházely do jisté míry ze zásad kongregacionalismu, který, jak ukázal HOBZA, „operuje již zřetelně s církví jako dobrovolnou organizací věřících, utvořenou na základě smlouvy a bez veškerého kontaktu s veřejným právním řádem“.⁴⁶⁾ V Massachusetts se myšlenky kongregacionalismu promítly výrazně zejména při zakládání církví.⁴⁷⁾ Ukaže to názorně současník Thomas Lechford ve spise „Plain Dealing: or, Newes from New England“, vydaném v Londýně r. 1642.⁴⁸⁾ Tato skutečnost vyplývá konec konců i z čl. 95, odst. 1 „Zákoníku svobod“, kde se stanoví: „Všichni lidé boží pod touto vládou, kteří nejsou v žádné církvi a jsou pravověrní v úsudku a nepohoršliví v životě, budou mít plnou svobodu spolčovat se v církev. S tím, že to učiní křesťanským způsobem, zachovávající povinně Kristova přikázání, zjevená v jeho slově.“

Zajímavé je, že čl. 95, odst. 10 připouští také „soukromá shromáždění k náboženské výchově mezi křesťany všech vrstev lidu“. Taková shromáždění se měla dít „bez spravedlivého pohoršení pro počet, dobu a místo či jiné okolnosti“. Soukromá shromáždění nelze ovšem pokládat podle práva za církev a účastníky za členy církve. Církev, jak jsme viděli výše, mohla vzniknout jen na základě státního svolení.

Členem církve se pak mohl stát jen ten osadník, který o to požádal a byl do církve přijat jejím rozhodnutím.⁴⁹⁾

Tato zásada byla potvrzena i čl. 95, odst. 4 „Zákoníku svobod“, kde se praví: „Každá církev má svobodné právo přijmout, doporučit, propustit, vyloučit nebo sesadit své úředníky nebo členy z řádného důvodu...“

Na rozdíl od anglických rozkolnických (disidentských) církví, které „byly nejen útekem od státu, nýbrž i od státní církve anglické“;⁵⁰⁾ massachusettsští puritáni se formálně nezřekli — alespoň ne v prvních letech — anglické státní církve.⁵¹⁾ Současně s tím se církve v Massachusetts — podobně jako církve v některých jiných osadách — vrátily k „ideji spojení se státem“.⁵²⁾ Toto spojení bylo nepochybně posíleno i tím, že podle zákona z r. 1635 bylo třeba státního uznání nově založených církví. Jednota mezi státem

44) Osgood: American Colonies, I, str. 210—211.

45) Osgood: American Colonies, I, str. 211.

46) A. Hobza: Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav. Praha 1931, str. 146.

47) P. Brodin: Quelques aspects de la vie religieuse au Nouvelle-Angleterre au dix-septième siècle, Saint-Amand (Cher), 1935, str. 8—9.

48) Th. Lechford: Plain Dealing: or, Newes from New England. Collections of the Massachusetts Historical Society, 3. série, XIII/1833, str. 55 n.

49) Jak se členové přijímali, popsal Lechford: Plain Dealing, str. 65.

50) Hobza: Poměr, str. 146.

51) Osgood: American Colonies, I, str. 207.

52) Hobza: Poměr, str. 146.

uznanými církvemi (established churches) a státem trvala po celé koloniální období.⁵³⁾

Na rozdíl od přísně centralizované anglické státní církve, která byla církví biskupskou (episcopal), byly jednotlivé církve v osadě v zásadě církvemi nezávislými (independent). Každá církev tvořila samostatný celek, spojený s ostatními církvemi jen naprosto slabými pouty.⁵⁴⁾

V čele církve stáli pastor, učitel a starší. Pastor měl udílet rady a napomenutí, učitelovou povinností bylo vykládat Písmo a objasňovat náboženské otázky. Starší se starali o pokladnu, pečovali o chudé atd. Dozor nad kázni v církvi a nad církevní správou prováděl tzv. vládnoucí starší (ruling elder).⁵⁵⁾ Pastor a učitel byli osobami duchovními, starší byli laikové. Všichni uvedení církevní úředníci byli voleni členstvem té které církve. Jejich volba měla probíhat formálně bez zásahů zvenčí, neboť právní řád osady přiznával církvím právo svobodné volby. Tak např. čl. 95, odst. 3 „Zákoníku svobod“ stanovil výslovně: „Každá církev má svobodné právo volby a občasného ustanovení všech svých úředníků, s tím, že jsou schopní, zbožní a pravověrní.“ Anglickým vzorem tohoto ustanovení byly nepochybně čl. 1 a 63 Velké listiny svobod z r. 1215, zaručující svobodu voleb v církvi. Čl. 95, odst. 3 byl výsledkem zápasu mezi státem a církvemi, a to výsledkem úspěšným pro církve. Ty jím byly formálně zbaveny nebezpečí zásahu ze strany státu, zatímco státu, vystavenému už v minulosti vlivu duchovenstva,⁵⁶⁾ se nepodařilo tohoto vlivu zbavit.

Podle „Zákoníku svobod“ měly církve také právo vykonávat kázeňskou pravomoc nad svými členy. Vztahovala se na všechny jejich členy, ať už řadové či zastávající nějaký světský úřad. Vyplývá to z čl. 95, odst. 8–9, v nichž se stanoví:

„Všechny církve mají právo nakládat církevní cestou s kterýmkoli ze svých členů, kteří jsou v rukou spravedlnosti, a to tak, aby to nezdržovalo a nerušilo její průběh.

Každá církev má právo nakládati církevní cestou s kterýmkoli vysokým úředníkem, zástupcem do zákonodárného shromáždění nebo jiným úředníkem – pokud je členem církve – v případě zjevné a spravedlivé nevole, kterou vyvolali na svých místech. Budiž to učiněno s nezbytnou pozorností a ohledem.“

Kázeňská pravomoc církve nad jejími členy nebyla pojmově neomezená. Sama církev mohla svého člena napomenout nebo popřípadě vyobcovat,⁵⁷⁾ přičemž oba tyto tresty měly nepochybně nápravné poslání. Dalších vlastních donucovacích prostředků, které by mohly přimět vyobcovaného k nápravě, církev už neměla. Mohla se však opřít o stát a využít jeho donucovacích prostředků. Tak např. vidíme, že r. 1638 zákonodárné shromáždění osady stanovilo, že vyobcované osoby, které se ve lhůtě 6 měsíců nepokusí

53) O. Th. Marck–H. T. Lefler: Colonial America, New York 1958, str. 387.

54) Barck–Lefler: Colonial America, str. 387.

55) Lechford: Plain Dealing, str. 69; Brodín: Quelques aspects, str. 10.

56) Winthrop's Journal, I, str. 124–125.

o návrat do církve, budou potrestány pokutou, vězením nebo vyhnanstvím.⁵⁸⁾ I když toto opatření, vycházející pravděpodobně z anglické praxe,⁵⁹⁾ platilo jen do r. 1639, ukazuje dost názorně, jak církve využívaly státu ve svůj prospěch a ke svým cílům. Není to příklad jediný. Např. r. 1636 hrozil stát stíháním stoupenců Rogera Wiliamse, kteří se odmítali účastnit slavnostních obřadů.⁶⁰⁾ Osadníci byli také trestáni pro pokusy rušit činnost církví,⁶¹⁾ pro hanobení duchovních nebo starších,⁶²⁾ pro rouhání se bohu⁶³⁾ atd.

Vraťme se však ještě k vyobcování z církve. Tento trest, který měl ve středověku velmi těžké společenské důsledky pro postiženého, nebyl v kolonii už ani zdaleka tak tíživý, i když vyobcovaný byl pokládán „za pohana a publikána“ (as an Heathen and Publican).⁶⁴⁾ Podle Lechforda měl vyobcovaný právo být přítomen při bohoslužbách (nikoli však na předním místě ve shromáždění), jeho děti s ním směly jíst u jednoho stolu. V případě, že zastával nějaký světský (nikoli církevní) úřad (ať už dočasný nebo doživotní), zůstával na svém místě a osadníci byli povinni ho poslouchat.⁶⁵⁾

Tato zásada byla výslovně zakotvena i v čl. 60 „Zákoníku svobod“, kde se praví: „Žádný církevní trest nezbaví nebo nepřipraví nikoho o občanskou hodnost, úřad nebo úřední moc, kterou bude mít ve státě.“ Toto ustanovení lze pokládat za úspěch stoupenců myšlenky nadřazenosti státu nad církví. A to tím spíš, že se v osadě jistě vyskytoval názor, že z vyobcování je třeba vyvozovat důsledky i pro stát a odejmout postiženému úřad. Lze tak usuzovat např. z Lechfordova spisu, kde se tlumočí právě takové názory některých osadníků. Podle Lechforda sice volení úředníci, vyobcovaní z církve, mohou podržet svá místa, je „však lepší, aby byli zvoleni jiní“ (but better another were chosen).⁶⁶⁾ Tento požadavek, vznášený hlavně v Bostonu (kde působil John C o t t o n), vycházel podle mého mínění z anglické praxe. V Anglii totiž až do r. 1813 byli vyobcovaní zbaveni práva vykonávat obročí, působit na soudech jako advokáti nebo prokurátoři či vystupovat jako svědci. V Massachusetts však, jak je patrné právě z čl. 60, nemělo vyobcování těchto následků. Anglický postup, aplikovaný v osadě,

⁵⁷⁾ Lechford: Plain Dealing, str. 73.

⁵⁸⁾ Felt: Ecclesiastical History, I, str. 362.

⁵⁹⁾ V Anglii mohla být nepodajná vyobcovaná osoba zatčena na základě rozkazu k zadržení vyobcovaného (writ de excommunicato capiendo) a vězněna tak dlouho, dokud se nepodrobila. Srov. J. F. Stephen: A History of the Criminal Law of England, II, London 1883, str. 412. Zásady pro lepší vykonávání zmíněného soudního rozkazu stanovil statut z r. 1562 (Alžběta I., 5, 23).

⁶⁰⁾ Felt: Ecclesiastical History, I, str. 257–258.

⁶¹⁾ Felt: Ecclesiastical History, I, str. 273.

⁶²⁾ Winthrop's Journal, I, str. 286; Barry: History, I, str. 261; Felt: Ecclesiastical History, I, str. 377.

⁶³⁾ Barry: History, I, str. 265.

⁶⁴⁾ Lechford: Plain Dealing, str. 73.

⁶⁵⁾ Lechford: Plain Dealing, str. 73.

⁶⁶⁾ Lechford: Plain Dealing, str. 73.

by byl znamenal nepochybně posílení církví (duchovenstva) a nelze se proto divit, že mu „Zákoník svobod“ tak důrazně čelí.

Zákonodárci nezůstali jen u toho. Pod tlakem osadníků vložili do zákoníku ustanovení, jímž se pokusili zásadně řešit poměr státu a církve ve prospěch státu. V tomto případě šlo o čl. 38, kde se praví: „Občanská vláda má moc a právo dohlížet na pokoj, jak jsou zachovávána ustanovení a příkázání Kristova v každé církvi podle jeho slova; budiž tak učiněno občanskou, nikoli církevní cestou.“ Toto ustanovení, jež za daných podmínek mohlo být stěží plně uplatněno, se stalo logickým východiskem čl. 59, v němž se stanoví: „Občanská vláda má moc a právo nakládat kterýmkoli členem církve cestou občanského soudnictví, vzdor jakémukoli náboženskému vztahu, úřadu nebo zájmu.“ To znamená, že nejen členové, ale ani hospodáři církví nebyli vyňati z jurisdikce orgánů státu. Jinými slovy, stát jim neposkytoval privilegium fori.⁶⁷⁾ Tím ovšem není řečeno, že provinilý člen či hodnostář církve byl stíhán jen světským soudem. Naopak, pachatel mohl být a zpravidla patrně také byl potrestán jak orgány státu, tak svou církví, která ho mohla napomenout či dokonce vyobcovat. V souvislosti s církevním trestem vyobcování je třeba poznamenat, že „Zákoník svobod“ čelil případným důsledkům vyobcování ve sféře občanského práva článkem 11. Podle tohoto ustanovení totiž i osoby „vyobcované a odsouzené“ podržely — pokud ovšem splňovaly ostatní předepsané podmínky — plnou způsobilost nakládat svými pozemky i jiným nemovitým majetkem.

Až dosud jsme mluvili o významu Písma pro právní řád osady, o zakládání církví a o úloze státu v tomto případě, o volbě církevních úředníků a konečně jednak o kázeňské pravomoci církví nad jejich členy, jednak o jurisdikci státu nad příslušníky církví. Ve všech těchto otázkách se promítl výrazně zápas dvou protichůdných tendencí, usilujících o řešení poměru mezi státem a církví. Ani jeden, ani druhý směr se plně neprosadil. Je to pochopitelné, protože ani stát ani církev neměly dost sil k tomu, aby si svého soupeře plně podrobily. A tak došlo ve zmíněných otázkách ve skutečnosti jen ke kompromisům, v nichž se jednou prosadil ten, jindy zas onen směr.

Vedle zmíněných otázek upravoval „Zákoník svobod“ v čl. 95 všeobecně také náboženský život v jednotlivých církvích a dále vzájemné vztahy mezi církvemi.

Právo církví uspořádat svůj vnitřní náboženský život a řád přiznal „Zákoník svobod“ několika ustanoveními. Patří mezi ně především čl. 95, odst. 2, 5–6.

Nejdůležitější z nich je ustanovení odst. 5, v němž se stanoví: „Žádné církvi, jejím úředníkům a členům nesmějí být uloženy zákazy ve vztahu k učení, obřadu nebo pořádku, ať už pro podstatu nebo stav podle ustanovení Páně.“ Z tohoto ustanovení lze nejlépe usuzovat na rozdíl mezi úpravou v mateřské zemi na jedné straně a v její kolonii na druhé straně.

⁶⁷⁾ K pojmu „privilegium fori“ srov. A. Hobza–J. Tureček: Úvod do církevního práva, Praha 1936, str. 166.

V Anglii, kde král jako nejvyšší představitel státu byl současně také nejvyšším představitelem státní církve, byly zásahy státu do vnitřního náboženského života církve v důsledku toho zcela logické a pochopitelné. Massachusettská úprava zásahy státu do náboženského života církví omezuje ve smyslu citovaného čl. 38. Řešení, předpokládané čl. 38 a 95, odst. 5, vyhovovalo nepochybně především zájmům té vrstvy duchovenstva, která stála na stanovisku, že „obec (stát — S. B.) se má přizpůsobit božímu domu“, tj. církvi. Pro řadové členy církví byla nepochybně přijatelnější představa nezávislé církve, do níž neměl formálně nikdo zasahovat, než idea státní církve, ovládané státem. Toto hledisko museli uznat i lidé, kteří jinak bojovali za uplatnění myšlenky nadřazenosti státu nad církví.

I další ustanovení, totiž odst. 2 a 6 navazují na zásadu, uvedenou v čl. 95, odst. 5. Stanovily:

„Každá církev má plnou svobodu vykonávat nařízení boží podle zásad Písma“ (odst. 2).

„Každá církev Kristova má právo slaviti dny postu, modliteb a díkůvzdání podle slova božího“ (odst. 6).

Ze všech uvedených ustanovení (odst. 2, 5—6) je patrné, že církvím bylo dáno právo upravovat svobodně otázky náboženského rázu.

K rozhodování a řízení otázek tohoto druhu měli starší církví podle čl. 95, odst. 7 právo konat své porady a shromáždění. Kromě těchto porad, které se měly konat v té které církvi, předpokládal „Zákoník svobod“ v čl. 95, odst. 11 dokonce i svolávání synod (církevních shromáždění). Vyplyvá to z ustanovení, že „bude zákonné pro duchovní a starší blízko sousedících církví jednou v každém měsíci roku (když to dovoli počasí) shromáždit se se souhlasem církví spolu s jinými z bratří (a to) střídavě v jedné církvi po druhé“. Tato shromáždění měla být zahájena kázáním některého z duchovních. „Zbytek dne,“ říká se v odst. 11, „může být stráven ve veřejném křesťanském shromáždění projednáváním a rozhodováním takových pochybností a věcí svědomí, týkajících se učení nebo obřadu či vlády v církvi, které budou předloženy některým z bratří této církve...“

Tímto ustanovením „Zákoník svobod“ ve skutečnosti ustoupil, jak ukázal už PALFREY, od původní independentské doktriny. Důvodem tohoto odklonu byla podle téhož autora nutnost zavést určitou kontrolu nad církvemi.⁶⁸⁾ Tuto kontrolu bylo třeba zavést především z politických důvodů. Jejím cílem bylo včas odhalit a zneškodnit názory, nebezpečné církvi a státu. Není jistě třeba zvlášť zdůrazňovat, že šlo nezřídka o potlačení oprávněné kritiky a pokrokových názorů. Jak ukázal případ Rogera Williamse, jehož pokroková, oprávněná kritika velmi nebezpečně otrásla pozicemi duchovenstva a vládnoucí skupiny, bylo třeba vést boj proti odpůrcům stávajících pořádků na široké základně. Proto už r. 1637 bylo

⁶⁸⁾ Palfrey: History, II, str. 40, pozn. 1.

svoláno první církevní shromáždění v kolonii, které zavrhl učení Anny Hutchinsonové.⁶⁹⁾

„Zákoník svobod“ navázal svým čl. 95, odst. 11 na tyto předchozí zkušenosti. Zákonodárci si pak byli zřejmě vědomi toho, že svolání synod je odklonem od independentských idejí a že znamená do jisté míry zásah do nezávislosti církvi. Proto, aby vzbudili zdání, že nezávislost církvi zůstala nedotčena, vložili do odst. 11 také ustanovení, že „žádná věc nebude rozhodnuta a uložena jednou nebo více církvemi církvím jiným úřední cestou, ale jediné cestou bratrských shromáždění a porad“, které zřejmě měly zastupce chybujících církvi přesvědčit. Formální zárukou toho, že usnesení synody nebude popřípadě prosazováno státem, je, jak se zdá, i ustanovení odst. 5. To by ovšem nasvědčovalo závěru, že synoda nemohla používat donucovacích prostředků státu. Ve skutečnosti stát, jak je patrné z případu Anny Hutchinsonové a jejích stoupenců, usnesení církevního shromáždění sám pomáhal důrazně uskutečňovat.⁷⁰⁾

Úprava poměru státu a církvi v Massachusetts odpovídala konkrétním sociálně ekonomickým podmínkám osady a byla jejich odrazem v ideologické a právní nadstavbě.

Poměr státu a církvi v osadě, i zásady, na nichž byly církve vybudovány, vycházely z představ kongregacionalismu s jeho ideálem nezávislých církvi. Nositelem těchto idejí byly jak v Anglii, tak v Massachusetts především maloburžoazní vrstvy společnosti. V Massachusetts tyto maloburžoazní vrstvy (farmáři, řemeslníci apod.) tvořily dokonce převládající většinu obyvatelstva. Tím si také můžeme do jisté míry vysvětlit skutečnost, proč v kolonii převládaly od počátku independentské názory a proč vznikaly v osadě od samého počátku jen místní nezávislé církve.

Třídní složení koloniální společnosti⁷¹⁾ je současně také klíčem k pochopení toho, proč se v osadě neprosadila anglikánská státní církev, i když pokusy v tomto směru byly jistě podniknuty. Anglikánská státní církev, opírající se o feudálního absolutního panovníka „z boží milosti“ a o feudální složky společnosti, nenašla totiž v kolonii pro svou existenci dostatečnou sociální základnu.

Nezávislé církve v Massachusetts — podobně jako v některých jiných koloniích — se však do určité míry přece jen odlišovaly od rozkolnických (disidentských) církvi v Anglii. Rozdíl se projevil hlavně v tom, že koloniální církve se vrátily k myšlence jednoty státu a církve, zatímco rozkolnické církve v Anglii tak neudělaly. Tato odchylka byla možná jen díky odlišným historickým podmínkám. V Anglii by obnovení jednoty státu a církve bylo obnovením jednoty rozkolnické církve, opírající se o buržoazní a maloburžoazní vrstvy společnosti, s feudálním státem (a konec

⁶⁹⁾ Srov. spisek „A Short Story of the Rise, Reign and Ruin of the Antinomians, and Libertines that Infected the Church of New England“ (London 1644). In: Winthrop's Journal, I, str. 242 n.

⁷⁰⁾ Winthrop's Journal, I, str. 240.

⁷¹⁾ K třídnímu složení massachusettské koloniální společnosti srov. Balík: Sociální struktura, str. 261–295.

konců i se státní církví, hájící feudalismus). Obnovení jednoty rozkolnické církve s feudálním státem nebylo tedy možné z třídních důvodů. Jinak tomu bylo v Massachusetts a některých jiných koloniích. V Massachusetts, kde se od počátku vyvíjela společnost buržoazního typu, šlo totiž o jednotu církví, opřených o tytéž společenské elementy, o něž se opíral stát.

Jednota státu a církví byla prosazována vládnoucí skupinou kolonie a církvemi či, lépe řečeno, vedoucí vrstvou duchovenstva. Tato část duchovenstva chtěla této jednoty využít ve svůj prospěch a podřídit stát svým zájmům. Vládnoucí skupina byla nakloněna těmto plánům mimo jiné i proto, že potřebovala podporu duchovenstva k udržení své moci.

Společné úsilí obou těchto skupin však narazilo na odpor většiny osadníků, kteří nesouhlasili se zasahováním duchovenstva do státních záležitostí. Osadníci naopak chtěli oslabit vliv duchovenstva a podřídit církev státu.

Ani jedna ani druhá tendence se, jak jsme viděli, plně neprosadila. Úprava poměru státu k církvím byla proto nakonec, jak ukazuje čl. 95, kompromisem.

IV. SOUDNÍ ZŘÍZENÍ

Dalším naléhavým problémem, který museli osadníci řešit, bylo vytvoření soustavy soudů a stanovení zásad soudního řízení, jimiž se soudy měly řídit ve své činnosti.

Právním východiskem vývoje soudního zřízení v kolonii byla královská výsadní listina (charter) z r. 1629.

Podle ní měla Massachusettská společnost, či přesněji valné shromáždění společnosti („Guvernér nebo místoguvernér a... členové správní rady a členové společnosti“) právo vydávat „nařízení, zákony, statuty a ordinance, pokyny a směrnice... o ukládání zákonných trestů, pokut, (trestů) odnětí svobody nebo jiného zákonného potrestání...“⁷²⁾ Soudní pravomoc měli pak podle těchto předpisů, „neodporujících zákonům a statutům... Anglie“ vykonávat „vedoucí úředníci, kapitáni, guvernéři a jiní úředníci“ společnosti, jimž příslušela podle výsadní listiny „plná a absolutní moc a právo napravovat, trestat (a) ormlouštnout všechny poddané naše (rozuměj královny — S. B.) a našich dědiců a nástupců...“⁷³⁾ Soudní pravomoci společnosti, či lépe, jejích orgánů měly podléhat „všechny osoby na cestě tam (do osady — S. B.) či odtud nebo (osoby) které budou... bydlet v obvodu a v krajích řečené Nové Anglie“⁷⁴⁾

Před přesídlením společnosti do Ameriky r. 1630 vykonávaly soudní pravomoc jednak orgány společnosti, jednak orgány kolonie, které svou moc odvozovaly — jak jsme viděli výše — od společnosti. Guvernérovi a radě osady příslušelo podle rozhodnutí společnosti mimo jiné právo vy-

⁷²⁾ B. P. Poore: *Federal and State Constitutions, Colonial Charters, and other Organic Laws of the United States*, I, Washington 1878, str. 940.

⁷³⁾ Poore: *Federal and State Constitutions*, I, str. 941.

⁷⁴⁾ Poore: *Federal and State Constitutions*, I, str. 941.

dávat „prospěšné a odůvodněné zákony, nařízení, ordonance a ustanovení... k výkonu spravedlnosti nad zločinci a k ukládání přiměřených trestů všem ostatním provinilcům“.75) Tyto předpisy pak také guvernér a rada měli provádět.

Po přesídlení společnosti do Ameriky tato dvoukolejnost odpadla a na příště vykonávaly soudní pravomoc jednotné, společné orgány kolonie a společnosti: valné (později zákonodárné) shromáždění, správní (později výkonná) rada a guvernér.

Charakteristickým rysem v počátečním vývoji soudnictví bylo to, že tyto orgány vykonávaly soudní funkce současně s funkcemi jinými. Tak např. valné (zákonodárné) shromáždění vykonávalo vedle zákonodárství i soudnictví. Správní (výkonná) rada vykonávala funkce správní, soudní a do jisté míry i zákonodárné. Toto spojení různých funkcí v rukou jednoho či druhého orgánu si lze vysvětlit tím, že tvořící se, nevyspělá státní moc pokládá za nutné soustředit v rukou co nejmenšího počtu orgánů prostředky k udržení pořádku, zejména pak k potlačení odporu vykořisťovaných vrstev obyvatelstva, ať už se jejich odpor projevuje v jakýchkoli formách.76)

Velmi intenzivní soudní činnost vyvíjela výkonná rada, do jejíž pravomoci patřily trestné činy nesvobodných dělníků77) a učedníků, krádeže, přepadení, zabití atd. Kromě toho měla výkonná rada pravomoc i ve věcech občanskoprávních.78)

Valné (zákonodárné) shromáždění vykonávalo rovněž soudní funkce. Nevvíjelo však ani zdaleka takovou činnost jako výkonná rada, která se pokoušela strhnout na sebe rozhodující úlohu v soudnictví. Dá se to vysvětlit mimo jiné i tím, že výkonná rada zasedala mnohem častěji než valné (zákonodárné) shromáždění a mohla tudíž projednat více případů.

Roku 1634 došlo v souvislosti s „pokojnou revolucí“ (peaceful Revolution) k vydání zákona, jímž bylo zřízeno zákonodárné shromáždění a prohlášeno za „nejvyšší občanskou moc“ v osadě. Zákon mimo jiné stanovil, že zákonodárné shromáždění „vydává zákony a soudní rozhodnutí, obžalovává kteroukoli osobu nebo osoby podle práva, přijímá a vyšetřuje řádně předložené žaloby (stížnosti) proti nějaké osobě nebo soudu“.79)

I když tento zákon zdůrazňoval soudní pravomoc zákonodárného shromáždění, vidíme, že zákonodárné shromáždění začalo v dalším vývoji soustřeďovat především na funkci zákonodárnou. V souvislosti s tím dochází i k postupnému přenášení soudních funkcí zákonodárného shromáždění na nižší soudy, zřizované ve druhé polovině třicátých let. Roku 1642

75) Srov. *Sly*: Town Government, str. 28, pozn. 1.

76) Tak např. byla řada lidí stíhána pro trestné činy proti státu a církvím i jejich orgánům (srov. k tomu *Felt*: Ecclesiastical History, I, str. 150–151, 152, 165, 361, 373, 377, 379 aj.), pro vzpurné chování vůči pánům (srov. *Palfrey*: History, I, str. 533), pro napadení dozorce nesvobodným dělníkem (*Palfrey*: History, I, str. 327) atd.

77) K pojmu „nesvobodný dělník“ srov. *Balík*: Sociální struktura, str. 261 n.

78) Srov. *Osgood*: American Colonies, I, str. 185.

79) *Osgood*: American Colonies, I, str. 158.

bylo pak stanoveno, že zákonodárné shromáždění může být požádáno o rozhodnutí v tom či onom případě teprve tehdy, když se strana nedovolala spravedlnosti u nižších soudů.⁸⁰⁾ Téhož roku bylo zakázáno pod pohrůzkou pokuty a povinnosti uhradit vzniklé výlohy podávat bez „spravedlivé příčiny“ žaloby, petice či odvolání zákonodárnému shromáždění.⁸¹⁾ Těmito opatřeními bylo zákonodárné shromáždění zbaveno povinnosti jednat o věci v první a současně nejvyšší stolici. Podrželo však nadále svou úlohu nejvyšší odvolací instance, rozhodující — podobně jako anglický parlament — s konečnou platností.⁸²⁾

Současně s tímto postupným omezováním soudních funkcí zákonodárného shromáždění roste v soudnictví úloha výkonné rady.

Tento orgán, soutěžící se zákonodárným shromážděním o vedoucí úlohu v osadě, stal se r. 1634 „čistě správním a soudním orgánem“.⁸³⁾ Výkonná rada vystupuje po r. 1634 stále víc do popředí jako nejvyšší řádný soud kolonie, zatímco zákonodárné shromáždění, nadřazené výkonné radě, je nejvyšším mimořádným soudem. Roku 1636 bylo stanoveno, že se mají konat ročně čtyři soudní zasedání výkonné rady.⁸⁴⁾ V souvislosti s tím se o soudních zasedáních výkonné rady mluví jako o „velkých čtvrtletních soudech“ (Great Quarter Courts).⁸⁵⁾ Roku 1639 byl počet zasedání snižen na 2 ročně.⁸⁶⁾ Zdá se však, že i nadále se konala ročně 4 soudní zasedání.⁸⁷⁾ Vedle řádných zasedání mohla být svolávána ve věcech hrdelních i zasedání mimořádná.⁸⁸⁾ Do pravomoci výkonné rady patřily i po r. 1634 věci občanské (např. rozvody) i trestní (věci hrdelní a trestné činy, stíhané odnětím údu nebo vyhnanstvím). Výkonná rada působila dále i jako odvolací stolice. Možnost stran odvolat se k ní nebyla v zásadě omezena. Od výkonné rady bylo možno se ještě odvolat v mimořádných případech k zákonodárnému shromáždění. Výkonná rada sama postupovala záležitosti zákonodárnému shromáždění v případě různosti názorů o věci mezi porotci a členy výkonné rady nebo v případě naprostých pochybností o dané otázce.⁸⁹⁾

Výkonná rada měla natolik širokou soudní pravomoc, že se v literatuře právem poukazovalo na to, že soustředila ve svých rukou tolik pravomoci, jako tři nejvyšší soudy obecného práva v Anglii.⁹⁰⁾ Současně Lechford napsal ve svém spisku „Plain Dealing“, že zákonodárné shromáždění a výkonná rada mají podle mínění osadníků „moc parlamentu, královského

⁸⁰⁾ General Lawes, str. 51.

⁸¹⁾ General Lawes, str. 2.

⁸²⁾ Palfrey: History, II, str. 17.

⁸³⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 176.

⁸⁴⁾ General Lawes, str. 14.

⁸⁵⁾ Lechford: Plain Dealing, str. 83 n.

⁸⁶⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 186.

⁸⁷⁾ V General Lawes, str. 14, se stále ještě počítá se 4 ročními zasedáními.

⁸⁸⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 186.

⁸⁹⁾ E. Washburn: Sketches of the Judicial History of Massachusetts from 1630 to the Revolution in 1775, Boston 1840, str. 28.

⁹⁰⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 186.

soudu, nejvyššího soudu civilního, kancléřského soudu, Vysoké komise a Hvězdné komory a všech jiných soudů v Anglii“.⁹¹⁾

Vedle těchto vrcholných soudních orgánů se postupně vytváří v osadě i soustava nižších soudů. Jejich zakládání si lze vysvětlit tím, že s růstem počtu obyvatelstva a s postupným rozvojem hospodářského a politického života roste i množství záležitostí, projednávaných soudy. Za tohoto stavu hrozilo výkonné radě a zákonodárnému shromáždění nebezpečí, že budou přetěžovány nevýznamnými žalobami či trestnými činy. Nadto projednávání drobných záležitostí nejvyššími orgány osady bylo zbytečně nákladné a jistě i zdlouhavé.

A tak už r. 1636 byly ustaveny ve městech Ipswichi, Salemu, Newtownu a Bostonu soudy, označované jako „nižší soudy“ (Inferior Courts). Tyto soudy byly pětičlenné. Nejméně jeden ze soudců musel být vyšším úředníkem (členem výkonné rady, Magistrate), žijícím v daném soudním obvodu. Ostatní členové byli jmenováni z řady politicky plnoprávných osadníků na návrh městského shromáždění politicky plnoprávných osadníků. Soudy tohoto druhu měly zasedat jednou za tři měsíce. Nazývají se proto „čtvrtletními soudy“ (Quarter Courts). Do jejich pravomoci patřily všechny občanské záležitosti do 10 liber a trestní věci, vyjma trestných činů stíhaných trestem smrti, odnětím údu či vyhnáním.⁹²⁾ Po zřízení hrabství v Massachusetts r. 1639 se z nich staly hrabské soudy (County Courts), které měly rovněž velmi širokou pravomoc ve věcech občanských a trestních a vykonávaly i funkce správní. Co do pravomoci se pak tyto hrabské soudy podobají do určité míry anglickým „čtvrtletním soudům“ (Quarter Sessions).⁹³⁾

Roku 1638 byly vytvořeny ve městech „soudy drobných sporů“ (soudy bagatelní, Courts of small causes),⁹⁴⁾ které měly podobnou pravomoc jako anglické „Petty Sessions“ (tj. soudy složené z jednoho nebo popřípadě více soudců k projednávání drobnějších věcí, např. trestních). Massachusettské „soudy drobných sporů“ sestávaly nezřídka z jediného soudce (člena výkonné rady), žijícího v daném místě. Pokud takového úředníka ve městě nebylo, byli zákonodárným shromážděním, později hrabskými soudy, ustaveni tři „zmocněnci pro drobné spory“ (Commissioners of small causes). Do pravomoci „soudů drobných sporů“ patřily občanskoprávní záležitosti do 20, později do 40 šilinků. V případě, že soudce (člen výkonné rady) nebo některý ze zmocněnců byl sám stranou ve sporu, mohli pravomoc soudu vykonávat radní (Selectmen).⁹⁵⁾ Pravomoc zmocněnců byla omezena místně na obvod města, pro něž byli ustaveni, a co do prostředků, jichž mohli použít. Tak např. nemohli nutit odsouzenou stranu k plnění vězení. Pokud se strana odmítla podrobit, museli zmocněnci postoupit věc hrabskému soudu. V oblasti trestněprávní

⁹¹⁾ *Lechford: Plain Dealing*, str. 83–84.

⁹²⁾ *Srov. Palfrey: History*, II, str. 15–16.

⁹³⁾ *Washburn: Sketches*, str. 38–39.

⁹⁴⁾ K těmto soudům *srov. General Lawes*, str. 8.

⁹⁵⁾ *Washburn: Sketches*, str. 38–39.

mohli pouze vydávat příkazy k domovním prohlídkám a k zatčení, pokud byla věc v prodlení. Teprve později byla jejich pravomoc podstatnějším způsobem rozšířena.

V každém městě působil ještě také písař (clerk of writs), jmenovaný městem a schvalovaný buď hrabským soudem, nebo výkonnou radou. Písař měl právo vydávat obsílky a příkazy k zabavení v občanskoprávních věcech, stanovil výši záruk atd.⁹⁶⁾

Vedle řádných soudů existovaly v kolonii ještě i soudy zvláštní, a to jednak vojenské komise, jednak kupecký či cizinecký soud.

Vojenská komise (Commission for military affairs) byla zřízena r. 1635 v souvislosti s nebezpečím, hrozícím osadě ze strany královské moci a Laudova koloniálního výboru. Sestávala z guvernéra, místoguvernéra a 9 dalších osob, jmenovaných v aktu o jejím zřízení. Tento orgán, jehož pravomoc byla velmi široká, měl mimo jiné právo „uvěznit... každého, koho budou (členové komise — S. B.) pokládat za nepřítele státu...“⁹⁷⁾ a „moc nad životem a úděly atd.“⁹⁸⁾ jinými slovy, hrdelní pravomoc, vyhrazenou jinak nejvyšším orgánům.

Jiné poslání, povahu i pravomoc měl kupecký či cizinecký soud (Merchants' or Strangers' Court), zřízený r. 1639.⁹⁹⁾ Tento soud sestával buď z guvernéra (místoguvernéra) a dvou členů výkonné rady nebo v nepřítomnosti guvernéra a místoguvernéra ze tří členů výkonné rady. V zásadě měl stejnou pravomoc ve věcech občanských a trestních jako hrabský soud. Byl příslušný ve všech případech, kdy alespoň jednou stranou byl cizinec. Z rozhodnutí tohoto soudu nebylo, jak se zdá, odvolání.¹⁰⁰⁾

Výklad o soudním zřízení v Massachusetts by byl neúplný, kdybychom se nezmínili také o porotách, které se objevily v osadě rovněž během třicátých let 17. století.

Tzv. velká či obžalovací porota (Grand jury, Jury of accusation) se konala podle Winthropa už v září 1635.¹⁰¹⁾ Týž autor poznamenává však v zápisu ke dni 12. září 1633 v souvislosti s případem kapitána Johna Stonea, že jmenovaný „byl u soudu obžalován z cizoložství, avšak velká porota vyslovila »ignoramus«“.¹⁰²⁾ Určitou protichůdnost těchto údajů si lze do jisté míry vysvětlit tím, že v prvním případě šlo o velkou (obžalovací) porotu pro zákonodárné shromáždění (Winthrop mluví výslovně o „velké porotě při tomto zákonodárném shromáždění“) a ve druhém případě o velkou porotu pro výkonnou radu. Jak ukázal už Washburn s odvoláním na Lechforda, konaly se totiž velké poroty zvlášť pro zákonodárné shromáždění a zvlášť pro výkonnou radu.¹⁰³⁾ Že tomu tak

⁹⁶⁾ General Lawes, str. 12.

⁹⁷⁾ Palfrey: History, I, str. 396.

⁹⁸⁾ Winthrop's Journal, I, str. 148.

⁹⁹⁾ K jeho složení, pravomoci a příslušnosti srov. General Lawes, str. 15.

¹⁰⁰⁾ Washburn: Sketches, str. 33.

¹⁰¹⁾ Winthrop's Journal, I, str. 157.

¹⁰²⁾ Winthrop's Journal, I, str. 108.

¹⁰³⁾ Washburn: Sketches, str. 44 (má na mysli místo v „Plain Dealing“, str. 84).

skutečně bylo, nasvědčuje ostatně i ustanovení v „Knize obecných zákonů a svobod“, kde se předpokládá každoroční svolávání velkých porot „k jednotlivým soudům v každém soudním okrese“ (unto the several Courts, in each Jurisdiction).¹⁰⁴⁾

Úkolem velkých porot bylo:

1. „informovat soud o trestných činech (misdemeanours), které budou znát nebo o nichž uslyší, že byly spáchány jakoukoli osobou nebo osobami v tomto soudním obvodu“ a

2. „konat jiné služby státu, které jim budou podle práva uloženy řečným soudem“.¹⁰⁵⁾

Velké poroty zkoumaly předběžně všechny případy spáchání trestných činů. Podle výsledku pak vyslovily buď výrok kladný („žaloba odůvodněná“, „a true bill“), nebo záporný („neznáme“, „Ignoramus“ nebo „není jasné“, „non liquet“).

Tzv. malá či vyšetřovací porota (Petty Jury, Jury of Inquest, Jury of Trials) se objevila v osadě pravděpodobně rovněž velmi brzy.¹⁰⁶⁾

Malé poroty zkoumaly nejen věci trestní, ale i občanské.¹⁰⁷⁾ Podle Lechforda zkoumaly za pomoci předních duchovních i případy kacířství.¹⁰⁸⁾ Malá porota rozhodovala zpravidla o skutkovém stavu (matter of fact) případu, o škodě a o nákladech, zatímco soud, který řešil právní stránku věci, vynášel rozsudek. Soud však mohl také nařídít porotě, aby rozhodla nejen o skutkovém stavu, ale také aby „nalezla právo“, tj. vynesla rozsudek.¹⁰⁹⁾ Roku 1641 byl sice vydán zákon, který se pokoušel rozdělit úlohy a přiřknout rozhodování o skutkovém stavu (matter of fact) porotě a o právní stránce věci (matter of law) soudu, neměl však, jak se zdá, trvalejšího úspěchu. Je to patrné z toho, že poroty i nadále jen zřídka kdy vynášejí zvláštní výrok, tj. výrok, jímž se porota obrací na soud, aby rozhodl právní stránku věci.¹¹⁰⁾

Všechny soudy, vyjma nejnižších, měly právo svolávat a používat porot. Roku 1634 byl vydán zákon, který stanovil, že všechny hrdelní věci mají být vyšetřovány porotami, volenými politicky plnoprávními osadníky.¹¹¹⁾

Výrok poroty nebyl pro soud, jak se zdá, bezpodmínečně závazný. V případě rozdílného názoru mohl soud výrok poroty odmítnout. Záležitost pak byla postoupena buď příštímu zasedání výkonné rady, nebo zákonodárného shromáždění.¹¹²⁾

¹⁰⁴⁾ General Lawes, str. 32.

¹⁰⁵⁾ General Lawes, str. 32.

¹⁰⁶⁾ Např. Palfrey: History, II, str. 18, soudí, že se tak stalo během několika měsíců po Winthropově příjezdu.

¹⁰⁷⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 187.

¹⁰⁸⁾ Lechford: Plain Dealing, str. 85.

¹⁰⁹⁾ General Lawes, str. 32. Srov. k tomu dále Osgood: American Colonies, I, str. 187; Palfrey, History, II, str. 18; Washburn: Sketches, str. 44–45.

¹¹⁰⁾ Washburn: Sketches, str. 45.

¹¹¹⁾ General Lawes, str. 31–32.

¹¹²⁾ Washburn: Sketches, str. 45.

Poroty (ať už velké či malé) byly — stejně jako soudy — obsazovány výhradně politicky plnoprávními osadníky. Zprvu byly poroty jmenovány, avšak už od r. 1634 byly voleny politicky plnoprávními osadníky z jejich řad. Ostatní svobodní osadníci (nemluvě ani o nesvobodných dělnících) byli zbaveni práva stát se soudci či porotci. Přitom, třídně vzato, za soudce či porotce byli vybíráni v Massachusetts, stejně jako v ostatních osadách, lidé s určitým majetkem, namnoze zaměstnavatelé. To vtisklo pochopitelně výraznou pečť celému soudnímu zřízení, které se vyvíjelo od samého počátku jako nástroj namířený proti vykořisťovaným vrstvám společnosti.

Na počátku čtyřicátých let zasáhl do vývoje soudnictví do jisté míry také „Zákoník svobod“.

Jeho tvůrci neprováděli v soudnictví žádné hluboké změny, ale omezili se spíš jen na dílčí otázky. Platí to jak o člancích věnovaných soudům, tak o člancích věnovaných porotám.

Z nečetných článků o soudech jsou podle mého mínění nejdůležitější články 1 a 72.

První z nich podtrhl pravomoc zákonodárního shromáždění ve věcech hrdelních a v případě trestných činů, stíhaných vyhnáním či ztrátou údu.

Čl. 72 pak stanovil, že „pouze zákonodárné shromáždění bude mít právo udělit milost odsouzenému zločinci“. Guvernérovi nebo místoguvernérovi či třem členům výkonné rady bylo přiznáno jen právo odložit výkon trestu. Zdůrazňování pravomoci zákonodárního shromáždění v obou případech bylo nepochybně součástí snah osadníků o posílení tohoto orgánu.

Současné s tím se snaží zákonodárci zabránit narušování činnosti zákonodárního shromáždění nepřístojným chováním jeho členů. Zákonodárci chtěli patrně znemožnit různé hádky a spory, které v minulosti nabývaly často velmi ostrých forem a ztěžovaly práci především ve výkonné radě a v zákonodárném shromáždění. Právo trestat nepřístojné chování bylo svěřeno tomu orgánu, jehož členové se provinili. Tak např. pokud se někdo dopustil útočného jednání ve výkonné radě, byl potrestán výkonnou radou, pokud se choval nepřístojně v plénu zákonodárního shromáždění, byl stíhán celým zákonodárným shromážděním (čl. 19). Obdobně mohly stíhat své neukázněné členy i ostatní soudy (čl. 20).

Čl. 71 se zabýval do určité míry postavením guvernéra při soudních zasedáních výkonné rady a zákonodárního shromáždění. Z toho, že přiznává guvernérovi právo rozhodujícího hlasu pouze při rovnosti hlasů, je patrné, že ve všech ostatních případech měl guvernéřův hlas teoreticky stejnou váhu jako hlas kteréhokoli člena. V praxi tomu tak nebylo, protože guvernéř mohl nejen v průběhu jednání, ale i při hlasování ovlivnit celou řadu lidí svým politickým postavením a názory.

Čl. 51 upravoval obsazování hrabských soudů, označovaných v zákoníku výrazem „nižší soudy“ (Inferior Courts). Stanovil, že o obsazování těchto soudů se mají dohodnout města, náležející do příslušného soudního obvodu. Věkovou hranici pro ustavení soudcem upravoval čl. 53, který

stanovil, že „rozumný věk... k vynášení úsudků, výroků nebo rozsudků u nějakých občanských soudů... bude jedenadvacet let“.

Stejná věková hranice platila patrně i pro porotce, kteří byli podle čl. 50 voleni politicky plnoprávními osadníky města, v němž bydlili. Zákonodárci v tomto případě navázali na dosavadní praxi i na zákonnou úpravu z r. 1634, kdy bylo jmenování porotců nahrazeno jejich volbou. Výjimkou byla patrně jen zvláštní porota k vyšetřování případů „náhlé a nepřírozené smrti“. Tato porota měla být totiž podle čl. 57 svolávána urychleně některým členem výkonné rady nebo policejním úředníkem. Povinností této poroty bylo zjistit „příčinu a způsob... smrti“ a podat o tom posudek. Šlo v podstatě o jakousi obdobu anglické poroty, svolávané ohledavačem mrtvol (Coroner's Jury).

Povinnost sloužit v řádných porotách byla pravděpodobně dost tíživá. Nelze se proto divit, že zákonodárci vložili do „Zákoníku svobod“ ustanovení čl. 49, jímž bylo stanoveno, že členové malé poroty mají zasedat nejvýš dvakrát ročně (u dvou soudů). Členové velké poroty měli naopak zasedat nejméně dvakrát ročně (čl. 49).

Zákonodárci se neomezili jen na uvedené otázky, ale stanovili i obecnější zásady postupu porot a porotců v jednotlivých případech. Mám na mysli čl. 31 a 76. Z čl. 31 vyplývá, že velká a malá porota měly právo vynést podle výsledků svého šetření buď pozitivní výrok, nebo prohlásit důkazy „za neprokázané“ (Non Liqueat) anebo postoupit posouzení věci zvláštním výrokem (special verdict) soudu. Ještě před vydáním výroku se porotci mohli poradit „na veřejném zasedání“ (in open Court) o věci s „nějakým mužem, kterého pokládají za vhodného“ (čl. 76). Jednotliví porotci měli pak právo „předložit ve svém výroku tolik, kolik mohou“ (čl. 31). V případě rozdílného mínění soudu a poroty byla věc postoupena zákonodárnému shromáždění (čl. 31). Pokud porotci nemohli „postihnout pravou příčinu“, měli právo zdržet se hlasování (čl. 77).

Čl. 30 připouští námítky žalobce, žalovaného a každého provinilce proti složení poroty a poskytuje jim právo zvolit porotčí náhradníky. Do jaké míry měly námítky úspěch, záviselo na různých činitelích. Především totiž lze předpokládat, že soud či porota rozhodující o námítkách přihlížely k sociálnímu a politickému postavení namítajícího a podle toho pak rozhodly. Namítající nemohl vybírat porotčí náhradníky zcela libovolně. Tak např. nesvobodný dělník si nemohl zvolit porotce z řad nesvobodných dělníků, ale zase jen z řad politicky plnoprávných osadníků, tedy lidí, stojících nezřídka třídně i politicky na opačném pólu než namítající. Kromě toho bylo podávání námitek ztěžováno tím, že je bylo nutno přednést před vykonáním přísahy porotců. Pokud strana nebyla tomuto obřadu přítomna a námítky neuplatnila, nemohla tak už později učinit. V důsledku toho se podávání námitek stalo pro nesvobodné dělníky přinejmenším problematické, uvážíme-li, že jim účast v kritické době mohla být úmyslně zne-

Soudní řízení v Massachusetts bylo ve srovnání s anglickým procesem velmi prosté, někdy až primitivní.

Tato skutečnost se projevila zejména v raném období, kdy strany (ať už žalobce nebo žalovaný nebo obviněný) jednaly u soudu ve své věci samy bez advokátů a právních zástupců (attorneys) v moderním slova smyslu. Žalobci byli nuceni sami „vést své věci, jak mohli nejlépe“.¹¹³⁾ Tak např. bylo zcela běžné radit se předem se soudci, kteří v daném případě ve skutečnosti nahrazovali advokáty. Placení advokáti z povolání nesměli totiž v osadě působit.¹¹⁴⁾ Hlavním cílem „porad“ strany se soudcem bylo patrně ovlivnit v mezích možnosti jednostranně soudce a získat ho na svou stranu.¹¹⁵⁾ Tato praxe se stala už r. 1641 předmětem kritiky a jednání v zákonodárném shromáždění.¹¹⁶⁾ Později poskytování rad bylo důvodem vyloučení soudce v daném případě.¹¹⁷⁾

V soudním řízení se uplatňovaly podle okolností zásady písemnosti a ústnosti. Svědecké výpovědi byly často zapsány úřední osobou a potvrzeny přísahou přímo v domě svědkově. Písemné svědectví pak bylo čteno na soudě. Pokud se svědek dostavil osobně, vypovídal před soudem ústně na dotazy, kladené mu soudci. Jeho výpověď byla v hlavních rysech zapsána a připojena ke spisům o věci.¹¹⁸⁾ Na podkladě písemných výpovědí vynášely svůj výrok také poroty.¹¹⁹⁾ Žalobce a žalovaný mohli rovněž podat žalobu a odpověď písemně. Další řízení pak probíhalo rovněž písemně. Pokud strany vyložily svá stanoviska na soudě ústně, probíhalo pak dál ústní předkládání důkazů a tvrzení stranami či jejich neplacenými zástupci (patrons) za víceméně pasivní účasti soudu.¹²⁰⁾

Zápisy o soudním řízení byly v prvních letech pořizovány velmi nepravdivě a nesoustavně. Ke zlepšení došlo v této věci teprve po r. 1639, kdy bylo zákonem uloženo soudům zapisovat průběh soudního řízení a rozsudek do knih, které měly být veřejně přístupné.¹²¹⁾

Massachusettské soudní řízení nezachovávalo ani zdaleka všechny složité formy a náležitosti, spojené v anglickém procesu např. s jednotlivými druhy žalob zvláště u soudů obecného práva.¹²²⁾ V důsledku toho připouští massachusettský občanský proces řadu žalob, které však měly se stejnými žalobami v Anglii společný namnoze jen název.

Důvodem nedostatečného zachovávání procesních forem byl patrně naprostý nedostatek soudců-právníků, obeznámených náležitě s anglickým

¹¹³⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 187.

¹¹⁴⁾ Winthrop's Journal, II, str. 37.

¹¹⁵⁾ Washburn: Sketches, str. 51.

¹¹⁶⁾ Winthrop's Journal, II, str. 37.

¹¹⁷⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 187.

¹¹⁸⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 187.

¹¹⁹⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 187.

¹²⁰⁾ Washburn: Sketches, str. 52.

¹²¹⁾ General Lawes, str. 46; Washburn: Sketches, str. 43.

¹²²⁾ W. S. Holdsworth: A History of English Law, IV, London 1945, str. 534.

procesem,¹²³⁾ a snad i neochota osadníků postupovat přísně podle anglického práva.¹²⁴⁾

Přes svou jednoduchost byl proces v osadě poměrně nákladný. Poplatky (např. za zapsání žaloby) se platily podle výše uplatňovaného nároku. Podávání bezdůvodných žalob se stíhalo pokutou. Nadto hrozilo straně nebezpečí, že bude muset v případě prohry zaplatit náklady řízení. Všechna tato opatření byla namířena proti chudým osadníkům a zvláště proti nesvobodným dělníkům, které často odradil od podání žaloby nejen nedostatek prostředků, ale i obava z následků prohry. Procesní možnosti nemajetných se zlepšily poněkud teprve r. 1642, kdy byla připuštěna bezplatná chudinská žaloba (suit in forma pauperis). Massachusettsští osadníci napodobili v tomto případě do určité míry příklad mateřské země, kde bylo používání této žaloby u světských soudů zavedeno už r. 1495 statutem Jindřicha VII. (11, 12).¹²⁵⁾

Massachusettský trestní proces byl — stejně jako občanské soudní řízení — v podstatě prostý a neformální. Začínal po zatčení pachatele trestného činu předložením obžaloby (obžalovacího spisu, indictment) velké porotě. Obžaloba byla zpravidla velmi stručná a nevázala se — na rozdíl od anglické praxe — na přísně stanovené formy. Byla předkládána úředníkům (Magistrates), kteří v procesu vystupovali nejen jako soudci, ale ale i jako žalobci (prokurátoři, attorneys). Toto soustředění dvou funkcí v jedné ruce značně zhoršovalo postavení obžalovaných osob a nezřídka umožnilo mimořádně vystupňovat trestní represii vůči třídě, politicky a nábožensky nepohodlným osobám, stojícím před soudem. Postavení obžalovaného se nemohlo o moc zlepšit ani řízením před porotou, kontrolovanou tímž soudem, který mohl svým odmítavým postojem zneškodnit příznivější výrok poroty. Tuto skutečnost připouštějí do určité míry i někteří američtí autoři.¹²⁶⁾

Na základě výroku velké poroty, která předběžně zkoumala obžalobu, došlo pak buď k osvobození obviněného, nebo k řízení před soudem a malou porotou. Z rozsudku se odsouzený mohl odvolávat postupně k vyšším soudům, v poslední stolici až k zákonodárnému shromáždění. Vyšší soud rozhodoval v odvolacím líčení na základě skutkového zjištění soudu nižší stolice. Nové důkazy se v takovém případě nepřipouštěly. Jinak tomu bylo v případě postoupení věci vyššímu soudu pro různost mínění poroty a soudu. Pak totiž prováděl odvolací soud nejen dosavadní důkazy, provedené v hlavním řízení, ale i důkazy nové. Tato zásada se uplatňovala při odvolacím řízení ve věcech trestních i občanských.

Odsouzení však neměli právo odvolat se k anglickým soudům. Pokusy odvolat se do Anglie byly přísně trestány. Zákaz odvolání vyplýval z toho,

¹²³⁾ P. S. Reinsch: The English Common Law in the Early American Colonies. Select Essays in Anglo-American Legal History, I, č. III, čl. 11, Cambridge (USA) 1907, str. 412.

¹²⁴⁾ Washburn: Sketches, str. 49.

¹²⁵⁾ K bezplatné chudinské žalobě srov. blíže Holdsworth: History, IV, str. 538.

¹²⁶⁾ Srov. např. Osgood: American Colonies, I, str. 188.

že osadníci se necítili vázání anglickými zákony a obecným právem.¹²⁷⁾ V důsledku toho upírali anglickému právu v zásadě i podpůrnou platnost, používající k vyplnění mezer v právu ustanovení Písma, jehož podpůrná platnost byla stanovena např. i čl. 1 „Zákoníku svobod“. Lze proto souhlasit s názorem, že po prvních deset, dvanáct let nebylo právo, aplikované massachusettskými soudci, „ničím jiným než spravedlností, jak její zásady a pravidla existovaly v jejich vědomí a svědomí, usměrňovaném Písmem“.¹²⁸⁾ Tato „spravedlnost“ (equity) byla ve skutečnosti „spravedlností“ vládnoucí skupiny, namířenou proti zájmům osadníků, zejména pak nejchudších vrstev. V tomto pojetí vyvolávala, jak připouští i Winthrop, „velké nebezpečí pro ... stát“.¹²⁹⁾ Nelze se proto divit, že tento stav se stal předmětem oprávněné kritiky.¹³⁰⁾

Pokusy o jeho nápravu vedly mimo jiné i k vydání „Zákoníku svobod“, který zasáhl více než jednou třetinou ustanovení právě do úpravy soudního řízení. Většina z nich byla soustředěna v titulku „Zvyklosti, pravidla a svobody, týkající se soudních řízení“ (čl. 18–57), ostatní pak i v jiných titulech zákoníku.

Ustanovení o procesu lze rozdělit do dvou skupin. V jedné jsou články obsahující obecné zásady, ve druhé články konkrétnější povahy. Zakonodárci jimi nemínili upravovat proces podrobně ve všech směrech, jak tomu je zpravidla v pozdějších zákonících o soudním řízení. Z obsahu a zaměření jednotlivých ustanovení je patrné, že zákonodárcům šlo spíše jen o odstranění mezer v procesním právu, o vyřešení sporných otázek a konečně v neposlední řadě i o omezení soudcovské „volnosti jednání“ (discretion).

Články tohoto druhu se vztahovaly ke všem stádiím soudního řízení. Podle postupu soudního řízení budeme také probírat jednotlivé články zákoníku.

Nejdříve si všimněme zahájení soudního řízení, které začínalo buď obšílkou (summons), nebo zatčením (attachment).

V této souvislosti lze uvést čl. 4, 18 a 21. Články 4 a 21 se týkaly případů nedostavení se k soudu, které bylo zpravidla trestné. Čl. 4 a 21 stanovily výjimky z tohoto pravidla. Podle čl. 4 nebyl předvolaný potrestán v případě, že se nedostavil v důsledku zásahu vyšší moci. Zajímavé je, že však nebyl zbaven ani v tomto případě povinnosti uhradit případné spravedlivé náklady druhé strany. Podle čl. 21 se strana nemusela dostavit, jestliže jí obšílka byla doručena pozdě nebo neměla předepsané náležitosti (příčina a místo předvolání). Čl. 21 však připouští i předvedení strany úředníkem, šlo-li o projednání věci zvláště naléhavé nebo neodkladné.

Čl. 18 stanovil podmínky propuštění na záruku. Podle tohoto ustanovení měl být propuštěn na záruku jen ten, kdo mohl poskytnout „postačující

¹²⁷⁾ Washburn: Sketches, str. 49.

¹²⁸⁾ Palfrey: History, II, str. 22.

¹²⁹⁾ Winthrop's Journal, I, str. 151.

¹³⁰⁾ Winthrop's Journal, I, str. 151.

jistotu, rukojemství nebo záruku, že se dostaví k soudu a že se v téže době bude dobře chovat“. Poskytnout záruku mohli prakticky jen lidé s určitým majetkem a postavením. Není jisté třeba dokazovat, že v tomto ustanovení se uplatňuje výrazně třídní hledisko.

„Zákoník svobod“ však současně také zbavil, podobně jako anglické právo, pachatele některých trestných činů možnosti propuštění z vazby. V Anglii určil tyto kategorie 1. westminsterský statut (Eduard I., 3, 12) z r. 1275, jehož vymezení platilo s malými obměnami až do r. 1826, tedy i v době vydání „Zákoníku svobod“. Na rozdíl od přesně vymezeného okruhu osob, zbavených práva na propuštění po záruce (not bailable) v tomto statutu, uvedl však „Zákoník svobod“ v čl. 18 konkrétně jen pachatele hrdelních činů a osoby, které se dopustily urážky soudu. Soud však mohl podle obecného závěru čl. 18 vyloučit i osoby další. Za jakých podmínek tak mohl učinit, z čl. 18 nevyplývá. Myslím však, že i zde se uplatňovala nezřídka hlediska třídní a politická.

Další důležitá procesní práva stran na počátku a v průběhu soudního řízení upravovala řada ustanovení, a to zejména čl. 26, 29 a 30.

Čl. 29 stanovil, že žalobce a žalovaný mají právo se dohodnout, zda chtějí, aby jejich pře byla projednávána porotou nebo soudem. Toto právo mohlo být uplatněno jak v občanském, tak v trestním řízení. Samozřejmě ukazuje toto ustanovení, že ještě poměr v době vydání „Zákoníku svobod“ nebyl přesně vymezen poměr mezi nimi a že jeden orgán mohl do určité míry nahrazovat i druhý. Pokud jde o možnost volby mezi nimi, mohla být omezena zákonem.

Čl. 19, napodobující anglickou úpravu,¹³¹⁾ zaručoval stranám právo vznést námitky proti složení poroty. Pokud zbytek poroty nebo soud shledaly tyto námitky opodstatněnými, měl namítající právo vybrat na jeho místo některého z porotčích náhradníků. Rozhodnutí o námitkách bylo ovlivněno pravděpodobně nejrozličnějšími činiteli, mezi nimiž nemalou úlohu hrálo třídní složení porot a soudů, společenské postavení namítající strany atd.

Čl. 26 se týkal právních zástupců či advokátů stran. Stanovil, že „každý člověk, který se zhlédá nezpůsobilým obhajovat svou vlastní při na soudě, bude mít právo ustanovit někoho, aby mu pomáhal...“. Takovému právnímu zástupci nesměl být dán „plat nebo odměna za jeho námahu“. Zákonodárci navázali tímto zákazem jen na předchozí praxi, která se tak výrazně projevila v případě Thomase Lechforda.¹³²⁾ V důsledku bezplatnosti poskytovaných služeb si mohl teoreticky opatřit vhodného právního zástupce každý osadník, tedy i nesvobodní dělníci. Ve skutečnosti tato možnost byla omezena. Předně proto, že uchazeč musel najít způsobilou osobu, ochotnou prokázat mu službu, a dále i proto, že to musel být

¹³¹⁾ Srov. Holdsworth: History, III, str. 613; IV, str. 524. A dále Th. Plucknett: A Concise History of the Common Law, London 1940, str. 119.

¹³²⁾ Srov. blíže Notes to Lechford's Plain Dealing. Collections of the Massachusetts Historical Society, 3. série, sv. III, 1833, str. 394 n.

člověk, „proti němuž soud nemá námitek“. Touto podmínkou se dostala do rukou soudu zbraň, které mohlo být použito velmi snadno proti lidem, pro soudce z nějakého důvodu nepohodlným a nepřijatelným. Strana sama se ustanovením právního zástupce nezbavila zcela tíže soudního řízení, protože podle čl. 26 nebyla ani potom vyňata „z osobního odpovídání... otázek“, které soud pokládal za vhodné ji položit.

Podle čl. 27 se mohl žalobce rozhodnout mezi písemnou a ústní formou procesu. Pokud si vybral písemnou formu, měl žalovaný právo hájit svou věc písemně. Konečné rozhodnutí o písemné nebo ústní formě řízení zůstalo nicméně vyhrazeno soudu.

Žalobce měl právo uvést ve své žalobě „všechny tituly a nároky... k tomu, co žaluje“. Žalovaný měl podle téhož čl. 55 zase právo ve své odpovědi „uvádět všechny důvody, které může...“. Tato zásada měla svůj hlubší smysl hlavně v odvolacím řízení, kde zpravidla už nepřipouštěl nový výslech a tudíž ani dodatečné argumenty.¹³³⁾

Na druhé straně bylo čl. 22 stranám zakázáno „v soudní při nebo v žalobě proti jinému udávati nepravdivě velké dluhy nebo škody k potýrání... žalovaného“. Zákonodárci měli zde na mysli tzv. žalobu pro potýrání odpůrce (vexatious suit). O žalobu tohoto druhu jde i v čl. 37, v němž se řeší případ, kdy „žalobce úmyslně a vědomě způsobil žalovanému krivdu na počátku a během žaloby nebo přelíčení proti němu...“. Zajímavé je, že na rozdíl od čl. 22 se zde mluví také o formě zavinění a zdůrazňuje se žalobcův úmysl. Oba články předpokládají uložení pokuty, podle čl. 37 výslovně ve prospěch poškozené strany. V této souvislosti se lze zmínit ještě o sudičství (common barratry), spočívající v tom, že někdo sužuje jiné „nespravedlivým, častým a ustavičným pronásledováním“. Osoba, která se takového jednání dopustila, mohla být zbavena „dobrodiní zákona“, tedy práva dovolávat se spravedlnosti u soudu, a potrestána. Uvedená ustanovení se sice vztahovala na všechny osoby, které postupovaly zmíněným způsobem, v praxi však byla patrně uplatňována především proti nesvobodným dělníkům, které měla odradit od podávání žalob proti jejich pánům.¹³⁴⁾

Žalobce měl podle čl. 28 právo vzít svou žalobu. Podobně jako v případě odmítnutí porotou byl však nucen zaplatit žalovanému „plné náklady a výdaje“. Vzetí žaloby zpět nebo odmítnutí porotou však nijak žalobce nezbavovalo možnosti dovolávat se své záležitosti u jiného soudu.

Strana nespokojená s výsledky soudního řízení měla právo odvolat se k vyššímu soudu, a to konkrétně k soudu výkonné rady. Odvolání muselo být podle čl. 36 podáno „dříve, než soud skončí“, tedy předtím, než soud vynesl rozsudek. Současně odvolávající se strana musela dát záruku, že bude pokračovat ve sporu a dále, že zaplatí to, „co jeho odpůrce bude na něm požadovat“. V trestních věcech se obviněný v případě odvolání za-

¹³³⁾ Osgood: American Colonies, I, str. 187.

¹³⁴⁾ Srov. R. B. Morris: Government and Labor in Early America, New York 1947, str. 502.

vazoval, že se bude dobře chovat a že se dostaví k soudu. Týž článek stanovil dále, že „každý člověk“ má právo podat zákonodárnému shromáždění stížnost „na nespravedlnost, učiněnou mu soudem výkonné rady nebo jiným (soudem)“. Není jisté třeba opakovat, že se odvolávající strana vystavovala určitému riziku, protože neměla nijak zaručen úspěch. Vyšší soud mohl totiž odvolání zamítnout jako neopodstatněné, což mělo zpravidla za následek povinnost zaplatit všechny náklady řízení a popřípadě i uložení pokuty.¹³⁵⁾ Současně s čl. 36 je třeba zmínit se ještě i o čl. 25, který předpokládá nepochybně obdobu anglického řízení pro právní omyl (proceedings in error). Na rozdíl od Anglie, kde se často i malý právní omyl stával předmětem žaloby, se „Zákoník svobod“ postavil důrazně na stanovisko, že „žádné předvolání, přelíčení, vynesení rozsudku nebo jiný druh jednání u soudu nebo při konání spravedlnosti se nestanou neplatnými, nebudou zastaveny nebo zvráceny pro nějaké nedůležité omyly nebo chyby (podtrženo mnou — S. B.), jestliže osoba a příčina byly správně seznány a určeny soudem“. Tento postoj odpovídá celkovému charakteru massachusettského procesu, v němž se kladl jen malý důraz na zachovávání procesních forem. Pokud tedy vůbec zákonodárci připustili žalobu pro právní omyly v řízení, nemínili ani zde přeceňovat formální stránku věci¹³⁶⁾ a tak se čl. 25 stal jedním z opatření, jimiž se čelilo nadměrnému zatěžování soudů věcmi nedůležitými a popřípadě jen ryze juristickými.

Takové bylo v hlavních rysech postavení stran v soudním řízení. Mnohem méně se zákoník zabýval otázkou svědků. Jich se týkalo v zákoníku jen jedno zásadnější ustanovení, a to čl. 47, v němž se praví:

„Nikdo nebude popraven bez zvláštního svědectví dvou nebo tří svědků nebo bez takového (svědectví), které je mu rovno.“

Toto ustanovení „Zákoníku svobod“ napodobuje do určité míry starozákonní i anglické vzory. V Písmu bychom totiž našli snadno předlohu čl. 47 v ustanoveních MOJŽÍŠ 4, 35, 40, MOJŽÍŠ 5, 17, 6 a MOJŽÍŠ 5, 19, 15. Stejně jako v čl. 47 týkala se tato starozákonní ustanovení hrdelních činů. V anglickém právu se požadovali statutem Eduarda VI. (5–6, 11, § 9) z r. 1551–1552 dva svědkové při obvinění z velezrady. Přestože není zcela jisté, zda toto ustanovení nebylo zrušeno statutem z r. 1554 (Filip a Marie, 1–2, 10, § 6), hájili angličtí právníci platnost této zásady i ve druhé polovině 16. a v 17. století.¹³⁷⁾ I tento anglický vzor se omezoval dokonce ještě více než čl. 47 jen na zcela úzký okruh trestných činů. Ani massachusettské právo nevztahovalo tuto zásadu na všechny trestné činy, ale pouze na trestné činy hrdelní.

Vraťme se k otázce svědků. Kdo mohl být svědkem? Zákoník tuto otázku

¹³⁵⁾ General Lawes, str. 2.

¹³⁶⁾ Jistě i proto nebyl už r. 1639 přijat *Lechfordův* návrh na přezkoumání písemných žalob a odpovědí na ně veřejným notářem. Srov. *Washburn: Sketches*, str. 48, pozn. 2. *Lechford* zřejmě počítal s tím, že bude tuto funkci zastávat.

¹³⁷⁾ Např. slavný anglický právník *Coke*. Srov. k tomu blíže *Holdsworth: History*, IV, str. 499.

neřeší. Odpověď na ni najdeme v „Knize obecných zákonů a svobod“, z níž vyplývá, že svědkem, způsobilým svědčit ve věcech trestních a občanských, byla každá osoba starší 14 let, dobrého chápání a požívající dobré pověsti.¹³⁸⁾ Svědky mohli být nejen svobodní osadníci, ale i nesvobodní dělníci.¹³⁹⁾

Povinnost svědčit vyplývala z právního řádu. Nevztahovala se podle čl. 61 pouze na „soukromý zločin nebo urážku, z nichž nehrozí žádná pohružka nebo nebezpečí pro tuto osadu nebo některého jejího člena“, pokud se povinnost mlčet opírala o „nějaké nezbytné pouto svědomí, založené na slově božím“. Nicméně i zde mohla být uložena zákonem povinnost svědčit či oznámit daný trestný čin.

Ustanoveními o postavení stran a o svědcích nebyly nijak vyčerpány procesní předpisy „Zákoníku svobod“.

Naopak, najdeme zde ještě celou řadu článků, v nichž se mluví o porotách, o obecnějších právech a povinnostech soudu během procesu. Dále pak byly v zákoníku zvláštní předpisy, vztahující se výlučně k trestnímu řízení a k některým častěji užívaným žalobám.

Porotami jsme se zabývali podrobně už ve stati předchozí. Přejdeme proto k rozboru procesních práv a povinností soudů.

Mám zde na mysli především čl. 39 a 41. Ustanovení čl. 41 se týkalo počátku trestního řízení. Zákonodárci v něm ukládali soudům povinnost zahájit přelíčení v trestních věcech teprve „na příštím soudě, který má plnou znalost (věci)“ a je proto způsobilý rozhodnout, „aniž by porušil spravedlnost“. Soud tak měl postupovat bez ohledu na to, zda obviněný byl ve vazbě nebo zda byl propuštěn na záruku. Cílem tohoto opatření bylo poskytnout soudu a porotám potřebný čas k vyšetření trestného činu.

Čl. 39 se vztahoval — na rozdíl od čl. 41 — jen k věcem občanskoprávním. Opravňoval soudy „ve všech žalobách věcných a osobních mezi stranami... odložit výkon rozsudku na vhodnou dobu... jestliže se jim podle jejich mínění bude jevit spravedlivá příčina tak učinit...“. Co bylo takovou „spravedlivou příčinou“ zákoník nestanoví, ponechávaje posouzení věci jednostranné úvaze soudu. V zákoníku se také neříká, které soudy měly právo odložit vykonání rozsudku. Z jeho obecné formulace se však dá usuzovat, že tak mohly učinit všechny soudy včetně nižších. Jinak tomu bylo v trestních věcech, kde právo odložit výkon rozsudku (výkon trestu) bylo přiznáno podle čl. 72 guvernérovi a místoguvernérovi či nejméně 3 členům výkonné rady, nikoli nižším soudům. V hrdelních věcech — pokud nedošlo k odložení výkonu trestu — nesměl být rozsudek smrti vykonán podle čl. 44 dříve než za 4 dni. Výjimka z tohoto pravidla byla připuštěna jen ze zvláštního důvodu nebo za mimořádné situace („v případě platnosti válečného práva“).

Soudy byly povinny vést stručné soudní zápisy o projednáváných věcech (čl. 64). Tímto opatřením navázali massachusettsští zákonodárci na

¹³⁸⁾ General Lawes, str. 54.

¹³⁹⁾ Morris: Government, str. 501 n.

starší zákon z r. 1639, pokoušející se už 2 roky před vydáním „Zákoníku svobod“ zlepšit dost neutěšený stav v této věci. Do soudních spisů byly zapisovány i svědecké výpovědi a důkazy, aby tam zůstaly, jak se říká v čl. 38 „in perpetuam rei memoriam, to jest na věčnou paměť nebo svědectví o věci“. Soudní spisy měly veřejnou povahu. Ukazuje to nejen čl. 38, kde se přímo mluví o „veřejných listinách“, ale i čl. 48, podle něhož si každý osadník mohl prohlédnout listiny všech soudů vyjma výkonné rady a poříditi si z nich popřípadě i úředně ověřený opis.

Čl. 52 zaručoval v souladu s jinými články zákoníku a pod vlivem náboženské ideologie zvláštní ochranu osobám s omezenou procesní způsobilostí, mezi něž patřily děti, duševně choří, cizinci a nově příchozí. Soudům vyplynula z tohoto ustanovení povinnost poskytovat těmto osobám „taková ulehčení a dispenze v trestní nebo jiné záležitosti, jak to vyžaduje náboženství a právo“.

Až dosud šlo, jak si čtenář patrně uvědomil, o ustanovení, vztahující se většinou k trestnímu i občanskému procesu.

Zbývá všimnout si ustanovení, která zasahovala výlučně do trestního procesu. Kromě čl. 44 a 47, o nichž jsme už mluvili, jde o články 42, 43, 45 a 46 zákoníku.

Nejvýznamnější z nich je čl. 42, v němž se praví: „Nikdo nebude odsouzen dvakrát pro jeden a týž zločin, trestný čin nebo přestupek.“ Není jistě třeba zdůrazňovat, že jde o uplatnění pokrokové zásady „ne dvakrát v téže věci“ (ne bis in idem), s níž se můžeme setkat později v řadě buržoazních ústav, zákoníků atd., mimo jiné i v 5. doplňovacím článku ústavy Spojených států amerických.¹⁴⁰⁾

Čl. 45 bylo omezeno používání útrpného práva (tortury, mučení). Massachusettsští zákonodárci byli v tomto směru ovlivněni patrně do značné míry řešením této otázky v mateřské zemi, kde podle obecného práva bylo mučení pokládáno za nezákonné. V praxi se však připouštělo i tam v mimořádných případech, zejména při stíhání protistátních činů.¹⁴¹⁾ Článek 45 „Zákoníku svobod“ je rovněž připouští jen ve výjimečných případech, šlo-li o to, aby první pachatel, který byl „zcela usvědčen jasným a dostatečným svědectvím, že je vinen“, prozradil další „spiklence nebo spolčence“. Avšak i v těchto případech bylo zakázáno mučení „barbarské a nelidské“. Je však vůbec možno mluvit o „lidském“ mučení?

Stejně problematické je i ustanovení čl. 46, jímž se zakazují „nelidské, barbarské nebo kruté“ tělesné tresty. O tom, jak „lidské“ tělesné tresty měly být ukládány, nás názorně poučují nejen konkrétní případy, ale i ustanovení čl. 43, podle něhož směl odsouzený dostat nejvýš 40 ran. Tento článek je poučný i svou otevřenou třídností. Zmíněný „lidský“ trest 40 ran (co do počtu napodobuje čl. 43 starozákonní ustanovení MOJŽÍŠ 5, 2, 3) směl být uštědřen jen prostým lidem (zejména nesvobodným dělníkům), nikoli „urozenému člověku nebo člověku postavenému na roveň

¹⁴⁰⁾ Poore: Federal and State Constitutions, I, str. 21.

¹⁴¹⁾ Holdsworth: History, IV, str. 194.

urozenému“. Výjimka z tohoto pravidla v případě spáchání trestného činu „velmi ohavného“ a v důsledku „neřestného a prostopášného“ způsobu života takového „urozeného člověka“ příliš na věci nemění.

Stejně třídně zaujaté hledisko mají i ustanovení občanského soudního řízení o žalobách na vymáhání dluhu (action of debt) a na vrácení zabaveného majetku (action of replevin).

Tak např. čl. 33 stanoví mimo jiné, že „nikdo nebude zatčen nebo uvězněn... pro nějaký dluh, jestliže právo (rozuměj příslušný orgán — S. B.) může nalézt jinak dostačující prostředky uspokojení z jeho majetku; jestliže nenajde, může (dlužník — S. B.) být zatčen a uvržen do vězení“. Jak patrně, omezuje čl. 33 vězení pro dluhy jen pro ty, kdo mají nějaký majetek, z něhož se může věřitel uspokojit. Nemajetní lidé naopak mohli být uvězněni do té doby, „než bude zapláceno“. Není jistě třeba zvlášť dokazovat, že čl. 33 hájí zájmy věřitelů a že stát tu vystupuje jako jejich ochránce. Současně se však snaží vyvolat představu, že chrání i dlužníkovy zájmy tím, že zakázal soudům odsuzovat dlužníky k placení více než 8 % úroků.

Podle čl. 32 měli mít osadníci právo „vybavit zabavený, obstavený nebo zadržený majetek“. Mohli se vrácení svého majetku domáhat dokonce podáním žaloby na vrácení zabaveného majetku. Podmínkou však bylo, že žalobce poskytne soudu záruku toho, že hodlá „vymáhat zrušení obstavky“ a že zaplatí pohledávky svému odpůrci. Rovněž z tohoto ustanovení je zřejmé, že domáhat se práva mohl v praxi jen ten, kdo měl prostředky.

Soudní řízení se opíralo o různé prameny, ať už to bylo anglické procesní právo, Starý zákon či praktické zkušenosti osadních soudů.

Po formální stránce bylo massachusettské procesní právo charakteristické svou nepropracovaností, jednoduchostí a podceňováním procesních forem. Odráží se v něm — alespoň v raném období — nerozvinutost právního života osady.

VI. OBČANSKÉ PRÁVO

Massachusettské občanské právo bylo — podobně jako právo procesní — ještě v době vydání „Zákoníku svobod“ málo vyvinuté a propracované. Vysvětlujeme si to celkovou nevyspělostí a nerozvinutostí společensko-ekonomických vztahů v osadě,^{141a)} jejichž odrazem byl koneckonců i právní řád.

V důsledku toho také zákonodárci nepodali v zákoníku ucelenou, úplnou soustavu občanského práva, jak tomu bylo např. v buržoazních občanských zákonících 19. století, ale zaměřili se jen na některé otázky vlastnického práva, způsobilosti k právním úkonům, důvodů neplatnosti právních úkonů, ochrany zájmů věřitele a dlužníka a na právo dědické.

Ustanovení občanského práva nebyla v „Zákoníku svobod“ soustředěna

¹⁴¹⁾ Srov. Balík: Sociální struktura, str. 261 n.

ve zvláštním titulu, ale byla rozptýlena podle povahy věci v jednotlivých titulech zákoníku, počínaje úvodními ustanoveními.

Právě v úvodní části zákoníku můžeme najít řadu ustanovení, upravujících otázku vlastnického práva a právní způsobilosti fyzických osob.

K vlastnickému právu je třeba předeslat, že „Zákoník svobod“ se nezaobývá vymezením pojmu vlastnictví (jak to činí např. čl. 544 francouzského občanského zákoníku z r. 1804).¹⁴²⁾ Důvody mohly být různé: Buď zákonodárci pokládali obecnou definici vlastnictví za zbytečnou, nebo, což je pravděpodobnější, neměli dost teoretických znalostí k tomu, aby ji mohli vytvořit. Podobně nevěřili zákonodárci do zákoníku ani ustanovení o nabytí a pozbytí vlastnictví.

Zákoník nemá také obecné ustanovení o dělení vlastnictví na vlastnictví k nemovitostem a k movitostem. Nicméně, jak lze usuzovat z čl. 1, kde se mluví o „movitém a nemovitém majetku“, prostě s tímto rozdělením počítá.

Pro úpravu otázek vlastnického práva je příznačná skutečnost, že zákoník věnuje větší pozornost vlastnictví k nemovitostem, zejména k pozemkům, než vlastnictví k movitostem. Je to pochopitelné, protože jde o vlastnické vztahy k půdě jako nejdůležitějšímu výrobnímu prostředku.

Nejvýznamnější v tomto ohledu byl čl. 10, který vytvořil i potřebné právní předpoklady pro rozvoj buržoazního soukromého vlastnictví k půdě, jímž může vlastník v mezích právního řádu svobodně nakládat.¹⁴³⁾ Tuto myšlenku vyjadřuje čl. 11 zákoníku, podle něhož měl vlastník starší 21 let, s dobrou pamětí a chápáním „plnou moc a svobodu“ nakládat svými pozemky (nemovitým majetkem) jak za života, tak na případ smrti. V tomto případě nešlo o pojmově neomezené vlastnické právo k nemovitostem, jak by snad někdo mohl mylně vyvozovat z výrazu „plná moc a svoboda“. Vlastník byl totiž omezen např. ve svém právu zeizovat své pozemky, podle čl. 8 mu mohly být pozemky za přiměřenou náhradu odňaty, vyžadoval-li toho veřejný zájem, uvedený v zákoně atd. Zbývá jen dodat, že stejná zásada platila i pro věci movité.

Právní řád osady, připouštějící omezení vlastnického práva ve veřejném zájmu, chránil je současně proti omezování a rušení ze strany soukromých osob. Tak např. už r. 1629 bylo zakázáno pod pohrůžkou peněžitého trestu a vězení používat člunů nebo lodí bez vlastnickova svolení.¹⁴⁴⁾ Přísnými tresty byla stíhána krádež¹⁴⁵⁾ a to dokonce i tehdy, šlo-li o majetek indiánský (rozumí se majetek přátelských Indiánů).¹⁴⁶⁾

Rovněž vlastnické právo k nemovitostem bylo chráněno velmi důrazně. Dáme-li stranou čl. 16, který zakazoval při lovu nebo rybolovu „vstupovat na majetek jiného bez jeho souhlasu“, vidíme, že právní řád chránil vlastnická práva k nemovitostem přímo tím, že práva k nemovitostem byla

¹⁴²⁾ Srov. *Balík a kolektiv*: Texty III, str. 263.

¹⁴³⁾ Srov. *Balík*: Některá významná ustanovení, str. 265 n.

¹⁴⁴⁾ *Palfrey*: History, I, str. 318.

¹⁴⁵⁾ Různé případy uvádí např. *Felt*: Ecclesiastical History, I, str. 371.

¹⁴⁶⁾ *Palfrey*: History, I, str. 352.

zaznamenávána do úředních knih, které byly jakousi obdobou pozemkových knih.

První úřední soupis pozemků a nemovitostí byl proveden už r. 1634. Zápisy o nemovitostech takto získané byly prohlášeny za „dostačující záruku každému svobodnému obyvateli (obyvatelům), jeho nebo jejich dědicům a nástupcům o vlastnických právech (která mají) nebo budou mít k takovým domům, pozemkům nebo svobodným statkům“.¹⁴⁷⁾ O několik let později, r. 1640, bylo vydáno nařízení, podle něhož od října téhož roku měla vlastnická práva k nemovitostem působit vůči třetím osobám jen tehdy, byla-li zapsána předepsaným způsobem do úředních spisů (pozemkových knih).¹⁴⁸⁾

Povinnost zapsat vlastnické právo k nemovitostem (zejména k půdě) a každou změnu v tomto právu do příslušných úředních záznamů nesměřovala jen k ochraně vlastnických práv. Byla také prostředkem, pomocí něhož ústřední a místní orgány usměrňovaly přidělování půdy i usídlování osadníků a snažily se také předejít nakupení příliš velkého množství půdy v jedné ruce. A konečně, jak o tom ještě budeme mluvit, chránilo také zájmy věřitelů proti zkrácení ze strany dlužníků.

Zastavme se však ještě u otázky, kdo a za jakých podmínek mohl nakládat svým nemovitým majetkem, kdo byl podle práva způsobilý podniknout k tomu příslušné právní úkony.

Jak lze vyvodit ze „Zákoníku svobod“, byly k právním úkonům, týkajícím se nemovitého majetku, způsobilé plnoleté osoby, dosáhnoucí 21 let (čl. 11 a 53), s dobrou pamětí a schopností chápání (čl. 11), byť i byly odsouzeny a vyobcovány z církve (čl. 11).

Plnou způsobilost k platným právním úkonům o nemovitostech neměly nezletilé děti, vdané ženy a osoby duševně choré (slabomyslné a šílené). Podle čl. 14 bylo k platnosti každého převodu nemovitostí, učiněného těmito osobami, třeba schválení zákonodárného shromáždění.

Srovnáme-li tuto úpravu s anglickým právem, vidíme, že massachusettsští zákonodárci vycházeli do určité míry z právní úpravy anglické, kterou však poněkud obměnili. Tak např. měly oba právní řády v zásadě stejné stanovisko v otázce plnoletosti i v otázce způsobilosti duševně chorých osob k právním úkonům, týkajícím se nemovitého majetku.

Zvlášť výrazně je patrný vliv anglického práva v případě nezletilců. V Anglii už koncem 16. a počátkem 17. století mohl nezletilec nakládat samostatně svým majetkem.¹⁴⁹⁾ Nezavazoval se však neodvolatelně, protože ke zrušení příslušného ujednání stačilo, aby je nezletilec po dosažení plnoletosti nepotvrdil.¹⁵⁰⁾ K tomu, aby se sám mohl zavázat neodvolatelně, bylo třeba zvláštního svolení parlamentu.¹⁵¹⁾

¹⁴⁷⁾ Srov. R. B. Morris: *Studies in the History of American Law*, New York 1930, str. 71.

¹⁴⁸⁾ General Lawes, str. 13–14.

¹⁴⁹⁾ Holdsworth: *History*, III, str. 517.

¹⁵⁰⁾ Holdsworth: *History*, III, str. 517.

¹⁵¹⁾ Holdsworth: *History*, III, str. 520.

Čl. 14 řeší věc podobně, protože požaduje souhlas zákonodárného shromáždění k nezletilcovu „postoupení nebo zcizení“ nemovitostí. Cílem této úpravy bylo chránit nezletilce před případnou újmou, kterou by mu mohla způsobit druhá strana, a naopak v zájmu druhé strany potvrdit konečnou platnost příslušného ujednání.

Od anglického práva se čl. 14 odchýlil více v případě vdaných žen. Anglická úprava této otázky procházela sama v 16. a v první polovině 17. století značnými změnami, souvisejícími nepochybně s postupným uvolňováním feudálních vztahů. Cílem těchto změn bylo zvrátit dosavadní nepříznivý stav, vyplývající z toho, že obecné právo zbavilo v minulosti vdané ženy majetkoprávní způsobilosti (proprietary capacity) i možnosti nakládat samostatně svým majetkem.¹⁵²⁾ Nemovitý majetek mohla převést na jiného jedině v součinnosti se svým manželem pomocí fiktivní žaloby (fine or common recovery).¹⁵³⁾ Po dlouhém marném úsilí církevních právníků změnit tento stav se o to pokusil také kancléřský soud, který dosáhl cíle

1. tím, že přiznával vdaným ženám právo nakládat svým majetkem i během manželství na základě smlouvy uzavřené před sňatkem a

2. pomocí tzv. svěřenské správy (trust), spočívající v tom, že majetek k ženinu užívání byl postoupen formálně jejím přátelům.¹⁵⁴⁾

Pomocí tohoto právního zařízení měla být vdaná žena (feme covert) postavena v ohledu majetkoprávním naroveň samostatné ženě (feme sole). Touto právní konstrukcí se soudům „spravedlnosti“ (Equity) skutečně podařilo překonat strnulé představy obecného práva, jež tkvěly svými kořeny hluboko ve feudálních poměrech.¹⁵⁵⁾

Zatímco v Anglii se způsobilost vdaných žen k právním úkonům o nemovitostech ještě probojovávala, vynutily si ekonomické podmínky života v osadě poměrně brzy volnější úpravu.

Především nejen v Massachusetts, ale i v jiných koloniích padla stará anglická právní představa, že muž se ženou tvoří jednu právní osobnost, zastupovanou navenek manželem.¹⁵⁶⁾ Současně se začala projevovat — snad pod vlivem rostoucího významu žen v hospodářském životě země — snaha rozšířit právní způsobilost žen více, než to připouštělo anglické právo. Zvláště naléhavé to bylo tehdy, když vdaná žena žila odděleně od manžela. V takových případech právní řád osady postavil vdanou ženu naroveň ženě samostatné.¹⁵⁷⁾ Toto hledisko se uplatnilo právě v čl. 14, který dovolu-
je vdané ženě zcizovat či jinak převádět nemovitý majetek bez manželovy součinnosti. Nicméně i čl. 14 staví vdanou ženu níž než ženu samostatnou. Požaduje totiž k platnosti převodu nemovitého majetku, učiněného vdanou ženou, souhlas zákonodárného shromáždění, zatímco u sa-

¹⁵²⁾ Holdsworth: History, III, str. 525–527.

¹⁵³⁾ Morris: Studies, str. 144.

¹⁵⁴⁾ Holdsworth: History, IV, str. 310 n.

¹⁵⁵⁾ Morris: Studies, str. 128.

¹⁵⁶⁾ Morris: Studies, str. 129.

¹⁵⁷⁾ Morris: Studies, str. 144.

mostatných žen (mezi něž patří také vdovy a rozvedené ženy) takového souhlasu nebylo třeba. I přes tuto nedůslednost lze považovat čl. 14 za jedno z nejpokrokovějších ustanovení zákoníku, přesahující daleko vývoj v mateřské zemi. Zákonodárcům se však nepodařilo pohříchu toto hledisko trvale udržet, a tak už r. 1648 nebyl čl. 14 převzat do „Knihy obecných zákonů a svobod“.

Chceme-li odpovědět na otázku, kdo a v jaké míře byl způsobilý k právním úkonům o nemovitostech, můžeme říci, že plné způsobilosti požívali jen duševně zdraví muži od 21 let a samostatné ženy. Vdané ženy, nezletilci a duševně choří jí požívali jen v míře více či méně omezené, neboť jejich právní úkony o postupu nemovitostí vyžadovaly potvrzení příslušným orgánem.

Tím se však už dostáváme k otázce důvodů neplatnosti právních úkonů, jichž bylo podle zákoníku několik.

Jeden z nich předpokládal, jak jsme právě viděli, čl. 14. Další důvody neplatnosti právních úkonů byly uvedeny v čl. 40 a 15.

První z nich, čl. 40, stanovil: „Jakýkoli postup, smlouva nebo slib čehokoli budou neplatné, jestliže byly vynuceny nezákonným násilím, bezprávnou pohrůžkou nebo nějakým druhem silného donucení, zvaného nezákonný nátlak.“ Čl. 40 vychází nepochybně z představ anglického práva, které rovněž chránilo poškozenou stranu nejen proti nezákonnému nátlaku (duress), ale i proti bezprávným výhrůžkám (threats) a nezákonnému uvěznění (imprisonment).¹⁵⁸⁾

Dalším důvodem neplatnosti právního úkonu byl podvod (fraud). K tomu je však třeba předeslat, že podle „Zákoníku svobod“ se za neplatný pokládal jen právní úkon, týkající se nemovitostí. Pokud šlo o movitost, byla pouze strana, která se dopustila podvodu, povinna nahradit poškozenému způsobenou újmu, sám úkon však zůstal, jak se zdá, v platnosti.¹⁵⁹⁾

O právních úkonech k nemovitostem se mluví v čl. 15, který stanovil: „Všechna lstivá nebo podvodná zcizení nebo převody pozemků, držby pozemků nebo dědictví (dědičných statků) budou neplatné a nezbaví nikoho závazků z dluhů nebo z jiného takového titulu, nároku nebo držby, jichž se tak podvodně zbavil.“ Toto ustanovení, chránící zájmy věřitelů před zkrácením ze strany dlužníků, bylo zformulováno rovněž pod vlivem anglického práva. V Anglii sledovaly stejný cíl statuty Eduarda III. (50, 6) z r. 1377, Richarda II. (2, st. 2. 3) z r. 1379, Jindřicha VII. (13, 5 a 19, 15) z let 1488 a 1504 a konečně Alžbětiny statuty z let 1571 (13, 5) a 1585 (27, 4). Nejdůležitější z nich jsou právě Alžbětiny statuty proti podvodným převodům. Tyto statuty, potvrzující v podstatě zásady obecného práva, byly pokládány, jak napsal Kent, „za součást obecného práva, které provázelo vystěhovalectví našich předků (rozuměj osadníků — S. B.)“.¹⁶⁰⁾

¹⁵⁸⁾ Holdsworth: History, V, str. 328.

¹⁵⁹⁾ Palfrey: History, I, str. 319.

¹⁶⁰⁾ J. Kent: Commentaries on American Law. Vyd. J. M. Gould, IV, Boston 1896, str. 463/558.

Stejně jako anglické právo usiloval i čl. 15 o ochranu věřitelových zájmů. Právní řád osady nezůstal jen u toho, že prohlásil podvodný převod majetku za neplatný, ale snažil se mu předejít. Učinil tak, jak jsme viděli výše, zavedením pozemkových knih. Roku 1641 byl vydán dokonce zákon, jímž bylo jasné stanoveno, že zápisy o právech k půdě mají sloužit k tomu, aby „ani věřitelé nemohli být zkráceni, ani soudy obtěžovány sužujícími žalobami a nekonečnými spory“.

Kromě uvedených prostředků skýtal právní řád věřiteli ještě další prostředky proti dlužníkovi.

Zejména mohl věřitel žádat, aby neplaticí dlužník byl uvržen do vězení. Tuto možnost předpokládal čl. 33 zákoníku. Čl. 33 vycházel zcela nepokrytě z majetkové nerovnosti lidí. Podle něho se totiž mohl dlužník vyhnout vězení, jestliže měl majetek, postačující k uspokojení věřitele. Pokud majetek neměl, byl uvězněn a držen ve vězení na vlastní útraty až do zaplacení dluhu, „leč by soud, který zná příčinu, nebo nějaký vyšší soud rozhodl jinak“. Co mínili zákonodárci slovy „rozhodl jinak“, není ze zákoníku zřejmé. Lze však usuzovat podle předchozí praxe, že dlužník mohl být odsouzen k nesvobodné práci ve prospěch věřitele,¹⁶¹⁾ nebo mu mohl být případně obstarán plat.¹⁶²⁾ Věřitel se mohl domáhat také zabavení dlužníkovu majetku. Jeho možnosti v tomto směru však byly omezeny čl. 35, který v zásadě nepřipouštěl zabavení věcí, podléhajících zkáze (obilí a seno na poli či na voze, zelenina atd.). Pokud došlo k jejich zabavení, musel se zabavovatel postarat o jejich náležité uskladnění tak, aby nepodléhaly zkáze a zaručit se, že v případě zkázy nahradí způsobenou škodu.

Touto výhradou byly chráněny nepochybně zájmy dlužníkovy. Nadto čl. 32 poskytl dlužníkovi i právo vybavit svůj zabavený majetek či dobytek. Musel však složit záruku, že se bude svého majetku domáhat soudně a že v případě odsouzení zaplatí odpůrci příslušné pohledávky. Zde je třeba poznamenat, že tohoto práva mohl využít jen ten, kdo mohl dát potřebnou záruku, nikoli každý dlužník bez dalšího.

Zájmy ochrany dlužníků proti lichvářům zakázal zákoník v čl. 23 také ukládání úroků nad 8 %. Podobně jako anglické právo byl nepochybně čl. 23 ovlivněn Písmem, na něž se ostatně odvolává, když mluví o „božím zákoně“. Starozákonními předlohami byly MOJŽÍŠ 2, 22, 25, MOJŽÍŠ 3, 25, 35–37 a ŽALMY 15, 5. Do jaké míry se čl. 23 používal v praxi a měl úspěch, lze těžko říci. V každém případě jeho vtělení do zákoníku ukazuje, že zákonodárcům byly pravděpodobně známy případy lichvy a že právě z toho důvodu se jí snažili čelit. Domnívám se, i když prozatím lze stěží shledat větší množství údajů, že i v osadě se – byť i jistě v malé míře vzhledem k nerozvinutosti kolonie – objevovaly zárodky lichvářského kapitálu.

¹⁶¹⁾ Morris: Studies, str. 356–357.

¹⁶²⁾ Palfrey: History, I, str. 321.

Dalším právním zařízením občanského práva, upraveným v „Zákoníku svobod“, byla náhrada škody, způsobené bezprávným činem.

Viděli jsme už výše, v souvislosti s rozбором čl. 35, že zákonodárci stáli na stanovisku, že škodu, vzniklou zkažením zabavených dlužníkových věcí, musí nahradit věřitel, tedy osoba, která zkázu zavinila svou nedostatečnou péčí.

Stejně hledisko se uplatnilo i v jiné souvislosti, a to v případě způsobení škody v důsledku bezprávného činu. Podle čl. 24 mohl škodu zavinít nejen pachatel bezprávného činu, ale i sama poškozená osoba, jestliže k bezprávnému činu došlo „pro přímé opomenutí“ poškozeného. V takovém případě nenesla druhá strana, která se dopustila v důsledku „přímého opomenutí“ poškozeného bezprávného činu a způsobila škodu, ani občanskou ani trestní odpovědnost a nebyla vůbec povinna nahrazovat způsobenou škodu.

Posledním problémem, jímž se budeme v této stati zabývat, bylo dědické právo.

Už výše, při rozboru čl. 11, jsme se zmínili o tom, že duševně způsobilý vlastník, starší 21 let, měl mimo jiné právo rozhodnout o svém majetku na případ smrti závětí.

Zůstavovatelova testovací svoboda byla v praxi omezena zájmy nejbližších pozůstalých, ženy a dětí, jejichž zájmy nesměly být pominuty. Pokud se tak stalo, mohlo zákonodárné shromáždění na žádost zkráceného dědice zrušit příslušné ustanovení závětí a rozhodnout jinak. Tuto možnost předpokládá čl. 79, podle něhož měla vdova právo domáhat se žalobou „odpovídající části“ pozůstalosti. Zákonodárci napodobili v tomto směru nepochybně anglické právo, které chránilo dědická práva vdovy a dětí pomocí soudního rozkazu na poskytnutí přiměřeného podílu (writ de rationabili parte bonorum). O tom, co se pokládalo za „odpovídající část“ dědictví, se v „Zákoníku svobod“ nic neříká. Zákonem z r. 1641 a později z r. 1647 však bylo stanoveno, že vdova má nárok na $\frac{1}{3}$ pozůstalosti.¹⁶³⁾ Vzhledem k tomu, že tento zákon patrně jen potvrzoval už existující stav, lze předpokládat, že i před r. 1647 byla onou „odpovídající částí“ $\frac{1}{3}$ pozůstalosti. I zde jde o jakousi obdobu s anglickým právem, které přiznávalo vdově z manželství s dětmi rovněž jednu třetinu pozůstalosti.¹⁶⁴⁾

Dědická práva dětí v případě, že nebylo závětí, upravovaly čl. 81–82 zákoníku.

Tato ustanovení jsou po právní stránce nemálo zajímavá. Zásady v nich obsažené připomínají do značné míry právní obyčeje, podle nichž se dědil a dědil majetek, držený jako svobodná nevojenská držba (gavelkind). Tato držba měla ve srovnání s ostatními formami držby celou řadu zvláštností. Z hlediska dědického práva dětí byla charakteristická tím, že neuznávala zásadu prvorozenství. V důsledku toho dědili rovným dílem všichni synové. Nebylo-li jich, dědily rovným dílem dcery. I když se otec dopustil velezrady a byl za ni odsouzen, připadl jeho majetek dědicům podle zásady

¹⁶³⁾ General Lawes, str. 17–18.

¹⁶⁴⁾ Holdsworth: History, III, str. 558.

„otec na popraviště, syn k pluhu“ (the father to the bough, the son to the plough).

Právní úprava, obsažená v čl. 81 a 82, je do určité míry obměnou těchto zásad. Odlišuje se od nich tím, že dává nejstaršímu synovi „dvojité podíl“ pozůstalosti, zatímco ostatní dostávají po jednom. Tato zvláštnost, usku- tečňovaná v praxi už před vydáním „Zákoníku svobod“,¹⁶⁵⁾ se opírá vý- hradně o starozákonní ustanovení MOJŽÍŠ 5, 21, 17. Anglickému právu je cizí.

Dcery dědily podle čl. 82 jako spoludědičky (copartners) teprve tehdy, jestliže rodiče neměli „žádných mužských potomků“ (noe heires male of their bodies). V této otázce zákoník se přimyká velmi úzce k anglickému právu, přesněji řečeno, ke kentským obyčejům. Stejně tomu tak bylo podle čl. 10 a 11 i v otázce důsledků otcova odsouzení pro hrdelní trestné činy.

Jak čl. 81, tak čl. 82 mluví o poměrně úzkém okruhu dědiců a to v jed- nom případě o synech a ve druhém případě o dcerách. Zákonodárci měli nepochybně na mysli vlastní potomky či, jak by se řeklo, vlastní dědice (heires of their bodies). O jiných dědících se v uvedených ustanoveních nemluví. Z toho je patrné, že zákonodárci počítali s omezením dědické posloupnosti, i když, jak správně ukázal MORRIS, nečiní se zde rozdílů mezi statky, zatíženými omezením dědické posloupnosti (estates in tail) a statky svobodnými (fee simple), s nimiž mohl vlastník nakládat svo- bodně.¹⁶⁶⁾

Zkoumáme-li blíže ustanovení „Zákoníku svobod“ o dědickém právu, vidíme, že se zákonodárci snažili oprostit dědické právo co možná nejvíce od feudálních právních principů a představ. V úsilí o dosažení tohoto cíle se přiklonili k těm právním formám a zásadám, které byly nejméně spjaty s feudalismem a od nichž byl jen krůček k institucím buržoazním. Stejně jako se stala kentská forma svobodné nevojenské držby (gavelkind) zákla- dem massachusettské úpravy práv k půdě, staly se i kentské právní oby- čeje dědického práva základem massachusettského práva základem massa- chusettského práva dědického.

Podobně jako v dědickém právu snažili se zákonodárci upustit od feudál- ních právních představ i v ostatních otázkách občanského práva, upravo- vaných zákoníkem. V určitém směru, jako např. v otázce způsobilosti vdaných žen k právním úkonům o nemovitostech, pokročili dokonce i dál než anglické právo, které bylo spolu s Písmem a praxí osadních soudů pramenem, z něhož zákonodárci čerpali i při zpracovávání občanského práva.

Tyto prameny ve formálním smyslu nebyly však ani v občanském právu mechanicky přejímány, ale byly zpracovávány tak, jak to vyžadovaly odlišné sociálně ekonomické podmínky a konkrétní potřeby života osady.

¹⁶⁵⁾ Morris: Studies, str. 102.

¹⁶⁵⁾ Morris: Studies, str. 113.

¹⁶⁶⁾ Morris: Studies, str. 102.

Stejně jako ustanovení práva občanského, byly i články, týkající se práva rodinného, rozptýleny v jednotlivých částech „Zákoníku svobod“ zejména v titulech „Práva žen“ (čl. 79–80) a „Práva dětí“ (čl. 81–84). Kromě toho se do určité míry týkala práva rodinného i některá úvodní ustanovení zákoníku (čl. 1 a 14) a čl. 94, odst. 9.

V těchto nečetných ustanoveních zákonodárci jistě nechtěli a ani nemohli vyložit ucelený systém rodinného práva. Proto se zaměřili – v některých případech spíš okrajově – jen na některé otázky rodinného práva.

Tak např. čl. 1, řešící jiné problémy, je současně i ustanovením, chránícím i nedotknutelnost rodiny před protiprávními zásahy. Nasvědčují tomu slova „Nikdo nebude... zbaven své ženy a dětí“. Přes obecnou formulaci čl. 1 je možno usuzovat, že se toto ustanovení netýkalo jen svobodných osadníků, ale i nesvobodných dělníků, jejichž rodinám nejspíš mohlo hrozit nebezpečí. Stačí připomenout zvlášť nelidskou praxi rozprodávání členů rodin nesvobodných dělníků v některých osadách různým pánům do různých míst.¹⁶⁷⁾

Z dalších ustanovení, vztahujících se k jiným otázkám, uveďme čl. 14, o němž jsme už mluvili. Toto ustanovení rozšířilo značně způsobilost vdáných žen k právním úkonům, týkajícím se nemovitostí. Uplatnění tohoto práva bylo vázáno, jak jsme viděli, v zásadě na to, že manželé žijí odděleně. K platnosti ženina právního úkonu bylo třeba schválení zákonodárného shromáždění, zatímco ke stejnému manželovu právnímu úkonu nebylo schválení vůbec třeba. Pokud manželé žili společně, mohla vdaná žena daný právní úkon učinit jen se souhlasem manželovým. Jinými slovy, v tomto případě odvozovala svou způsobilost z jeho souhlasu.

To vše ukazuje, že přes nesporný pokrok proti anglickému právu počítal i čl. 14 s nerovností muže a ženy před zákonem, s podřízeným postavením ženy, která měla „vést dům... nikoli manžela“.¹⁶⁸⁾ Stejně tak počítá zákoník s nerovností manželů podle čl. 94, odst. 9 v otázce porušení manželské věrnosti.

Základy mužovy nadřazenosti tkvěly podle mého mínění v tom, že v manželových rukou zůstala kontrola nejen nad nemovitým, ale i nad movitým majetkem. V důsledku toho byl manžel povinen platit ženiny předmanželské dluhy a nezřídka také ručit za ženino dobré chování při propuštění z vazby.¹⁶⁹⁾

Na druhé straně nemohl manžel podle čl. 79 zbavit ženu závětí odpovídajícího podílu pozůstalosti.

Čl. 80 mu zakazoval uhodit svou ženu, leda v případě sebeobrany. Pokud

¹⁶⁷⁾ *Morris*: Government, str. 321 n.

¹⁶⁸⁾ „To guid the house etc. not to guid the Husband.“ Jde o výrok při kázání, zapsaný v „Boston Sermons 1671–1979“. Srov. *B. S. Morgan*: The Puritan Family, Boston 1944, str. 9.

¹⁶⁹⁾ *Morris*: Studies, str. 168.

se žena proti němu vážně provinila, měl právo požádat o její potrestání orgány státu.

Vycházíme-li z těchto skutečností, vidíme, že manželova moc nad ženou nebyla ani zdaleka pojmově neomezená.

Ve vztahu k dětem byla žena dokonce postavena na roveň svému manželovi, což bylo vyjádřeno jedním z autorů XVII. století slovy: „Přesto, že je manžel hlavou ženy, přece je žena hlavou rodiny.“¹⁷⁰⁾ Tato skutečnost vyplývala z faktu, že massachusettské právo se opíralo o instituci rodičovské moci, při níž oba rodiče měli „společný zájem na vedení zbytku rodiny“.¹⁷¹⁾

Zdůraznění rodičovské moci našlo svůj výraz i v zákoníku, kde se důsledně užívá výrazu „rodiče“, zahrnujícího nejen otce, ale i matku.

Obsahem rodičovské moci byla především povinnost poskytovat dětem potřebnou potravu, oděv a ochranu.¹⁷²⁾ Zanedbávání této povinnosti bylo trestáno vězením, pokutami atd.¹⁷³⁾ Další povinností rodičů bylo zajistit výchovu, vzdělání a přípravu dětí pro budoucí povolání. Tato povinnost byla dokonce výslovně stanovena zákonem. Podle něho se děti musely naučit číst, seznámit se s hrdelním právem a se základy náboženství.¹⁷⁴⁾ Pokud rodiče zemřely, plnily tuto povinnost za ně podle čl. 84 zákoníku přímo orgány státu.

Rodičovská moc nebyla v žádném případě pojmově neomezená. Došlo-li k vybočení z mezí rodičovské pravomoci např. podle čl. 83 zákoníku tím, že se rodiče chovali k dětem „s nepřiměřenou přísností“ nebo že jim znemožňovali uzavření vhodného sňatku, mohly se děti domáhat nápravy u soudu.

Na druhé straně byly zase děti velmi přísně stíhány pro vážnější přestupky proti rodičům. Tak např. mohly být stíhány trestem smrti děti, starší 16 let, které proklínaly nebo dokonce uhodily své rodiče, nebyl-li jejich čin vyvolán krutým zacházením či dokonce sebeobranou proti hrozcícímu nebezpečí smrti. Podobným trestem byl stíhán také vzpurný, neposlušný syn.¹⁷⁵⁾

Tyto mimořádně přísné tresty nebyly však pravděpodobně v praxi uplatňovány.¹⁷⁶⁾ Soudci spíš vycházeli z předpokladu, že vztah mezi rodiči a dětmi byl narušen špatnou výchovou či jinými nedostatky, zaviněnými ze strany rodičů. V takovém případě bylo možno děti rodičům dočasně odejmout a dát je do jakési ochranné výchovy k jiné osobě, která na ně měla „přísně dozírat“ a donutit je, aby „se podřídily vedení...“¹⁷⁷⁾ Co za

¹⁷⁰⁾ „Tho' the Husband be the Head of the Wife, yet she is an Head of the Family.“ Srov. *S. Williard: A Compleated Body of Divinity*, Boston 1726, str. 610; *Morgan: Puritan Family*, str. 11.

¹⁷¹⁾ Srov. *Morgan: Puritan Family*, str. 11.

¹⁷²⁾ *Morgan: Puritan Family*, str. 28.

¹⁷³⁾ *Morgan: Puritan Family*, str. 28.

¹⁷⁴⁾ *General Lawes*, str. 11.

¹⁷⁵⁾ *General Lawes*, str. 6.

¹⁷⁶⁾ *Morgan: Puritan Family*, str. 38.

¹⁷⁷⁾ *General Lawes*, str. 11.

tehdejších tvrdých životních podmínek znamenal „přísný dohled“, si čtenář dovede jistě představit.

Jak toto, tak i jiná ustanovení massachusettského práva rodinného se vyznačovala strohou přísností, hraničící někdy až s krutostí. V tomto směru se massachusettské rodinné právo silně podobá pozdějším předpisům anglického rodinného práva, vydaným za revoluce vítěznými puritány, kteří jimi chtěli upevnit rodinné svazky. Massachusettské i anglické rodinné právo revolučního období hledalo svůj vzor především v Písmu, zejména pak ve strohých, neúprosných ustanoveních Patera knih Mojžíšových (Pentateuch) o cizoložství, krvesmilstvu atd. K tomu je třeba dodat, že právě Starý zákon vtiskl rodinnému právu i v „Zákoníku svobod“ ony záporné rysy, o nichž jsme mluvili.

Massachusettské rodinné právo však mělo i řadu pokrokových rysů. Projevily se především v nazírání na instituci manželství. Na rozdíl od feudálního pojetí manželství jako svátosti chápali totiž massachusettsští zákonodárci manželství jako smlouvu. Tímto pojetím, ovlivněným představami rodící se buržoazie, zahalenými do reformačních učeních, se massachusettsští zákonodárci ve skutečnosti propracovali až k modernímu buržoaznímu pojetí rodiny a manželství jako smluvního poměru.

Na rozdíl od anglických poměrů nebylo manželství podle massachusettského rodinného práva „svého druhu pokořením ženy“.¹⁷⁸⁾ Postavení vdané ženy v osadě bylo totiž po právní stránce mnohem lepší než postavení vdané ženy v Anglii. Vysvětlujeme si to tím, že právní postavení vdané ženy v Anglii bylo produktem feudálního řádu, který usiloval po staletí o potlačení právní osobnosti vdané ženy, zatímco společenskohospodářské podmínky života v osadě vyžadovaly naopak přiměřený rozvoj její právní osobnosti. Přitom massachusettsští zákonodárci mohli tomuto požadavku celkem snadno vyhovět, díky příznivější třídní a politické situaci, kdežto v Anglii narážely pokusy o změnu dosavadního nepříznivého stavu stále na silný odpor dožívajících feudálních sil společnosti.

Oba nositelé „rodičovské moci“, tj. otec i matka, mají ve vztahu k dětem stejné postavení. Obsahem rodičovské moci nebyla jen práva, ale také povinnosti, jejichž plnění mohlo být popřípadě vynuceno i zásahem státní moci. Mezi povinnostmi rodičů je třeba zvlášť vyzvednout jejich úkol starat se o základní vzdělání dětí a o jejich přípravu pro budoucí povolání „prospěšné pro ně samé i pro stát“ (profitable for themselves, and the Commonwealth).¹⁷⁹⁾

ZÁVĚR

Z našeho dosavadního přehledu vývoje právních institucí v raném koloniálním Massachusetts lze vyvodit tyto závěry:

Ústřední moc prošla složitým vývojem. Jeho právním východiskem byla královská výsadní listina (charter) z r. 1629. Na počátku existovaly

¹⁷⁸⁾ Morris: Studies, str. 127.

¹⁷⁹⁾ General Lawes, str. 11.

dvojí orgány, a to jednak orgány Massachusettské společnosti, sídlící v Anglii, jednak orgány kolonie, se sídlem v osadě. Tato dvojkolejnost byla odstraněna po přesídlení Massachusettské společnosti do Ameriky. Důsledkem tohoto opatření bylo splnutí orgánů společnosti a kolonie v jedno. Další vývoj ústředního státního aparátu kolonie byl ovlivněn vytvořením jednokomorového zákonodárného shromáždění r. 1634, vydáním „Zákoníku svobod“ (Body of Liberties) z r. 1641, který vymezoval dále pravomoci a vzájemné vztahy ústředních orgánů kolonie, a konečně vytvořením dvoukomorového zákonodárného shromáždění r. 1644. Utváření ústředního státního aparátu bylo nejen výsledkem činnosti vedoucích akcionářů společnosti a později vedoucí skupiny osady, ale také výsledkem politického zápasu mezi osadníky a touto vládnoucí skupinou.

Vývoj a organizace místní správy v Massachusetts byly ovlivněny do značné míry především přírodními podmínkami a nutností obrany proti Indiánům, v menší míře také činiteli jinými, mezi nimiž nemůžeme vyloučit ani anglické vzory atd.

Základní jednotkou místní správy byla města, v nichž se vytvořila nejdříve městská shromáždění politicky plnoprávných osadníků, jejichž pravomoc byla upravena nařízením z r. 1636. Výkonným orgánem městských shromáždění se stali radní, kteří byli poprvé ustaveni už ve třicátých letech XVII. století. Jejich pravomoc se pohybovala v mezích, daných pokyny městského shromáždění politicky plnoprávných osadníků. Místní správa byla soustředěna v rukou politicky plnoprávných osadníků (freemen). Ostatní účastníci byli z účasti na místní správě vyloučení. Tak tomu bylo nejen před vydáním „Zákoníku svobod“, ale i po něm. Zákoník sám nevnesl do místní správy žádné podstatnější změny. Zákonodárci totiž do něho převzali dosavadní orgány místní správy i s jejich pravomocí, ale ponechali beze změny i dosavadní nedemokratickou praxi, vylučující osoby, které nebyly politicky plnoprávné, z účasti na místní správě. Tato skutečnost se stala předmětem oprávněné kritiky svobodných, politicky neplnoprávných osadníků, kteří nakonec dosáhli toho, že byli nařízením z r. 1647 připuštěni k účasti na místní správě.

Úprava poměru státu a církvi v Massachusetts odpovídala konkrétním sociálně ekonomickým podmínkám osady.

Poměr státu a církvi v osadě i zásady, na nichž byly církve v osadě vybudovány, vycházely z představ kongregacionalismu s jeho ideálem nezávislých církví. Nositelem těchto idejí byly jak v Anglii, tak v Massachusetts především maloburžoazní vrstvy společnosti.

Třídní složení koloniální společnosti je do jisté míry klíčem k pochopení toho, proč se v osadě neprosadila anglikánská státní církev, i když pokusy v tomto směru byly jistě podnikány. Anglikánská státní církev, opírající se o feudální složky společnosti, nenašla totiž v kolonii pro svou existenci potřebnou sociální základnu.

Nezávislé církve v Massachusetts se — podobně jako v některých jiných koloniích — do určité míry přece jen odlišovaly od rozkolnických (disident-ských) církví v Anglii. Rozdíl se projevil hlavně v tom, že koloniální církve

se vrátily k myšlence jednoty státu a církve, zatímco rozkolnické církve v Anglii tak neučinily a z politických důvodů ani učinit nemohly. Jednota státu a církvi byla prosazována v Massachusetts vládnoucí skupinou kolonie a vedoucí vrstvou duchovenstva. Tato část duchovenstva, usilující o jednotu státu a církvi, chtěla jednoty využít ve svůj prospěch a podřídit stát svým zájmům. Vládnoucí skupina kolonie byla nakloněna těmto plánům mimo jiné i proto, že potřebovala oporu duchovenstva k udržení své moci. Společné úsilí obou těchto složek však narazilo na odpor většiny osadníků, kteří nesouhlasili se zasahováním duchovenstva do státních záležitostí. Osadníkům šlo totiž spíš o určité oslabení vlivu duchovenstva a o podřízení církvi státu.

Ani jedna ani druhá tendence se plně neprosadila. A tak výsledkem střetnutí dvou protichůdných tendencí byla nakonec jen kompromisní úprava, zachycená čl. 95 „Zákoníku svobod“.

Soudní zřízení kolonie se vyvíjelo už během třicátých let XVII. století. Zprvu vykonávaly soudní funkce jen nejvyšší orgány osady — zákonodárné shromáždění a výkonná rada. Oba měly tak rozsáhlou pravomoc, že bychom stěží našli v mateřské zemi orgán, který by jim mohl sám jediný konkurovat co do pravomoci.

Rozmach hospodářského a politického života vedl k rozmnožení případů, projednávaných soudem. To brzy vyvolalo požadavek vytvoření nižších soudů, na něž by bylo možno přenést část soudní agendy. Vedle nově zřízených obecných soudů se objevují i soudy zvláštní, jako byly vojenská komise a obchodní (či cizozemský) soud. Pro některé z těchto soudů by bylo možno najít anglickou obdobu. Podobně tomu bylo i v případě porot, s nimiž se setkáváme v Massachusetts také už během třicátých let.

Charakteristickým rysem massachusettského soudnictví byla už před vydáním „Zákoníku svobod“ r. 1641 skutečnost, že soudy a poroty byly obsazovány pouze úzkou vrstvou obyvatelstva, totiž politicky plnoprávními osadníky, kteří byli, třídně posuzováno, namnoze příslušníky vykořisťovatelské vrstvy. Zákoník se omezil jen na dílčí problémy, které se svými důsledky nedotkly ani třídní ani politické podstaty massachusettského soudnictví ani dosavadní soustavy soudů. V otázce soudnictví zaujali tvůrci zákoníku spíš konzervativní postoj a spokojili se s dosavadní úpravou, pro vládnoucí vrstvu osady třídně a politicky výhodnou.

Rovněž, soudní řízení počítalo už předem s nerovností, založenou na majetkových, sociálních a politických rozdílech mezi osadníky.

Promítlo se to mimo jiné v právu na nestranný soud. Stačí připomenout složení soudů, v nichž zasedali jen politicky plnoprávní osadníci, kteří byli nezřídka příslušníky zámožnějších vrstev a vykořisťovateli cizí práce. Jejich nestrannost nebyla plně zabezpečena. Lze totiž stěží předpokládat, že by tito lidé jako celek vystupovali proti třídním a politickým zájmům své vlastní vrstvy. Soudní řízení se opíralo o různé zdroje, ať už to bylo anglické procesní právo či Starý zákon nebo praktické zkušenosti osadních soudů. Po formální stránce bylo massachusettské procesní právo charakteristické svou nepropracovaností, jednoduchostí a podceňováním procesních

forem. Odráží se v něm — alespoň v raném období — nerozvinutost právního života osady.

Massachusettské občanské právo bylo, podobně jako procesní právo, v prvních desetiletích nerozvinuté a nevyspělé. Ani „Zákoník svobod“ nepodal ucelenou, úplnou soustavu občanského práva. Zákonodárci se zaměřili jen na některé otázky vlastnického práva, způsobilosti k právním úkonům, důvodů neplatnosti právních úkonů, ochrany zájmů věřitele a dlužníka a práva dědického.

Pro právní úpravu vlastnického práva je příznačné, že zákoník věnoval větší pozornost vlastnictví k nemovitostem, zejména k půdě. Předpokládal vlastnictví pojmově omezené, s možností vyvlastnění na jedné straně a s intenzivní ochranou vlastníka na straně druhé.

V otázce způsobilosti k právním úkonům sice zákoník vycházel v zásadě z anglického práva, v některých věcech se však od něho odchyloval. Platí to zejména pro způsobilost vdaných žen k právním úkonům o nemovitostech.

„Zákoník svobod“ usiloval nejen o ochranu věřitelů, ale i dlužníků. Ochrana dlužnickových práv se opírala zejména o Starý zákon.

Úprava dědického práva svědčí o tom, že se zákonodárci snažili co nejvíce oprostit dědické právo od feudálních právních principů a představ. V souvislosti s tím se přikláněli k těm právním zásadám a formám, které byly nejméně spjaty s feudalismem a od nichž byl jen krůček k právním formám a zásadám buržoazním.

Podobně jako občanské právo nevytvořili zákonodárci ani v rodinném právu ucelenou soustavu právních norem.

Massachusettské rodinné a manželské právo se vyznačovalo strohou přísností, hraničící někdy až s krutostí. V tomto směru se podobalo anglickému rodinnému právu revolučního období. Společně s ním také vycházelo především ze Starého zákona. To mu vtisklo do jisté míry zpátečnické rysy. Na druhé straně však massachusettské rodinné a manželské právo mělo i řadu pokrokových rysů. Projevilo se to jednak v instituci manželství, v instituci „rodičovské moci“ a v postavení dětí, jednak ve zdůrazněném zájmu státu o výchovu dětí.

STANISLAV BALÍK

**From the History of Legal Institutions
in the Early Colonial Period of Massachusetts**

SUMMARY

In his article the author discusses the origin and evolution of some of the legal institutions in early colonial Massachusetts. He limited himself to the central power and its agencies, to local government, to the judiciary, proceedings, substantive civil law. He paid particular attention to the relationship between the State and the churches, the clarification of which contributes to a better understanding of the legal institutions of the Colony.

He summed up his findings in the following conclusions: The central power

went through a complicated development. Its legal starting point was the Royal Charter of 1629. Initially there were two sets of agencies: those of the Massachusetts Company with its seat in England and those of the Colony having their seat in the Colony. This twin line was done away with after the Massachusetts Company transferred to America. The result of the move was, namely, the merger of the Company and Colony agencies into one. The next evolution of the central state machinery of the Colony was affected by the constitution of a single chamber legislative assembly in 1634, by the issue of the "Body of Liberties" in 1641 which further defined the powers and interrelationship of the Colony's central agencies, and finally by the establishment of the two-chamber legislative assembly in 1644. Shaping of the central machinery of state was not only the result of the activities of the Company's leading shareholders and later of the Colony's leading group, but also that of the political struggle between the colonists and this leading group.

The evolution and organisation of local government in Massachusetts was affected to a considerable extent above all by natural conditions and the necessity of defence against the Indians, to a lesser extent by other factors, from among which English models can not be excluded.

The basic unit of local government were the towns (townships), in which first town assemblies of politically fully qualified colonials (freemen) were constituted, their authority being governed by the Ordinance of 1636. The executive body of the municipal assemblies were the councillors (Selectmen), instituted for the first time as early as in the thirties of the 17th century. Their authority ranged within limits given by the directions of the municipal assembly of the politically fully qualified colonials.

The local government was concentrated in the hands of the politically fully qualified colonials. The other colonists had no part in it. Such was the situation not only before the "Body of Liberties" was issued, but also after that. The Body brought no substantial change to the local government. The legislators had adopted the existing local government bodies, including their authority, leaving also unchanged the existing non-democratic practice excluding from participation in the local government persons that were not politically fully qualified. This fact became the object of justified criticism by the free, politically not fully qualified colonists, who finally achieved admission to local government by the Ordinance of 1647.

The regulation of the relationship between the State and the churches complied with the actual social, economic and political conditions of the Colony.

The relationship between the State and churches as well as the principles, on which the churches were established in the Colony, proceeded from the conceptions of Congregationalism with its ideal of independent churches. Bearers of these ideas were both in England and Massachusetts above all the petit bourgeois classes of society.

The class structure of the colonial society is at the same time the key to the understanding of why the Anglican State Church had not asserted itself in the Colony, though attempts in this respect had certainly been made. The Anglican State Church relying on the feudal components of society had, namely, not found the necessary social foundation for its existence.

Independent churches in Massachusetts — like in some other colonies — differed to a certain extent rather from the dissident churches in England. The difference was shown mainly in that the colonial churches reverted to the idea of unity of the State and Church, whereas the dissident churches in England did not, nor could they do so for political reasons. The unity of the State and Church was being asserted in Massachusetts by the ruling group of the Colony and by the leading part of the clergy. The part of the clergy striving for the unity of the State and Church wanted to use unity to its benefit and to subject the State to its interests. The Colony's ruling group was sympathetic to these plans *inter alia* because it needed the support of the clergy in order to keep its power. The common endeavour of the two components

struck, however, resistance of the majority of the colonists, who did not agree with the clergy's interference in state matters. The colonists were, namely, more interested in a certain weakening of the power of the clergy and in the subjection of the churches to the State.

But neither one nor the other tendency could assert itself fully. So the outcome of the encounter of the two contrary tendencies was in the end just the compromise ruling embodied in Art. 95 of the "Body of Liberties".

The judicial system of colonial Massachusetts in the early period began to evolve as early as in the course of the thirties of the 17th century. Its point of departure was the Royal Charter of 1629. Judicial functions were at first exercised just by the Colony's supreme agencies — by the legislative assembly (General Court) and by the executive council (Court of Assistants). Their powers were so extensive that one would be hard put to it to find in the mother country a body that alone could compete with them as to authority. Development of the economic and political life led to an increase of cases dealt with by courts. This produced soon the request for the establishment of lower courts, to which part of the judicial work could be transferred. In addition to newly constituted general courts special courts appeared, such as: a military commission (Commission for Military Affairs) and the Merchants' or Strangers' Court. For some of the courts an analogy might be found in England. It was alike in the instance of juries met with in Massachusetts also as early as in the 30ies.

A typical feature of the Massachusetts judiciary was right in the early colonial period the fact that to courts and juries were appointed politically fully qualified colonials (freemen), mostly members of the exploiter class of the Colony.

Judicial procedure too reckoned a priori with property, social and political inequality. This was reflected inter alia in the right to an equitable court of justice. It is enough to recall the composition of the courts consisting only of politically fully qualified colonials, frequently members of the wealthies classes and exploiters of the labour of others. Their impartiality in this situation was not safeguarded.

The judicial procedure relied on various sources, whether on the English procedural law, the Old Testament or the practical experience of the colonial courts.

In formal respect the Massachusetts procedural law was typical with its lack of refinement, its simplicity and underestimation of procedural forms. Reflected in it is — at least in the early period — the insufficient development of the Colony's legal life.

The Massachusetts civil law was, much like the procedural law, undeveloped and immature in the first decades. The "Body of Liberties" too failed to provide a compact and complete substantive civil law system. The legislators just aimed at certain questions of the property law, capacity to legal acts, reasons for invalidity of legal acts, protection of the interests of creditors and debtors and right of inheritance.

Symptomatic for the regulation of the property law is that the code paid more attention to the ownership of immovables, in particular to that of land. It subsumed nationally restricted ownership, with the possibility of expropriation on the one hand and intensive protection of the owner on the other.

In the question of capacity to legal acts the code started in principle from the English Law, departing from it, however, in some matters. This applies especially to the legal capacity of married women to legal acts relative to immovables.

The „Body of Liberties" strove not only for the protection of creditors, but also for that of debtors. The protection of the debtor's rights relied mainly on the Old Testament.

The regulation of the right to inheritance shows to prove that the legislators endeavoured most to free the right to inheritance from the feudal legal principles and conceptions. In connection therewith they tended to incline to legal principles and forms that were least tied up with feudalism and from which there was but a little step towards the legal forms and principles of the bourgeoisie.

Similarly as in the civil law the legislators did not establish a compact system of legal rules in the family law either.

The Massachusetts family and matrimonial law was characteristic with rigorous severity, bordering sometime on cruelty. In this respect it was similar to the English family law of the revolutionary period. In common with it it also proceeded from the Old Testament in the first place. This imprinted reactionary features to it to a certain extent. On the other hand, however, the Massachusetts family and matrimonial law bore a number of progressive features as well. This was shown in the institution of matrimony, in the institution of "parental authority" and in the situation of the children on the one hand and in the emphasized interest of the State in the education of children on the other.

MILAN HÁKES

I. PENĚŽNÍ VZTAHY VZTAHY FINANČNÍ FINANCE

V oboru hospodářské práva i v běžném denním životě se velmi často setkáváme s pojmy peněžní prostředky a finance. Stejně často si však spočkáme někoho v otázku, jak se vzájemně vztah těchto dvou kategorií.

Bylo by ještě nesprávné finance od peněžních prostředků oddělovat, ale v zájmu přehlednosti lze tyto dva pojmy sledovat z rozdílných finančních peněžních prostředků by byly jednotlivostmi, která by z finanční výlučnosti jejich hlavní rys, tj. ekonomické a sociální aspekty, jejich vztah k výroby a spotřebě z celkového pohledu hospodářství a koncepcí jejich vztah k vytváření sociální struktury společnosti. Socialistická finance vždy chce proto finanční prostředky, ale jako peněžní vztahy souvisící s vytvářením společenského produktu.

Kdyby v národním hospodářství docházelo okamžitě a plynule k tvorbě a k rozdělení společenského produktu a jeho rozdělování a k tomu, stát, organizace ani jednotlivci by neměli mít žádné vlastní peněžní prostředky. Například pokud by se při třetí osobě se nákup spotřebních věcí peněžních prostředků vydalo mezi a rovnou státu. Nebyl by tedy nutný ani finanční úvěr. Stát by přímo použil bezprostředně na krytí výdajů takový by nebyl nutný institut státu a rozdělování apod.

Ve skutečnosti však představuje zcela opačnou situaci, která se vlivem průběhu rozvoje a rozdělování společenského produktu vytváří. Ještě a trvale volné peněžní prostředky, které se musí soustřeďovat v peněžních fondech, a je centralizovaný nebo decentralizovaný. A právě proto, existence těchto fondů je základem existence financí – vztahy peněžní vztahy, související s tvorbou, rozdělováním a použitím peněžních fondů jsou vztahy finanční a jejich souhrn představuje finance.

Materiálními nositeli finančních vztahů jsou peněžní prostředky, jejich subjektem stát, státní a družstevní organizace i občané. Peněžní prostředky, které mohou být buď v hotovosti nebo prostředky bezhotovostní (depozitní, zálohy, bankovní a dostávají se do oběhu a z oběhu, předávají na základě úvěrových operací banky. Poskytnutí úvěru vlastně zna-

Finanční činnost socialistického státu a její právní formy

MILAN BAKEŠ

1. PENĚŽNÍ VZTAHY, VZTAHY FINANČNÍ, FINANCE

V oboru finančního práva i v běžném denním životě se velmi často setkáváme s pojmy peněžní prostředky a finance. Stejně často si však obvykle klademe i otázku, jaký je vzájemný vztah těchto dvou kategorií.

Bylo by jistě nesprávné finance od peněžních prostředků oddělovat, ale v žádném případě nelze tyto dva pojmy ztotožňovat. Ztotožnění financí s peněžními prostředky by bylo jednostranností, která by z financí vylučovala jejich hlavní rys, jejich ekonomické a sociální aspekty, jejich vztah k vývoji výroby a spotřeby, k vývoji struktury hospodářství a konečně jejich vztah k vytváření sociální struktury společnosti. Socialistická finanční věda chápe proto finance ne jako peněžní prostředky, ale jako peněžní vztahy, související s rozdělováním společenského produktu.

Kdyby v národním hospodářství docházelo okamžitě a plynule s tvorbou úhrnného společenského produktu k jeho rozdělování a realizaci, stát, organizace ani jednotlivci by nemuseli mít žádné volné peněžní prostředky. Například podnik by tržbu ihned použil na nákup spotřebovaných výrobních prostředků, výplatu mezd a odvod státu. Nebyl by tedy nutný ani institut úvěru. Stát by příjmy použil bezprostředně na krytí výdajů, takže by nebyl nutný institut státního rozpočtu apod.

Běžný ekonomický život však představuje zcela opačnou situaci, za které se stále v průběhu realizace a rozdělování úhrnného společenského produktu vytvářejí dočasně a trvale volné peněžní prostředky, které se musí soustřeďovat v peněžních fondech, ať již centralizovaných nebo denecentralizovaných. A právě proto existence těchto fondů je základem existence financí — všechny peněžní vztahy, související s tvorbou, rozdělováním a používáním peněžních fondů jsou vztahy finanční a jejich souhrn představuje finance.

Materiálním nositelem finančních vztahů jsou peněžní prostředky, jejich subjektem stát, státní a družstevní organizace i obyvatelstvo. Peněžní prostředky, které mohou být buď v hotovosti nebo prostředky bezhotovostní (depozitní, žirové, bankovní) se dostávají do oběhu a z oběhu především na základě úvěrových operací banky. Poskytnutí úvěru vlastně zna-

mená výdej (emisi) peněz do oběhu a naopak splacení úvěru stažení peněz z oběhu.

Finanční vztahy je možno charakterizovat jako vztahy, které

- a) jsou spojeny s hospodářskoorganizačtorskou činností socialistického státu při rozdělování úhrnného společenského produktu;
- b) vznikají v průběhu soustřeďování, rozdělování a využívání peněžních prostředků do a z centralizovaných a decentralizovaných peněžních fondů;
- c) jejich objektem jsou peníze resp. peněžní povinnosti, spojené s vytvářením a používáním peněžních fondů.¹⁾

Pokud bychom chtěli analyzovat finanční vztahy, musíme přesně rozlišovat příčiny jejich vzniku a rozvoje jako souhrn ekonomických vztahů, podmíněných objektivní nutností využití hodnotových kategorií a jejich obsah a úlohu, které jsou dané socialistickou podstatou. Využívání financí socialistickým státem není však vyvoláno zvláštnostmi jeho politické nadstavby, ale je určeno nutností využívání zbožně peněžních vztahů v socialistické ekonomice. Socialistický stát přihlíží právě k těmto zvláštnostem finančních vztahů, organizuje a mobilizuje peněžní prostředky a zpětně je používá hlavně ve sféře materiální výroby a sociálně kulturní výstavby.

Finanční vztahy jsou pojmově užší než vztahy peněžní. Pokud peněžní vztahy třídíme z hlediska rozdělovací funkce, kterou je třeba v teorii financí stavět na první místo, protože finance jsou kategorií rozdělování a zapadají do celkové soustavy ekonomických nástrojů rozdělování, pak do soustavy ekonomických nástrojů rozdělování, nebo tedy do peněžních vztahů patří:

- a) ceny
- b) mzdy
- c) finance.

Každá z těchto kategorií rozdělování je kategorií samostatnou, na druhé straně však všechny tři působí společně navzájem. Samotné finance by asi velmi málo působily na rozvoj hospodářství, kdyby byly zablokované ceny anebo kdyby se mzdy vyvíjely přísně podle plánu, ačkoli by například v průběhu plnění plánu vznikly nové podmínky, se kterými plán původně nepočítal.

Peněžní vztahy a finanční vztahy nejsou tedy synonyma, nejsou totožné. Finanční vztahy jsou vždy také vztahy peněžní, ale nemusí tomu být naopak, tedy ne všechny peněžní vztahy jsou vztahy finanční. V socialistické literatuře převládá chápání podstaty socialistických financí jako soustavy peněžních vztahů, prostřednictvím kterých se tvoří, rozděluje a používají peněžní fondy.

Tento názor však nevznikl naráz. V důsledku dřívějšího výkladu působení zákona hodnoty v socialistické ekonomice byla teorie silně pod vlivem ekonomické praxe a pod pojmem finance si představovala určitou soustavu

1) Viz E. A. Rovinskij: *Finansovoje pravo*, Juridičeskaja literatura, Moskva 1971, str. 24–25.

opatření, pomocí kterých se jednak vytvářejí a jednak používají peněžní prostředky, určené k uspokojování potřeb společnosti. Další, menší část teoretiků chápala finance jako souhrn peněžních prostředků a fondů, přičemž vycházela z tvrzení, že peněžní fondy jsou prvotní a teprve z nich jsou odvozené, tedy druhotné, metody jejich využívání.

S dnešním pojetím socialistických financí, které klade důraz na společenské vztahy, existující při soustřeďování a znovurozdělování peněžních prostředků, poprvé vystoupil V. P. Djačenko, který charakterizoval finance jako „soustavu peněžních vztahů, prostřednictvím kterých se uskutečňuje tvorba, rozdělování a využití fondů peněžních prostředků za účelem zabezpečení rozšířené socialistické reprodukce“.²⁾ Postupně přebírali toto pojetí i jiní teoretikové a tak se stává toto pojetí od padesátých let převládajícím i v naší finanční literatuře.³⁾

Tato koncepce se dnes uplatňuje až na některé menší rozdíly při posuzování toho, které peněžní vztahy se mají zahrnout do socialistických financí, ve všech socialistických státech. Všichni se shodují na definici financí jako peněžních vztahů tvorby, rozdělování a používání peněžních fondů. Převážná většina autorů zahrnuje do pojmu financí jak peněžní vztahy, vznikající při tvorbě, rozdělování a používání centralizovaných peněžních fondů (státní rozpočet, úvěrový fond, devizový fond, pojistný fond), tak i fondů decentralizovaných (podnikových) včetně peněžních fondů družstev. Pro další úvahy lze vyjít ze společného základu, že finance jsou peněžní vztahy tvorby, rozdělování a používání centralizovaných i decentralizovaných peněžních fondů. Jedná se o peněžní vztahy tak důležité pro celou společnost, že stát nejdůležitější z nich upravuje pomocí práva, aby jim dodal právní závaznosti a jejich plnění mohlo být event. i vynuceno použitím státní moci.

2. VÝVOJ KATEGORIE FINANCE, POJEM FINANCOVÁNÍ

Dnes běžně používaný termín „finance“ je etymologicky odvozen od latinského slova finis, které v přeneseném slova smyslu znamenalo ukončení nějakého závazku, hlavně závazku platebního a od slova fina — vyřadit, platit, pokutovat. Ve významu blízkém jeho dnešnímu pojetí se začalo slova „finance“ používat již v 16. století ve Francii, a odtud bylo přeneseno do celé řady dalších jazyků. Už tehdy vyjadřovaly finance vztah ke státnímu hospodářství, zvláště pak k jeho příjmové stránce.

Kategorie financí prošla dlouhým vývojem. I když se s pojmem financí můžeme setkat již za starého Říma, teprve za feudalismu, s postupnou denaturalizací hospodářství, se začíná rozšiřovat okruh příjmů a výdajů státu, které mají peněžní charakter. Začínají se vytvářet první finanční instituty — poplatky, daně, cla a půjčky, což vede současně ke vzniku sou-

²⁾ V. P. Djačenko: O přírodě i funkcích sovětských finansov, Voprosy ekonomiki č. 8/1954, str. 49.

³⁾ Bakule, Kyzlink, Picmaus, Tuček: Finance a úvěr v ČSR, Praha, SNPL 1959, str. 30; J. Rosa: O socialistických financích, Bratislava, Osveta 1969, str. 93; B. Spáčil: Finanční právo československé, Orbis, Praha 1960, str. 25 a násl. atd.

stavy peněžních vztahů, jejichž prostřednictvím se tvořily, rozdělovaly a používaly prostředky státu — ke vzniku státních financí.

K dalšímu vývoji kategorie financí dochází za kapitalismu v souvislosti s tím, jak zboží forma výroby se stává formou převládající a jak se postupně mění vztah státu k reprodukčnímu procesu. V předmonopolistickém stadiu kapitalismu se finance stávají hlavní ekonomickou formou, jejíž pomocí si buržoazní stát získává prostředky nutné k zabezpečení své existence a k plnění svých úkolů. Hlavním nástrojem získávání prostředků státem byly i nadále daně a cla. Začíná se ovšem využívat i státních půjček, příjmů ze státního majetku a vydávání papírových peněz. Státní rozpočet, veřejné peněžní fondy, daně, cla, státní půjčky, výdej státovek a financování výdajů ze státního rozpočtu tvoří soustavu peněžních vztahů, která se nazývá státní finance.

Ve státně monopolistickém stadiu kapitalismu dochází ke vzniku státních podniků a tím i jejich financí. Státní finance, finance státních podniků a místní finance (zdroje určené k financování orgánů místní samosprávy, jako místní daně, poplatky, subvence od ústředních orgánů apod.) tvoří kategorii veřejných financí.⁴⁾

Vedle financí veřejných existují i tzv. finance soukromé, které vyjadřují vztahy soukromých podniků k bankám, pojišťovnám a konečně i státu. Značně se rozvíjí institut pojištění, úvěru a měnových a devizových vztahů.

Finance socialistické společnosti zahrnují soustavu peněžních vztahů, vznikajících při tvorbě, rozdělování a používání peněžních fondů v socialistické ekonomice. Teoretici i praktici zabývající se finanční vědou v socialistických státech, řadí pod kategorii financí čtyři základní složky:

- a) státní rozpočet — včetně všech příjmů, které jej tvoří (odvody, daně, poplatky, cla atd.), členění výdajů a rozpočtů místních;
- b) peněžní oběh a úvěr — včetně otázek měnových, měnové politiky, peněžních operací Státní banky a státních spořitelů a mezinárodního peněžního oběhu;
- c) pojištění
- d) finance podniků a odvětví — včetně metod, forem a zásad financování, rozboru problematiky zisku a rentability podniků a odvětví, financování základních fondů, oběžných prostředků a technického rozvoje.

Kromě toho se značný důraz ve finanční vědě přisuzuje rozboru problematiky finančního plánování, zvláště pak jeho soustavy, finančních plánů a zboží peněžních vztahů a vztahu mezi hmotnými plány a plány finančními.

S pojmem financí velmi úzce souvisí i financování, tj. poskytování peněžních prostředků za určitým cílem. Financování představuje v sobě dvě stránky — stránku objektivní a subjektivní.

Stránka objektivní spočívá ve stanovení konkrétního cíle financování (např. financování investic ze státního rozpočtu). Subjektivní stránka financování spočívá v určení pasivního subjektu, který prostředky dostává

⁴⁾ Viz Finanční slovník, Svoboda, Praha 1973, str. 158 a násl.

(např. ze státního rozpočtu jsou hrazeny náklady činnosti rozpočtových organizací).

Teoreticky lze financování dělit na financování nenávratné a návratné. Nejtypičtějším příkladem nenávratného financování je vydávání peněžních prostředků ze státního rozpočtu. Financování návratné (např. půjčky, úvěry) se častěji nazývá úvěrováním.

3. FINANČNÍ ČINNOST SOCIALISTICKÉHO STÁTU, JEHO PENĚŽNÍ FONDY

Aby socialistický stát mohl plnit své funkce, musí mít určité materiální zabezpečení. Za tím účelem je nezbytné soustřeďovat peněžní prostředky a znovu je rozdělovat. Peněžní prostředky, které socialistický stát získá z realizovaných produktů výroby, a pomocí nichž financuje plnění svých úkolů a funkcí, hlavně pak v rámci hospodářskových činností, soustřeďuje jak již bylo řečeno, do peněžních fondů.

Peněžní fondy se vytvářejí hlavně:

- a) rozdělováním tržeb z realizace produkce a služeb v jednotlivých podnicích a družstvech;
- b) nenávratným rozdělováním části peněžních důchodů státu, podniků, družstev a obyvatelstva; toto rozdělování může mít formu odvodů, daní, poplatků, dotací a subvencí. Tímto způsobem se vytváří především fond státního rozpočtu a částečně peněžní fondy podniků a družstev;
- c) návratnou, úvěrovou mobilizací části peněžních důchodů podniků, družstev, obyvatelstva i státu, která může mít formu vkladů podniků a obyvatelstva v peněžních ústavech, formu zahraničního úvěru apod.;
- d) placením pojistného podniky, družstvy a obyvatelstvem.⁵⁾

Vytvořené peněžní fondy se používají převážně k zabezpečení rozšířené reprodukce základních prostředků, rozšířené reprodukce pracovní síly (výplata mezd a odměn, rozvoj společenské spotřeby atd.), k vytváření rezerv v národním hospodářství a ke krytí výdajů na obranu, bezpečnost a státní správu.

Tyto fondy mohou být buď fondy centralizovanými, pokud se prostředky v nich uložené používají k financování celospolečenských potřeb, nebo fondy decentralizovanými, jestliže se jedná o prostředky, které používají podniky a odvětví.

Nejdůležitějšími z peněžních fondů jsou státní centralizované peněžní fondy, které tvoří:

- a) státní rozpočet
- b) účelové fondy (silniční fond, fond vodního hospodářství, fond ochrany ovzduší, fond pro zúrodnění půdy);
- c) úvěrový fond;
- d) devizový fond;
- e) fond majetkového a osobního pojištění.

⁵⁾ Viz V. Novotný: Finance a financování v ČSSR, Práce, Praha 1969.

K centralizovaným peněžním fondům patří také družstevní centralizované peněžní fondy.

Decentralizovanými peněžními fondy jsou peněžní fondy státních socialistických podniků (obratový fond, fond základních prostředků, fond odměn, fond kulturních a sociálních potřeb atd.) a peněžní fondy družstev (jednotných zemědělských družstev, spotřebních a výrobních družstev).

Soustřeďování peněžních prostředků do centralizovaných a decentralizovaných peněžních fondů a jejich opětovné rozdělování tvoří finanční činnost státu.

Finanční činnost socialistického státu vyjadřuje dvě základní funkce socialistických financí:

a) funkci rozdělovací;

b) funkci kontrolní.

Rozdělovací funkci socialistických financí nelze chápat jen z hlediska její distribuční stránky, tj. vlastního procesu rozdělování a znovurozdělování, ale i z hlediska aktivní stránky, tj. takové organizace finančních vztahů v národním hospodářství, aby tato soustava ovlivňovala stimulačně jejich rozvoj.

Kontrolní funkce socialistických financí vychází z objektivní nevyhnutelnosti sledovat průběh plnění plánovaných finančních vztahů, prostřednictvím kterých se vytvářejí a rozdělují peněžní fondy v národním hospodářství. Z tohoto hlediska potom kontrolní funkce socialistických financí bezprostředně vychází z plánovitého charakteru rozdělovací funkce financí a tvoří s ní jednotu.

I kontrolní funkce má své dvě stránky. Pasivní stránka kontrolní funkce vystupuje do popředí při kontrole finanční činnosti. Tuto stránku lze označit jako informační nebo signalizační. Pasivní stránka kontrolní funkce je východiskem pro využití stránky aktivní, racionalizační, uplatňované při řízení finanční činnosti a při sestavování finančních plánů pro budoucí období. A právě v aktivní stránce kontrolní funkce socialistických financí, tj. ve využití provedené analýzy, event. nápravě nedostatků a požadavku maximální efektivity v další finanční činnosti a finančním plánování, je podstata kontrolní funkce socialistických financí.⁶⁾

Finanční činnost socialistického státu neprobíhá živelně, ale řídí se určitými zásadami. Tyto zásady vyplývají přímo z podstaty socialistického státního a hospodářského zřízení a jsou totožné se zásadami, kterými se řídí celá hospodářskoorganizační činnost socialistického státu. Jsou to zásady plánovitosti, demokratického centralismu, socialistického demokraticismu a socialistické zákonitosti.

Zásada plánovitosti při vykonávání finanční činnosti je výrazem respektování ekonomického zákona plánovitého a proporcionálního rozvoje národního hospodářství. Vyjadřuje skutečnost, že i finanční činnost socialis-

⁶⁾ Podrobněji viz V. Háčik: Základy socialistických financí, ALFA, Bratislava 1975, str. 15 a násl.

tického státu se řídí soustavou finančních plánů, z nichž většina má povahu finančně plánovacích aktů.

Výrazem uplatnění zásady demokratického centralismu ve finanční činnosti socialistického státu je pravomoc ústředních a místních orgánů státní moci a státní správy vytvářet ústřední a decentralizované peněžní fondy socialistického hospodářství. Zatímco z ústředních, centralizovaných peněžních fondů se hradí nejdůležitější náklady, spojené s činností socialistického státu, představují fondy decentralizované vlastní finanční základnu pro činnost místních orgánů státní moci a správy a podniků a dalších organizací.

Zásada socialistického demokratismu vyjadřuje bezprostřední účast pracujících na provádění finanční činnosti a její kontrole. Účast může být účastí přímou (např. práce ve finančních komisích národních výborů, účast na veřejném projednávání rozpočtů národních výborů apod.) nebo účastí nepřímou prostřednictvím poslanců zastupitelských sborů.

Uplatňování zásady socialistické zákonnosti při finanční činnosti socialistického státu je realizováno právní regulací této činnosti, s kterou úzce souvisí dodržování finanční disciplíny.⁷⁾

Převážná část finanční činnosti socialistického státu je řízena a regulována právními předpisy. Právními předpisy je stanoven odvod části zisku podniku do státního rozpočtu, daně a poplatky, jejich výše a způsob vybírání. Právními předpisy je upraven státní rozpočet a další finanční plány, úvěr, měna, devizové hospodářství, pojištění i celá řada dalších finančních institutů.

Finanční činnost socialistického státu dostává tedy výraz ve finančně právních aktech. Právní forma těchto aktů závisí na jejich ekonomickém obsahu a politickém významu orgánu, který finančně právní akt vydal.

4. FINANČNĚPRÁVNÍ NORMY A JEJICH REALIZACE

Pro právní normy každého právního odvětví jsou typické jednak rysy společné a jednak rysy specifické. Společným rysem všech právních norem je to, co je odlišuje od jiných norem společných, jejich struktura, závaznost a právní vynutitelnost. Na druhé straně se však právní normy odlišují určitými specifickými znaky, vlastními každé skupině právních norem, upravující blízké společenské vztahy.

Charakteristickým znakem finančněprávních norem je to, že upravují společenské vztahy, vznikající v procesu finanční činnosti státu, tedy vztahy finanční. Finančněprávní normy jsou takové normy, které stanoví pravidla chování subjektů, vystupujících při plánovitém soustředění, rozdělování a využívání peněžních prostředků a dále upravující vytváření a používání centralizovaných i decentralizovaných peněžních fondů socialistického státu.⁸⁾

⁷⁾ Podrobněji viz A. Slovinský, J. Girášek: Československé finanční právo, Obzor, Bratislava 1974, str. 28 a násl., a řada dalších prací, jako např. E. A. Rovinskij: Finansovoje pravo, Juridičeskaja literatura, Moskva 1971, str. 27 a násl., apod.

Struktura finančněprávních norem je shodná se strukturou právních norem obecně (hypotéza, dispozice, sankce). Je typické pro finančněprávní normy, že v převážné většině jde o normy imperativní (kogentní), tedy o normy nepřipouštějící žádné odchylky od oprávnění a povinností, stanovených dispozicí právní normy. Jen zřídka se ve finančním právu setkáváme s normami dispozitivními, které umožňují subjektům práv, aby si samy, v určitých mezích, určily obsah vzájemných oprávnění a povinností. Příkladem dispozitivní finančněprávní normy je vyhláška o místních poplatcích fakultativních.

Účelu finančněprávní normy není však dosaženo jejím pouhým vydáním. Finančněprávní normy je třeba uvést v život, realizovat. Realizace finančněprávních norem se uskutečňuje činností finančních orgánů,⁹⁾ resp. chováním ostatních subjektů finančněprávních vztahů.

Na podkladě obecně závazných norem finančního práva a v mezích těchto norem vydávají finanční orgány finančněprávní akty. Finančněprávní akt je formou, kterou se uskutečňuje nařizovací a výkonná činnost finančních orgánů. Finančněprávním aktem se zakládají, mění nebo ruší finančněprávní vztahy. Specifika finančněprávních aktů, které jsou akty správními, jsou jako u finančněprávních norem v jejich obsahové stránce, tj. v tom, že se vždy týkají ať již přímo nebo nepřímo finanční činnosti socialistického státu. Stejně tak jako právní normy obecně, i finančněprávní akty se člení na finančněprávní akty normativní a akty individuální.

Normativní finančněprávní akt je výsledek činnosti státního orgánu, nejčastěji orgánu finančního, který obsahuje právní normy. Naproti tomu individuální finančněprávní akt je aktem aplikace práva. Individuální finančněprávní akt je výsledkem činnosti státního orgánu, opět nejčastěji orgánu finančního, vztahující se jen na určitý individuální případ. V oboru finančního práva jsou individuálními právními akty obvykle rozhodnutí finančního orgánu v konkrétní věci. Typickým případem individuálního finančněprávního aktu je daňový výměr nebo rozpis limitů pokladního plánu.

Od normativních aktů prvotních a druhotných a od individuálních právních aktů musíme odlišovat interní normativní instrukce. Jimi lze zavazovat v příslušných věcech administrativně podřízené orgány, organizace a instituce a pracovníky státního aparátu a to ke konkretizaci úkolů, stanovených obecně závaznými právními předpisy. Právo vydávat interní instrukce má kterýkoli orgán i vedoucí pracovník státního aparátu. Interní normativní instrukce nejsou pramenem práva, ale jen konkretizují oprávnění a povinnosti, vyplývající z právních norem obecně závazných právních aktů.¹⁰⁾

⁸⁾ Viz také *Finansovoe pravo*, pod red. E. A. Rovinskovo, *Juridičeskaja literatura*, Moskva 1971, str. 42.

⁹⁾ Pod pojem finančních orgánů zahrnuje teorie finančního práva jednak orgány finanční správy (např. ministerstva financí, finanční správy, finanční orgány národních výborů), dále peněžní ústavy a pojišťovny.

¹⁰⁾ Viz *Teorie státu a práva*, skriptum I, 2. část, SPN, Praha 1975.

Normativní interní instrukce jsou velmi častou formou úpravy finanční činnosti socialistického státu. Velká část řídicích úkolů socialistického státu na úseku finanční činnosti je realizována právě pomocí normativních interních instrukcí. Formu normativních interních instrukcí mají zpravidla vládní usnesení, která jsou projevem operativní činnosti vlády. Normativní interní instrukce jsou vydávány ministrem financí i předsedou Státní banky československé jako vedoucími příslušných ústředních úřadů. Jsou však vydávána i na úrovni rad národních výborů a finančních odborů.

Zvláštní místo ve finančním právu náleží finančněprávním aktům plánovacím, jejichž cílem je zabezpečení výsledků plánování ve sféře finanční činnosti socialistického státu. Z právního hlediska není forma finančněplánovacích aktů jednotná. Některé finanční plány jsou upraveny přímo zákonem, některé normami nižší právní síly, některé pouze individuálním finančněprávním aktem či interní směrnicí.

Nejdůležitějším z finančněprávních aktů plánovacích jsou státní rozpočty federace a republik, mající formu zákona. Dalším důležitým finančněprávním plánovacím aktem je měnový plán, který se skládá z plánu pokladního, úvěrového a devizového. Povinnost sestavovat měnový plán je uložena Státní bance čs. zákonem, jeho úprava, členění a rozpis je pak upraven normami nižší právní síly včetně interních směrnic.

K ústředním finančním plánům patří také úhrnný finanční plán, v kterém jsou zachyceny všechny finanční zdroje socialistického státu a všechny jeho potřeby v příslušném období. Úhrnný finanční plán je velmi úzce spojen se státním rozpočtem, plánem měnovým i plány podniků, protože jak na straně zdrojů, tak na straně potřeb je stanoveno, zda jsou prostředky poskytovány ze státních rozpočtů, úvěrové soustavy nebo podnikových financí, či zda budou použity pro státní rozpočty, úvěrovou soustavou nebo podnikové finance.

Nejdůležitějšími decentralizovanými finančními plány jsou finanční plány podniků, skládající se jednak z finanční bilance, zachycující komplexně tvorbu a použití finančních zdrojů podniků a dále z dílčích finančních plánů, zachycujících jednotlivé aspekty tvorby a použití finančních zdrojů podniků.

5. FINANČNĚPRÁVNÍ VZTAHY, JEJICH CHARAKTERISTICKÉ RYSY

Právní normy se realizují prostřednictvím právních vztahů. Právní normy ukládají subjektům vystupujícím v právním vztahu povinnost, aby v případě, že nastanou určité okolnosti, se chovali určitým způsobem a subjektům druhým dávají naopak oprávnění, aby toto chování požadovali.

Právní vztahy jsou zvláštním druhem společenských vztahů, v nichž jejich účastníci vystupují jako nositelé navzájem spjatých oprávnění a právních povinností. U každého právního vztahu musí jako jeho nezbytný prvek existovat jeho subjekty (lidé nebo kolektivy lidí), oprávnění (subjektivní práva) a právní povinnosti a konečně i objekty právních

vztahů. Předpokladem vzniku a trvání právního vztahu je pak právní norma a právní skutečnost.¹¹⁾

Protože finančněprávní vztahy jsou jedním z druhů vztahů právních, musí i ony obsahovat tyto prvky – subjekty, objekt a oprávnění a povinnosti. Charakteristickým rysem finančněprávních vztahů je skutečnost, že tyto vztahy vznikají a existují v procesu právní regulace finanční činnosti socialistického státu. Toto úzké sepětí finančněprávních vztahů s právní úpravou finanční činnosti socialistického státu se musí nutně odrazit i v jejich prvcích.

Subjekty finančněprávních vztahů jsou socialistický stát, představovaný svými orgány, působícími na úseku řízení finanční činnosti státu, a dále socialistické organizace, jiné právnické osoby a osoby fyzické. Zatímco stát je subjektem oprávněným, právnické a fyzické osoby jsou většinou subjekty zavázanými, subjekty majícími vzhledem ke státu určité povinnosti. Práva a povinnosti subjektů finančněprávních vztahů, stanovená finančněprávní normou jsou pak obsahem finančněprávního vztahu. Typickým příkladem je povinnost hospodářské organizace splnit své odvodové povinnosti vůči státu, povinnost občana zaplatit státu daň nebo poplatek a na straně druhé oprávnění státu splnění této povinnosti na zavázaném subjektu vyžadovat.

Objektem finančněprávního vztahu je to, čeho se týkají práva a povinnosti subjektů. Ve finančněprávních vztazích budou objektem peněžní prostředky nebo určité peněžní plnění. V řadě případů na první pohled se bude zdát, že peníze ani peněžní plnění objektem určitého vztahu nejsou (např. povinnost podat přiznání k dani, povinnost ohlašovací podle devizového zákona apod.). I když tedy ne vždy vystupují peněžní prostředky nebo peněžní plnění ve finančněprávním vztahu přímo, vždy jde o vztah k peněžním prostředkům nebo peněžnímu plnění alespoň nepřímý, zprostředkovaný.

Vznik, zánik nebo změna právního vztahu je vázána na právní skutečnosti. Okruh právních skutečností, kterými mohou být jak úkony tak události, je stanoven v jednotlivých finančněprávních normách. Například předpokladem vzniku daňové povinnosti je existence určitého důchodu nebo majetku. Daň ze mzdy bude platit pouze ten občan, který pobírá určitý příjem z pracovního poměru nebo poměru obdobného, daň domovní pouze vlastník určité obytné budovy, povinnost nabídková na úseku právní úpravy devizového hospodářství se bude týkat jen těch osob, které získaly devizové prostředky atd. Další skutečnosti, jako např. úmrtí daňového poplatníka, prodej cenných papírů na devizovém trhu apod. jsou pak důvodem změny nebo zániku finančněprávního vztahu.

Již z tohoto stručného nástinu a stručné charakteristiky základních prvků finančněprávních vztahů lze jistě vyvodit určité obecnější poznatky, obecnou charakteristiku finančněprávních vztahů. Toto vymezení finančně-

¹¹⁾ Blíže viz Teorie státu a práva, I, 2. část, skriptum, SPN, Praha 1975, str. 101 a násl.

něprávních vztahů je nezbytné pro jejich odlišení od jiných právních vztahů, které také mohou vznikat, existovat a zanikat ve spojitosti s finanční činností socialistického státu.

Domnívám se, že za charakteristické rysy finančněprávních vztahů je nutno považovat to, že:

- a) předmětem finančněprávních vztahů jsou ať již přímo nebo nepřímo peněžní prostředky nebo peněžní plnění.
- b) Jedním ze subjektů finančněprávních vztahů je stát, představovaný většinou svými orgány státní moci nebo státní správy resp. pověřenými peněžními ústavy. Subjekty finančněprávních vztahů vystupují také v převážné většině jako nerovnoprávní partneři — stát je subjektem nadřízeným, subjektem podřízeným, zavázaným k určitému plnění jsou pak právnické a fyzické osoby.
- c) Finančněprávní vztahy se ať již přímo nebo nepřímo týkají ústředních peněžních fondů socialistického státu a zprostředkovaně i fondů decentralizovaných. Peněžní prostředky resp. výsledky peněžního plnění jsou vždy v konečné fázi odváděny do některého z peněžních fondů a odtud opět přerozdělovány a používány na jiné účely. Například výnos daně ze mzdy, odvedený individuálním poplatníkem je organizací odváděn do státního rozpočtu, jehož prostředky jsou používány na hrazení celé řady celospolečenských výdajů (jako např. další rozvoj národního hospodářství, obranu, státní správu, sociální a kulturní opatření apod.). Návrtným způsobem jsou používány jak organizacemi, tak občany ve formě úvěrů nebo půjček prostředky z fondu úvěrového. Devizové prostředky, odkoupené od občanů devizovou bankou jsou odváděny do fondu devizového a odtud opět rozdělovány na úhradu důležitých celospolečenských potřeb, které je nutno získat nákupem ze zahraničí, část je rezervována pro individuální turistiku apod.
- d) Konečně je charakteristickým rysem finančněprávních vztahů jejich majetkový aspekt. Majetkový aspekt finančněprávních vztahů je dán již samotnou povahou finanční činnosti socialistického státu. Proto i práva a povinnosti subjektů finančněprávních vztahů musí mít majetkové aspekty, projevující se v majetkové újmě na straně jedné a ve zvětšení majetkové podstaty na straně druhé. Majetkovou újmou jsou pro podnik provedené odvody do státního rozpočtu, nebo pro občany i organizace odvedené daně resp. poplatky. Tato majetková újma je na straně druhé vyvážena zvětšením majetkové podstaty státu, v tomto případě rozpočtových prostředků, z kterých jsou, jak již bylo řečeno, financovány celospolečenské potřeby.

Shrneme-li tedy charakteristické rysy finančněprávních vztahů vidíme, že socialistický stát vystupuje ve finančněprávních vztazích nejen jako subjekt moci, ale i jako subjekt majetkový, hospodářský. Stát plánovanou mobilizací peněžních prostředků, rozdělováním důchodů organizací i částečně občanů v souladu s úkoly národohospodářského plánu, uskutečňuje

na základě mocenských aktů činnost materiálního, majetkového charakteru.¹²⁾ V souvislosti s tím pak ve finančněprávních vztazích se projevují dva právní prvky — mocenský a majetkový. Tato skutečnost také určuje povahu finančněprávních vztahů jako vztahů mocenskomajetkových, vyjádřených v peněžní formě.

¹²⁾ Viz také *Finansovoje pravo*, pod red. E. A. Rovinskovo, Juridičeskaja literatura, Moskva 1971, str. 47.

МИЛАН БАКЕШ

Финансовая деятельность социалистического государства и ее правовые формы

РЕЗЮМЕ

Для того чтобы социалистическое государство могло осуществлять свои функции, последнее нуждается в определенном рода материальном обеспечении. С этой целью необходимо сосредоточивать денежные средства и вновь распределять их. Денежные средства, приобретаемые социалистическим государством за счет реализованной продукции производства, с помощью которых финансируется выполнение его же задач и функций, причем главным образом в процессе хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной работы, сосредоточиваются им в денежные фонды.

Созданные денежные фонды используются в основном для обеспечения расширенного воспроизводства основных средств, расширенного воспроизводства рабочей силы (выплата зарплаты и вознаграждений, развитие общественного потребления и т. д.), для образования резервов в народном хозяйстве и для покрытия расходов на оборону, безопасность и государственное управление.

Эти фонды могут быть либо централизованными, поскольку накопленные в них средства используются для финансирования потребностей всего общества, либо децентрализованными, поскольку речь идет о средствах, используемых предприятиями и по отдельным отраслям.

Важнейшими из денежных фондов являются государственные централизованные денежные фонды, в которые входят:

- а) государственный бюджет,
- б) целевые фонды (дорожный фонд, фонд водного хозяйства, фонд охраны атмосферного воздуха, фонд для восстановления плодородия почвы),
- в) кредитный фонд,
- г) валютный фонд,
- д) фонд имущественного и личного страхования.

К централизованным денежным фондам относятся также кооперативные централизованные денежные фонды.

Децентрализованными денежными фондами являются денежные фонды государственных социалистических предприятий (оборотный фонд, фонд основных средств, фонд оплаты по труду, фонд культурных и социальных потребностей и т. д.) и де-

нежные фонды кооперативов (единых сельскохозяйственных кооперативов, потребительных и производственных кооперативов).

Процесс сосредоточения денежных средств в централизованные и децентрализованные фонды и их перераспределение составляет финансовую деятельность государства.

В процессе финансовой деятельности возникают финансовые отношения, важнейшие из которых регулируются нормативными актами.

Думается, что в качестве характерных черт финансово-правовых отношений следует считать то, что:

- а) предмет финансово-правовых отношений составляют — безразлично прямо ли или косвенно — денежные средства либо денежные исполнения,
- б) одним из субъектов финансово-правовых отношений является государство в лице органов государственной власти или государственного управления или же уполномоченных кредитных учреждений. Причем субъекты финансово-правовых отношений фигурируют по преимуществу как неравноправные партнеры — государство является вышестоящим субъектом, между тем как подчиненным субъектом, несущим обязанность относительно того или иного исполнения, суть юридические и физические лица.
- в) финансово-правовые отношения прямо либо косвенно касаются центральных денежных фондов социалистического государства, а опосредствованно и децентрализованных фондов. Денежные средства или же итоги денежного исполнения всегда в окончательной стадии вносятся в тот или иной денежный фонд, причем оттуда они опять перераспределяются и расходуются на иные цели. Так, например, поступления от налогов с заработной платы, вносимые отдельным плательщиком, вносятся организацией в государственный бюджет, средства которого используются на покрытие ряда издержек всего общества (как, например, в части дальнейшего развития народного хозяйства, обороны страны, государственного управления, социальных и культурных мероприятий и т. п.). Средства из кредитного фонда используются как организациями, так и гражданами, возвратным путем в виде кредитования и предоставления ссуд. Валютные средства, выкупленные валютным банком от граждан, вносятся им в валютный фонд, а оттуда опять распределяются на покрытие важнейших потребностей всего общества за счет средств приобретаемых в иностранных государствах, часть их входит в резерв для индивидуального туризма и т. п.
- г) И, наконец, характерной чертой финансово-правовых отношений является их имущественный аспект. Имущественный аспект финансово-правовых отношений вызван уже самой природой финансовой деятельности социалистического государства. Поэтому и правам, а равно и обязанностям субъектов финансово-правовых отношений присущи имущественные аспекты, которые выражаются в имущественном уроне, с одной стороны, и в увеличении имущества в целом, с другой. В качестве имущественного урона, понесенного предприятием, считаются отчисления в государственный бюджет, а в отношении граждан и организаций — вносимые ими налоги или же сборы. С другой стороны, этот имущественный урон компенсируется за счет увеличения государственного имущества в целом, в давном случае бюджетных средств, из которых как уже отмечалось финансируются потребности всего общества.

Следовательно, подытоживая сказанное о характерных чертах финансово-правовых отношений, мы видим, что социалистическое государство в финансово-правовых отношениях выступает не только как субъект власти, но и как имущественный, экономический субъект. Путем планируемой мобилизации денежных средств, распределения доходов организаций и отчасти поступлений граждан в соответствии с задачами народнохозяйственного плана, государством на основе издаваемых им властных актов осуществляется деятельность материального, имущественного характера. Между тем в этой связи в финансово-правовых отношениях обнаруживаются два правовых элемента — властный и имущественный. Данным фактическим обстоятельством определяется также природа финансово-правовых отношений как властно-имущественных отношений, выраженных в денежной форме.

Die finanzielle Tätigkeit des sozialistischen Staates und ihre rechtlichen Formen

RÉSUMÉ

Um seine Funktionen erfüllen zu können, muss der sozialistische Staat über eine gewisse materielle Sicherstellung verfügen. Zu diesem Zweck ist es unerlässlich, die Geldmittel zusammenzufassen und neu zu verteilen. Die Geldmittel, die der sozialistische Staat aus der Realisierung der Produktionserzeugnisse einnimmt und mit deren Hilfe die Erfüllung seiner Aufgaben, hauptsächlich auch im Rahmen der wirtschaftlich-organisatorischen und der kulturell-erzieherischen Tätigkeit finanziert wird, konzentriert er in den Geldfonds.

Die erstellten Geldfonds werden grösstenteils zur Sicherstellung der erweiterten Reproduktion der Grundmittel, zur erweiterten Reproduktion der Arbeitskraft (Auszahlung der Löhne und Prämien, Entfaltung des gesellschaftlichen Konsums u. s. w.), zur Bildung von Reserven in der Volkswirtschaft und zur Deckung der Ausgaben für Verteidigung, Sicherheit und Staatsverwaltung verwendet.

Diese Fonds können entweder zentralisierte Fonds sein, soweit die in ihnen angelegten Mittel zur Finanzierung gesamtgesellschaftlicher Bedürfnisse verwendet werden, oder dezentralisierte Fonds, wenn es sich um Mittel handelt, die von Wirtschaftsunternehmen und Zweigen benützt werden.

Die wichtigsten unter den Geldfonds sind die staatlichen zentralisierten Geldfonds, die gebildet werden durch:

- a) den Staatshaushalt,
- b) die Zweckfonds (Strassenfond, Wasserwirtschaftsfond, Fond zum Schutz der Atmosphäre, Fond zur Urbarmachung des Bodens),
- c) den Kreditfond,
- d) den Devisenfond,
- e) den Fond der Vermögens- und Personenversicherung.

Zu den zentralisierten Geldfonds gehören auch die genossenschaftlichen zentralisierten Geldfonds.

Dezentralisierte Geldfonds sind die Geldfonds der staatlichen sozialistischen Unternehmen (Umlaufmittelfond, Grundmittelfond, Prämienfond, Fond der kulturellen und sozialen Bedürfnisse u. s. w.) und die Geldfonds der Genossenschaften (landwirtschaftlichen Einheitsgenossenschaften, Konsum- und Produktionsgenossenschaften).

Die Konzentrierung der Geldmittel in zentralisierten und dezentralisierten Fonds und ihre nachfolgende Verteilung bildet die finanzielle Tätigkeit des Staates.

Im Verlauf der finanziellen Tätigkeit entstehen finanzielle Beziehungen, deren wichtigste durch Rechtsnormen geregelt werden.

Ich glaube, dass als charakteristisch für die finanziellen Beziehungen betrachtet werden muss, dass

- a) Gegenstand der finanzrechtlichen Beziehungen direkt oder indirekt Geldmittel oder Geldleistungen sind,
- b) eines der Subjekte der finanzrechtlichen Beziehungen der Staat ist, der überwiegend durch die Organe der Staatsmacht oder der Staatsverwaltung bzw. durch bevollmächtigte Geldinstitute repräsentiert wird. Die Subjekte der finanzrechtlichen Beziehungen treten auch in der überwiegenden Mehrzahl der Fälle als nicht gleichberechtigte Partner auf; der Staat ist das übergeordnete Subjekt, untergeordnete Subjekte, die zu einer bestimmten Leistung verpflichtet sind, sind dann die juristischen und die physischen Personen,
- c) die finanzrechtlichen Beziehungen direkt oder indirekt die zentralen Geldfonds des sozialistischen Staates und mittelbar auch die dezentralisierten Fonds betreffen. Die Geldmittel bzw. die Erträge der Geldleistungen werden in der

Endphase immer in einen der Geldfonds abgeführt und von da wieder umverteilt und für andere Zwecke verwendet. Zum Beispiel der Ertrag der Lohnsteuer, die vom individuellen Steuerträger bezahlt wird, wird durch die Organisation in das Staatsbudget abgeführt, dessen Mittel zur Deckung einer ganzen Reihe gesamtgesellschaftlicher Aufwendungen (wie z. B. für die weitere Entfaltung der Volkswirtschaft, die Verteidigung, die Staatsverwaltung, für soziale und kulturelle Massnahmen u. ä.) verwendet werden. Gegen Rückzahlung werden sowohl von Organisationen wie auch von Bürgern in der Form von Krediten oder Darlehen die aus dem Kreditfond stammenden Mittel verwendet. Die Devisenmittel, die den Bürgern durch die Devisenbank abgekauft wurden, werden in den Devisenfond abgeführt und von da wiederum zur Deckung wichtiger gesamtgesellschaftlicher Bedürfnisse, die durch Ankauf aus dem Ausland beschafft werden müssen, verteilt, ein Teil bleibt für die individuelle Touristik reserviert u. ä.,

- d) endlich ein charakteristischer Zug der finanzrechtlichen Beziehungen ihr Vermögensaspekt ist. Der Vermögensaspekt der finanzrechtlichen Beziehungen ist schon durch die Natur der finanziellen Tätigkeit des sozialistischen Staates selbst gegeben. Daher müssen auch die Rechte und Pflichten der Subjekte der finanzrechtlichen Beziehungen Vermögensaspekte haben, die in der Vermögenseinbusse auf der einen Seite und der Vergrösserung der Vermögenssubstanz auf der anderen Seite zum Ausdruck kommen. Eine Vermögenseinbusse stellen für ein Unternehmen die in den Staatshaushalt abgeführten Beträge oder für den Bürger und die Organisationen die abgeführten Steuern bzw. Gebühren dar. Diese Vermögenseinbusse auf der einen Seite wird durch die Vergrösserung der Vermögenssubstanz des Staates, in diesem Fall der Budgetmittel, zu deren Lasten — wie schon gesagt — die gesamtgesellschaftlichen Bedürfnisse finanziert werden, aufgewogen.

Wenn wir daher die charakteristischen Züge der finanzrechtlichen Beziehungen zusammenfassen, dann sehen wir, dass der sozialistische Staat in den finanzrechtlichen Beziehungen nicht bloss als Subjekt der Macht, sondern auch als Vermögens-, als Wirtschaftssubjekt auftritt. Der Staat verwirklicht durch die planmässige Mobilisierung der Geldmittel, die Verteilung der Einkommen der Organisationen und teilweise auch der Bürger in Übereinstimmung mit den Aufgaben des Volkswirtschaftsplanes aufgrund der aus der Staatsmacht abgeleiteten Akte eine Tätigkeit materiellen, das Vermögen betreffenden Charakters. Im Zusammenhang damit treten dann in den finanzrechtlichen Beziehungen zwei rechtliche — die Macht und das Vermögen betreffende — Elemente hervor. Diese Tatsache bestimmt auch die Natur der finanzrechtlichen Beziehungen als Macht und Vermögen betreffender, in Geldform ausgedrückter Beziehungen.

Oslabování univerzální sukcese

VOJTECH CEPL

Účel této stati je dvojitý. Především jde o pokus částečně přispět k přesnějšímu vymezení pojmu socialistického dědického práva. Přitom se ukazuje, že pojem univerzální sukcese, který tvoří základ tohoto vymezení, ztrácí svůj vysvětlující význam. Upozornění na tento proces, což je druhým a hlavním cílem práce, je argumentem pro širší hypotézu, podle které je třeba připustit, že některé tradiční římskoprávní kategorie, dosud využívané i vědou socialistického občanského práva, zastarávají.

Z hlediska metodologického jde o pokus využít co největšího množství rozličných metod právního myšlení, což je umožněno zúžením zkoumaného pole na jediný pojem. Postupem formálně logickým se upozorňuje na potíže vznikající s uplatňováním kategorie univerzální sukcese při definování dědického práva. Další úvahy se soustřeďují na objasnění její funkce z hlediska historického a srovnávacího. Právně dogmatickým a sociologickým rozbořem se poukazuje na proces oslabování univerzální sukcese v platném právu i v nauce. Zkoumání je uzavřeno úvahami právně-prognostickými.

Nejprve se budeme zabývat definicí dědického práva z hlediska formálně logického. Dědickým právem v objektivním smyslu se zpravidla rozumí souhrn právních norem, které regulují přechod subjektivních majetkových práv občana (zůstavitele) na jiné subjekty, který nastává v důsledku jeho smrti. Tento přechod majetkových práv neboli dědění je zvláštním druhem nabytí práv, a to nabytím odvozeným neboli právní sukcesí. Právní sukcese (též posloupnost, následnictví) se tradičně rozděluje na sukcesí univerzální a sukcesí singulární, podle toho, zda na nabyvatele přechází souhrn subjektivních práv jako celek ve své veškerosti, nebo zda přechází pouze jejich část, respektive jednotlivé právo.

V literatuře touto problematikou se zabývající je dědění zpravidla vymezováno právě jako univerzální sukcese mortis causa. Toto vymezení pocházející z římského práva, kde dědic byl vždy univerzálním sukcesorem, ve starší civilistice zcela převládlo a také odpovídalo tehdejší právní úpravě.

Občanský zákoník z r. 1964 tím, že zrušil institut odkazu, rozšířil pojem dědění o singulární sukcesí. Podle § 467 o. z. může zůstavitel závěti určit také jednotlivé věci a práva, které připadnou dědici. Tak se stalo, že dědění podle našeho práva již není možno definovat pouze jako univerzální

sukcesi, neboť takováto definice by vyloučila zmíněné dědění jednotlivých věcí a byla by příliš kusou. Nezbyvá tedy než konstruovat předmětnou definici širě a připustit, že dědění zahrnuje oba druhy přechodu majetkových práv po smrti určité osoby. V důsledku tohoto rozšíření je pak ale nutno zahrnout do dědění i další speciální případy singulárních sukcesí majetkových práv mortis causa, které jsou dosud z tohoto pojmu vylučovány. Jedná se např. o přechod práva osobního užívání bytu v důsledku smrti uživatele podle § 179 o. z., nebo o právo na plnění z titulu pojištění osob podle § 372 o. z. apod.

Takové nové „širší“ pojetí dědického práva, které se v dalším pokusíme obhajovat, najde zajisté četné odpůrce a pádné protiargumenty.

Především uvedené potíže formálně logického rázu při objasňování tohoto pojmu definicí samy o sobě nejsou důvodem k tomu, aby obsah ustáleného pojmu byl libovolně rozšiřován. Navrhovaný pokus o definování pojmu dědění, který je základem definice dědického práva, za pomoci rodu a druhu, je možno nahradit např. tradiční definicí dědění jako univerzální sukcese, doplněnou o taxativní výčet výjimek z uvedeného rodu v pozitivním smyslu (singulární sukcese při dědění jednotlivých věcí a práv ze závěti) a v negativním smyslu (uvedené příklady speciálních singulárních sukcesí). Tento postup ostatně převládá v novějších učebnicích občanského práva i v některých monografiích, nejen u nás, ale i v ostatních socialistických zemích. Toto vymezení vyhovuje tradičnímu pojmání institutu dědění za cenu, že se křečovitě přidržuje kategorií univerzální a singulární sukcese, které v této definici ztratily vysvětlující význam.

Další možné protiargumenty by mohly mít povahu právně dogmatickou. Jako dědění je možno chápat pouze to, co za ně platné právo označuje. Bylo by tedy možno vymezit dědické právo právně pozitivisticky, např. tak, že jím je to, co upravuje sedmá část obč. zákoníku a ostatní ustanovení, která se na dědění výslovně odvolávají (např. § 179 odst. 2 o. z., § 198 odst. 1 o. z. nebo § 29 autorského zákona apod.). Podobně je možno odvolávat se na systematiku občanského zákoníku, který zmíněné speciální singulární přechody neřadí do částí pojednávajících o dědickém právu. Takový postup je však rezignací na obecné a abstraktní vymezení a tudíž pozbývá hodnotu diakritickou, jakož i didaktickou.

Domníváme se, že tyto příkladmo uvedené eventuální protiargumenty ze sféry právní dogmatiky postačují k tomu, aby bylo patrné, že diskuse o definici dědění omezená pouze na formálně logickou argumentaci musí mít pouze relativní význam. Zahájili jsme úvahy o daném problému tímto způsobem proto, že poslouží nejlépe k jeho objasnění a ke stručné deklaraci našeho výchozího stanoviska, které shrnujeme takto:

Domníváme se, že pojem dědění v současném socialistickém občanském právu nelze nadále omezovat na případy univerzální sukcese a pouze některé výjimečné sukcese singulární, ale je třeba ho rozšířit na všechny sukcese pro případ smrti. Jinými slovy, kategorii univerzální sukcese nepovažujeme za podstatný charakteristický znak dědění.

Jsme si přitom vědomi toho, že hlavní argumenty pro tuto tezi nenajde-

me v právu samotném, ale ve společenských vztazích a jejich změnách, neboť tyto konec konců obsah práva skrze lidské vědomí určují. Výchozí metodu formálně logickou v dalším opustíme a pokusíme se přesunout těžiště našich úvah do sféry právně sociologické.

*

Chceme-li uvažovat o společenské funkci ideje univerzálnosti při přechodu majetkových práv po smrti určité osoby na osobu jinou, nemůžeme se vyhnout alespoň krátkému právně historickému exkursu, abychom vyjasnili zevrubněji smysl tohoto pojmu.

Jak již bylo řečeno, princip univerzálnosti sukcese se objevil v nejstarším právu římském. Jeho podstata spočívala v tom, že dědic přijímal suverénní moc v rodině. Přecházelo na něj postavení pater familiae, hlavy římské rodiny, která tvořila základní skladebnou jednotku tehdejší společnosti. Tento přechod zabezpečoval především kontinuitu mocenského uspořádání poměrů rodinných, zatímco přechod majetku byl pouze jeho důsledkem. Jak napsal Engels: „Ještě za doby Gaiovy bývala familia, id est patrimonium (to jest dědictví), věcí, o níž se činilo poslední pořízení. Tento výraz vynalezli Římané, aby jím označili nový společenský organismus, jehož hlava měla ženu, děti a určitý počet otroků pod římskou otcovskou mocí, s právem nad životem a smrtí všech.“¹⁾ Další vývoj popisuje např. Vážný těmito slovy: „Rozumí se, že v historické době přestaly být familie politickými svazky, tříštily se v nové familie, takže podstata postavení dědicova nabytí moci v rodině odpadla. Nomen heredis stalo se prostě titulem. Zůstala však zachována stará struktura práva dědického: v případě smrti svéprávné osoby jen ten, kdo má titul dědický, sukceduje na její místo; aby mohl být sukcesorem, musí být především dědicem. To jest tedy dogmatický pojem římského práva dědického. Skutečnost, že římské právo v období principátu i později zachovalo komplikovanou konstrukci pojmu dědického práva, spočívající v podmiňování přechodu majetkových práv nabytím dědického titulu (namísto přímého nabytí pozůstalosti), nelze podle našeho názoru vysvětlovat pouze úspornou konzervativností a tradicionalismem tehdejších právníků. Zmíněná konstrukce a z ní vyplývající univerzalistické pojetí vyhovovalo společenskoekonomickému uspořádání tehdejší společnosti. Institut univerzální sukcese zabráňoval rozdrobování majetkových celků, zvláště v kombinaci s dalšími dědickoprávními instituty, zejména fideikomisem. Kromě toho při univerzální sukcesi byl rychle a bez komplikací zabezpečen zájem věřitelů na uspokojení jejich pohledávek vůči zůstaviteli.

Při vstupu do veškerého jmění zůstavitele jako celku původně docházelo k neomezenému ručení dědiců za dluhy zůstavitele. Teprve Justinian ve své novele ustanoveními, kterými zavedl tzv. beneficium inventarii, tento princip omezil tak, že dědici ručili za dluhy zůstavitele jen do výše nabytého dědictví.

Zejména v těchto důvodech spočívá také vysvětlení téměř totální represe římského práva dědického buržoazním právem na evropském kontinentu.

Ačkoli v dědickém právu buržoazní společnosti naprosto dominuje majetkový aspekt, forma univerzální sukcese, která původně vznikla jakožto způsob přechodu osobních rodinných a mocenských poměrů, mohla být převzata, neboť i ve změněných společenskoekonomických podmínkách skvěle plnila svou funkci, totiž zabezpečení přechodu majetku zemřelých osob, které vedlo ke kontinuitě společenskoekonomického řízení.

Měšťanská rodina v období počátečního kapitalismu byla základní výrobně ekonomickou buňkou celé společnosti. Typickým modelem byla rodina sedláka nebo řemeslníka, kde veškerý majetek tvořil harmonickou soustavu věcí vzájemně souvisejících a doplňujících se, takže bylo ekonomicky nutné v zájmu zajištění výroby, aby tento celek byl zachován i při dědické sukcesi. V této etapě jednoduché zbožní výroby tvořila každá zemědělská usedlost či řemeslnická živnost uzavřený a samostatný mikrosvět věcí navzájem komplementárních — universitas rerum — a bylo tedy přirozené, že po smrti hospodáře přecházela ve své veškerosti jako celek zpravidla na jeho dítě. V tomto smyslu bylo by možno tehdejší testamntární poslušnosti nazírat pouze jako určitou racionální korekturu obvyklého dědění ze zákona. Odcházející hospodář mohl si vybrat nejzdatnějšího nástupce, když nepovažoval svého zákonného dědice za schopného pokračování v jeho výrobní činnosti. K této volbě měl dostatek „podkladů“, protože zpravidla býval osobou, která ho pro budoucí povolání bezprostředně připravovala. Tehdejší rodina byla totiž kromě svého výrobního zaměření zároveň i základní spotřební a výchovnou jednotkou a plnila i ty funkce, které bychom dnes nazvali „sociálním zabezpečením“, např. formou výměnky, deputátu, užívacích práv apod., přičemž vlastnictví mělo významnou úlohu, protože téměř totální absence ingerence společnosti a zejména státu v této oblasti způsobovala, že členové patrimoniální rodiny byli na sobě naprosto závislí v období mimoprodukčního věku, zejména při životním startu a ve stáří. Při relativně pokleslé frekvenci přechodu vlastnictví do života, která vyplývala ze statickosti společnosti „naturální kapitalistické výroby“, hrálo dědické právo významnou roli základního regulátoru redistribuce vlastnictví.

Na tomto místě je nutno připomenout, že právě v tomto období vznikaly velké osvícenské občanskoprávní kodifikace a není proto divu, že instituci univerzální sukcese ochotně převzaly, rozpracovaly a petrifikovaly tak, že dodnes se jeví některým pozorovatelům jako nejpřirozenější neměnný a nutný základ dědického práva. Obdiv klasicistní epochy k antické kultuře byl jedním z dalších faktorů, který přispěl v gnoseologické rovině k recepci romanistického pojetí univerzální sukcese. Nicméně základní příčiny uplatnění této ideje spatřujeme v tom, že vyhovovala materiálním podmínkám uspořádání tehdejší společnosti.

Ve svém dalším vývoji prošla kapitalistická společnost podstatnými změnami. V důsledku zásadních změn výrobních poměrů dochází k přeměně typické měšťanské rodiny prvotního stadia kapitalismu. Končí období prosté zbožní výroby a základní patrimoniální uzavřené mikrosvěty lidí a věcí se rozpadají. V monopolistickém kapitalismu přestává být buržoazní rodina

základní výrobní jednotkou, těžiště výroby se koncentruje a centralizuje. Expropriece drobných výrobků, doprovázená proletarizací a urbanizací, vede k radikálním změnám životního způsobu a rozdělování majetku ve společnosti.

Přes všechny tyto hluboké proměny soukromé vlastnictví zůstává základním pilířem kapitalistické společnosti. Stejně tak přetrvává buržoazní soukromé právo. Jeho jednotlivé instituce však získávají nový obsah — zachovává se pouze právní forma. Kapitalistický vlastník není již zpravidla výrobcem, jeho majetek není harmonickým světem věcí, které vytvářejí přirozenou soustavu, ale amorfní aglomerací kapitálových hodnot, které navzájem nespojuje ekonomická a sociální funkce, nýbrž pouze osoba vlastníka. Využitím klasických právních institutů půjčky (mutuum) a nájmu pracovní síly (locatio conductio operarum), které vystoupily do popředí, a jak se domníváme, staly se hlavními právními instrumenty popsaných přeměn buržoazní společnosti, pojem majetku v kapitalistickém úvěrovém hospodářství, ačkoli právně nezměněn, získal nový obsah. Soubor konkrétních tangibilních věcí byl nahrazen abstraktním fondem hodnot formalizovaných v nejrůznějších podobách, jako např. akcie, pohledávky a zástavy, které ve své fluiditě a nestejnorodosti měla jediného společného jmenovatele — směnnou hodnotu.

Stejně jako se v podstatě nezměnily právní formy soukromého vlastnictví, nedošlo ani ke změnám právní regulace dědění. Francouzský Code civil, rakouský občanský zákoník a německý občanský zákoník, který navázal na pruský Landrecht, zaznamenávají rekordy v přetrvávání, a jejich ustanovení o dědickém právu jsou bez podstatných úprav dodnes v platnosti. Klasické buržoazní dědické právo, které směřovalo nejenom k nástupnictví majetku, ale zabezpečovalo i sukcesi osob ve výrobním procesu, se omezilo pouze na regulaci přechodu kapitálu. Právní ustanovení přitom mohla zůstat beze změny.

V této souvislosti patrně vyvstává otázka, jak je možné, že přetrvávala instituce univerzální sukcese v nezměněné podobě, když ztratila svou základní funkci, jak jsme se snažili popsat výše. Zabezpečení celistvého přechodu majetku v jeho veškerosti, kterému byla idea univerzality adekvátní v prvotním stadiu vývoje buržoazní společnosti, později ve vyspělém kapitalismu ztratilo původní smysl. Podle našeho názoru v tomto období vystoupil do popředí jiný aspekt univerzální sukcese, pro který neztratila na funkčnosti. Univerzální sukcese velmi dobře zabezpečuje zájem věřitele na uspokojení eventuálních pohledávek z dědictví. Ve vyspělé kapitalistické společnosti, kde úvěr patří k základním ekonomickým instrumentům, je maximální zájem na takových právních formách, které usnadňují rychlé a jednoduché vymáhání dluhů. Kdyby univerzální sukcese byla nahrazena např. soustavou sukcesí singulárních, což by mimochodem popsané heterogenitě majetku bylo zcela adekvátní, postavení eventuálních věřitelů vůči dědicům bylo by značně komplikovanější.

*

K úvahám o sociálně ekonomické funkci univerzální sukcese v minulosti je nutno na tomto místě přičinit několik poznámek komparatistických. Zkoumaný institut zdaleka není jedinou možnou právní formou, kterou naznačené funkce lze realizovat. Velká část kapitalistického světa, spadající do systému anglosaského práva, reguluje dědění zcela odlišně.

Univerzální sekce je zde nahrazena soustavou sukcesí singulárních — různé objekty majetkových právních vztahů přecházejí podle různých pravidel na rozličné skupiny osob. Přesahovalo by rámec této práce, kdybychom se pokoušeli vysvětlovat jednotlivé příčiny těchto odlišností, ať už spočívají v odchylném vývoji právního řádu (silně zvykové právo, precedenční systém, omezenější vliv práva římského), či společnosti samé. Přidržíme se pouze typizace majetku v buržoazní společnosti do dvou ideálních typů, které jsme z vysvětlujících důvodů již do zkoumání zavedli. Prvý naznačený ideální model „homogenního majetku“, jakožto komplementární a harmonická soustava věcí, který v počátcích kapitalistické společnosti, kdy právní úprava na kontinentě adekvátně vystihovala ekonomickosociální uspořádání majetkových vztahů a funkčně zajišťovala jeho přechod jako celku za pomoci univerzální sukcese, naprosto nevystihuje realitu historického vývoje v Anglii. V důsledku obecněji plynulejšího vývoje od feudalismu ke kapitalismu a speciálně naprosto odlišného uspořádání vlastnických vztahů zejména k půdě, institut univerzální sukcese se nemohl uplatnit. Silné feudální přežitky v právu, projevující se zejména v právu vlastnickém, rozděleném hierarchickou soustavou navrstvených jednotlivých forem vlastnictví, resp. užívání půdy, vylučovalo zahrnutí těchto vztahů do jednotného abstraktního pojmu absolutního vlastnictví. „Časné“ zrušení nevolnictví a „rychlá“ prvotní akumulace vedla historicky přímo k přeměně anglické společnosti z feudalismu do stadia druhého ideálního typu, který nazýváme „heterogenním majetkem“. Jde o amorfní aglomeraci hodnot, jejichž následnictví je dodnes právně regulováno soustavou singulárních sukcesí. Tento model zhruba odpovídá popsanému stadiu vyspělé kapitalistické společnosti. Důležité je, že přechod majetku podle anglického práva je vždy nepřímý — po smrti zůstavitele majetek „přejde“ nejprve na exekutora (v případě dědění ze závěti) anebo na administrátora (při dědění ze zákona, resp. zemřel-li exekutor v průběhu dědění), který mimo jiné zejména likviduje pasiva dědictví a takto naplňuje funkci, kterou na kontinentě vykonává univerzální sukcese. Administrátor (exekutor) je podle našeho názoru „trustee“ svého druhu, neboť vykonává právo jiných osob, které je mu svěřeno jako „trust“ v zájmu dědiců, odkazovníků a věřitelů. Kromě toho tento institut při dědění plní další „sociální“ funkce, jako např. periodické vyplácení zisku či renty vdovám nebo na zůstaviteli dříve závislým osobám. Tento institut je ukázkou toho, jak obdobné sociálně ekonomické funkce mohou být naplňovány rozličnými právními formami. Zatímco na kontinentu tyto „sociální funkce“ plní vlastnictví samotné, v anglosaském systému je pro vlastníka a v jeho zájmu vykonává „trustee“.

Jak již bylo řečeno, základem přetrvávající právní ideje univerzálnosti

je teze o jednotě pozůstalosti, podle které dědění je považováno za přechod do všech práv náležejících zůstaviteli. „Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius, quod defunctus habuit,“ praví se v Digestech (D. 24.50.16; D. 62.50.17). Tato teze byla v podstatě převzata většinou právních řádů socialistických zemí. Nebyla akceptována úplně, neboť zejména v tom, jak se projevují její důsledky, existují v jednotlivých právních úpravách značné rozdíly, a tak význam univerzality při dědění zaznamenává ve vývoji socialistického práva určité změny. Překračovalo by rámec našich úvah, kdybychom srovnávali odlišnosti ve všech podrobnostech pozitivněprávních úprav jednotlivých zemí nebo prováděli vývojovou analýzu těchto proměn. Omezíme se pouze na ilustrativní příklady, a soustředíme je zejména přímo na to, jak je chápána tato idea v teoretické literatuře socialistického práva občanského.

Jednotliví autoři přikládají tezi o univerzitě dědění značně odlišný význam. Publikované názory v této otázce daly by se roztrždit zhruba do tří skupin. Představitelé první skupiny považují univerzální sukcesi přímo za pojmový znak socialistického dědického práva a jiné posloupnosti z pojmu dědění vylučují. Patří k nim např. B. S. Antimonov, K. A. Grave,²⁾ F. Jansen, G. Ländrich,³⁾ B. Blagojevič⁴⁾ a jiní. Druhá skupina, která představuje naprostou většinu autorů, zastává názor, podle kterého univerzální sukcese je považována buď za princip socialistického práva dědického nebo alespoň za jeho typickou charakteristiku, přitom však připouští i jiné způsoby dědění. Pojímají tudíž dědické právo v širším smyslu a jednotlivé singulární sukcese nebo dokonce i další převody mortis causa zpravidla taxative vypočítávají jako výjimky z pravidla sukcese univerzální. Tuto skupinu by bylo možno dále podrobněji klasifikovat, resp. jednotlivé názory uspořádat do poměrně plynulé škály, podle důrazu, jaký je na tuto ideu kladen. Značná iluzivita teoretického pojmu právní princip, který je možno relativně rozšiřovat (jak prokazují novější výzkumy),⁵⁾ nám však umožňuje zahrnout do stejné skupiny autory, kteří považují univerzální sukcesi za princip (např. J. Gviazdomorski,⁶⁾ V. Tolstoj),⁷⁾ či pouze za typický znak (např. O. S. Joffe,⁸⁾ B. B. Čerepachin,⁹⁾ M. V. Gordon¹⁰⁾ a většina československých autorů touto problematikou se zabývajících. Konečně třetí skupinu představuje zatím ojedinělý názor, projevový P. S. Nikitjukem,¹¹⁾ který koncepci univerzální sukcese zcela odmítá a dovozuje, že do socialistického práva dědického nepatří, a kromě toho v platných normách ani není obsažena. Dědické právo pak vymezuje poměrně extenzivně, když dochází k závěru, že „předmětem dědického práva jsou společenské vztahy, vznikající v souvislosti s bezprostředním nebo zprostředkovaným přechodem všech, několika nebo jednotlivých práv a povinností zemřelého občana, kterážto mohou být děděny všemi nebo jen některými z dědiců. Takto je potom dědické právo jako právní institut souhrnem norem regulujících způsob a rozsah přechodu práv a povinností ze zesnulého na dědice a ostatní s tím spojené vztahy.“ K tomuto pojetí se do jisté míry blíží i závěry, které se podrobněji pokusíme vyložit v dalším, prozatím poukážeme

pouze na to, že rovněž nepovažujeme kategorii univerzální sukcese za vhodnou k vymezení dědického práva.

Jsmi si přitom vědomi, že naznačená názorová diferenciaci do jisté míry reflektuje i rozdíly v platných právních úpravách jednotlivých států, o kterých citovaní autoři píší, nicméně se domníváme, že v této zkoumané otázce lze pojímat socialistické dědické právo jako celek, zejména když podržíme úvahy v obecné a abstraktní poloze.

Kromě toho závěry, o které opíráme naše třídění, byly vysloveny zpravidla při zevrubném výkladu platného práva, často i jako vedlejší stanovisko v odlišných souvislostech, a navíc žádný z citovaných autorů neuvažoval o univerzální sukcesi jako o hlavním předmětu zkoumání tak, jak to činíme zde. V tomto smyslu by nebylo správné se stanoviskem, zde označeným jako druhá názorová skupina, polemizovat. Zaujímáme odlišné hledisko, převážně právně sociologické, a nechceme se vyhýbat ani úvahám *de lege ferenda*. Uznáváme tudíž názor druhé skupiny, že institut univerzální sukcese lze vyinterpretovat z platné právní úpravy socialistických občanských zákoníků, i když nepřímou, neboť se projevuje v konkrétních ustanoveních často jen v podobě svých důsledků a nebývá v platném právu vyjádřen *expressis verbis*. Na druhé straně odmítáme stanovisko skupiny první, která pojem dědického práva omezuje pouze na univerzální sukcesi a tak ho nepřiměřeně zužuje. Eventuální argumentace v této otázce soustředila by se patrně na otázky terminologické, jako např. zda je vhodné ustálené a zavedené pojmy jako dědění nově redefinovat, nebo jak označit přechody *mortis causa*, které podle platného práva stojí mimo univerzální sukcesi, avšak v systému občanských zákoníků jsou zařazeny do dědického práva apod. Považujeme tyto problémy za vedlejší, a protože vybočují z rámce vlastního zkoumání, nebudeme se jimi na tomto místě zabývat.

Co se týče názorů P. S. Nikitjuka — jediného představitele třetí skupiny, právě v tomto bodě s ním nemůžeme souhlasit, když píše: „Stačí uvést, že v občanských zákonících svazových republik nejsou žádné normy, ve kterých by tato koncepce (tj. univerzality — doplněno V. C.) byla přímo vtělena. Jestliže je vyvozována z ojedinělých, zvláštních případů, kdy je uplatňována praxí a instrukcemi, z toho je možno učinit závěr, že idea univerzálnosti spolu s požadavky bezprostřednosti, neodvolatelnosti, bezpodmínečnosti dědické posloupnosti, které ji provázejí, zjevně protirečí právnímu stavu.“

Podle našeho názoru koncepce univerzálnosti, i když není přímo vyjádřena, je v sovětských občanských zákonících obsažena, neboť nalézá svůj výraz v ustanoveních, která z této koncepce vyplývají. Např. v článku 546 obč. zák. RSFSR, kde se praví: „Aby dědic nabyt dědictví, musí je přijmout. Není dovoleno přijetí dědictví s podmínkou nebo s výhradami.“ Domníváme se, že z toho ustanovení vyvozované pravidlo o nutnosti převzít nebo odmítnout dědictví jako celek je jedním z konkrétních důsledků koncepce univerzální sukcese. Je-li tomu tak, pak tento jediný příklad (z hlediska pravidel formálně logické argumentace) postačuje k vyvrácení závěru, že univerzální sukcese není zakotvena v plat-

ném sovětském právu. To, že v něm není vyjádřena přímo, je nerozhodné, může to nasvědčovat nanejvýše o určité tendenci k ústupu, oslabování tohoto institutu v platném právu socialistických zemí. Kromě toho v moderních občanských zákonících obecné právní ideje typu univerzální sukcese zpravidla výslovně formulovány nebývají. Z toho vyplývá, že v rovině *de lege lata* souhlasíme spíše s názory druhé skupiny, i když v podstatě našeho pojetí patrně patří do skupiny třetí. S celkovým pojetím P. S. Nikitjuka, jak vyplýne z dalšího, nás také spojují pochybnosti o tom, zda koncepce univerzální sukcese je i nadále vhodným právním instrumentem pro regulaci společenských vztahů ve vyspělé socialistické společnosti. Rozcházejí se s ním však v tom, co považujeme, resp. nepovažujeme za konkrétní důsledky univerzální sukcese v platných právních pravidlech, a hlavně v celkovém přístupu k dané otázce. Kdežto Nikitjuk univerzální sukcesi odmítá s tím, že v platném právu obsažena není, naše kritika tohoto institutu je vedena v rovině *de lege ferenda*, a tudíž nás zajímá, zda v něm má, či nemá být.

Univerzální sukcesi považujeme za pouhý prostředek právní techniky, i když je součástí práva. Jednotlivé prostředky právní techniky, stejně jako právo samotné, jsou součástí právní nadstavby a měly by tudíž odpovídat potřebám sociálně ekonomické základny. I když mají relativní samostatnost, která vyplývá ze zprostředkovanosti vztahu mezi právem a společností skrze lidské vědomí, nemohou se odůvodňovat samy ze sebe. Musíme je zkoumat s vědomím, že relativní setrvačnost právních forem často vede k jejich zaostávání za rozvojem společnosti samotné. Domníváme se, že právě idea univerzální sukcese pro své značné rozšíření a přetrvávání v jednotlivých právních řádech, a hlavně ve vědomí mnoha generací právníků, stala se něčím, co se jeví jako samozřejmá základní součást právní kultury v oblasti dědění, takže je velmi obtížné zpochybňovat její funkčnost. Nadto tato idea je obsažena více či méně výrazně nejen v platných právních řádech, ale hlavně má své pevné místo v občansko-právní nauce. Také z těchto důvodů nepovažujeme za vhodné zkoumat tuto ideu pouze v oblasti práva samotného, ale dáváme přednost zkoumání toho, jak se projevuje, a to i ve svých důsledcích, v oblasti mimoprávní.

*

Jak již bylo zmíněno, idea univerzální sukcese projevuje se v socialistickém platném právu nepřímo v různých konkrétních pravidlech, která z ní vyplývají. Potíž je v tom, že i v otázce, co vlastně je a co není důsledkem této koncepce, existují v literatuře značně odlišné názory. Musíme proto i zde vymezit vlastní stanovisko s tím, že katalog jednotlivých právních pravidel — projevů univerzální sukcese, který se pokusíme vypracovat rozбором literatury a pramenů práva, využijeme jako základ pro vlastní analýzu naznačenou metodou.

Tak někteří autoři, jejichž názor nejpřekvapivěji vyjádřil B. B. Čerepachin,¹²⁾ považují za základní charakteristický rys a nutný důsledek univerzální sukcese přechod pasív na dědice — jejich odpovědnost za

dluhy zůstavitele. S tímto názorem nelze souhlasit. Jednak samotný vývoj tohoto institutu ukazuje, že takovéto absolutní chápání univerzální sukcese patrně existovalo pouze v klasickém právu římském, rozsah přechodu dluhů se postupně měnil — z původně neomezeného ručení zmíněným dobrodiním Justinianovým na ručení do výše aktiv, a jakmile musíme připustit tuto relativizaci, pak je možno teoreticky si představit i univerzální sukcesí omezenou pouze na aktiva zůstavitele. Toto ostatně navrhuje i V. I. Serebrovskij.¹³⁾ Na druhé straně je možno konstruovat i singulární sukcesí, při které přejímatel odpovídá za dluhy v poměru hodnoty, jakou singulárně předcházející věc nebo skupina věcí k celému dědictví představuje. (Konkrétně je tato singulární sukcese upravena platným československým občanským zákoníkem.) Nedorozumění spočívající ve spojování univerzální sukcese s odpovědností za dluhy proti přiřazování neodpovědnosti k sukcesí singulární patrně vyplývají z dosti rozšířeného chápání instituce odkazu jako singulární sukcese. Toto pojetí je východiskem k argumentaci, která prosazuje univerzální sukcesí jako institut, který jediné umožňuje věřitelům vrácení jejich dluhů v případě smrti dlužníka. Ve světle předcházejícího odmítnutí základní premisy tato argumentace neplatí, neboť i singulární sukcesor může ručit za dluhy. V tomto smyslu by bylo možno nanejvýše připustit námitku, podle které univerzální sukcese procesně zlepšuje postavení věřitele, kterému odpadají event. komplikace vyplývající ze zjišťování jednotlivých singulárních dědiců — přejímatelů dluhů. Při úředním projednávání dědictví a značné ingerenci státních orgánů v dědickém řízení, které v socialistickém právu převládá, však odpadá i tato námitka. Kromě toho význam úvěru ve vzájemných vztazích mezi fyzickými osobami v socialistické společnosti je ve srovnání se společností kapitalistickou menší. Co se týče dluhů občanů vůči socialistickým organizacím a státu, ty jsou pak zpravidla zajišťovány speciálními zajišťovacími prostředky. Z těchto všech důvodů nepovažujeme odpovědnost za dluhy zůstavitele za podstatný charakteristický aspekt univerzální sukcese a nebudeme se jím dále zabývat.

Zastáncům univerzální sukcese přičítá jejich odpůrce P. S. Nikitjuk,¹⁴⁾ že z této koncepce vyvozují mimo jiné nutnost bezprostřednosti dědění. V literatuře tímto problémem se zabývajících nepodařilo se nám takové dovozování nalézt. Postulát bezprostřednosti dědění se sice občas objevuje ve spojení s postulátem univerzality, to je však něco jiného, neboť právě to, že tento požadavek je uváděn výslovně zvlášť, svědčí o tom, že není považován za důsledek univerzálnosti. (Např. O. S. Joffe¹⁵⁾ píše o bezprostřednosti a univerzální sukcesí jako o specifických způsobech právní regulace.) Naproti tomu P. S. Nikitjuk,¹⁶⁾ když prokazuje, že i podle platného sovětského práva při dědění nemusí vždy jít o bezprostřední sukcesí, aby tak vyvracel, že nemusí jít o univerzální sukcesí, naznačuje nepřímou, že toto chápání bezprostřednosti jakožto důsledku univerzálnosti považuje za samozřejmé. S tímto názorem nemůžeme souhlasit, protože zajisté je možno si představit (a také doložit) právní úpravy, ve kterých univerzální sukcese je spojována s bezprostředním přechodem dědictví

(např. Code Civil — 1807, BGB — 1900), stejně jako se zprostředkovaným přechodem (klasické římské právo, AGB — 1811). Na druhé straně jsou možné i zprostředkované singulární sukcese (The Inheritance Act — 1958, The Intestates Estates Act — 1952), stejně jako bezprostřední (čl. 560, 561 gražd. kod. RSFSR — 1964, § 179 o. z. ČSSR — 1964).

Podobně P. S. Nikitjuk vyvozuje z univerzální sukcese i neodvolatelnost a bezpodmínečnost aktu přijetí, resp. odmítnutí dědictví, aniž by tuto konsekvenci nějak objasňoval. Domníváme se, že ani tyto postuláty z univerzality nevyplývají, neboť se jedná o samostatné prostředky právní techniky, jejichž smyslem je zvýšení efektivnosti právní regulace. Souhlasíme s ním pouze v tom, že tyto požadavky není třeba považovat za specifické principy socialistického dědického práva.

Podle našeho názoru hlavní konkrétní výsledky ideje univerzální sukcese v právní úpravě socialistických států shledáváme jednak v pravidlu o nutnosti přijetí (resp. odmítnutí) dědictví jako celku, a jednak v pravidlu o přirůstání (akrescenci) uvolněných dědických podílů. Tato dvě pravidla spolu úzce souvisejí, a protože se vyskytují ve všech právních řádech socialistických zemí, i když v různých podobách a s různou artikulovaností, budeme se jimi zabývat podrobněji.

Pravidlo o nutnosti přijmout, resp. odmítnout dědictví jako celek považujeme za hlavní projev ideje univerzálnosti, protože je výrazem teze o nedělitelnosti pozůstalosti a vyjadřuje pohled na zůstavitelův majetek jako na jednotný celek. Je výslovně obsaženo ve všech platných občanských zákonících (resp. zákonech o dědění) evropských socialistických zemí, kromě občanských zákonů sovětských republik, kde se naopak v žádném z nich nevyskytuje. Dříve než se budeme tímto pozoruhodným rozdílem zabývat podrobněji, pokusíme se vysvětlit, proč pravidlo o nutnosti odmítnout (resp. přijmout) dědictví jako celek považujeme za nejaktuálnější projev univerzální sukcese v socialistickém právu.

Otevřeně předesíláme, že podle našeho názoru toto pravidlo ve svých důsledcích působí negativně a brání přeměnám majetkových vztahů v socialistické společnosti. Základní příčina, jak se domníváme, spočívá v tom, že nevystihuje adekvátním způsobem realitu těchto majetkových vztahů. Pravidlo o nutnosti odmítnout majetek jako celek, stejně jako celá idea univerzální sukcese, vychází z představy homogenního majetku jednotlivce (ve smyslu prvního ideálního typu, který jsme se snažili popsat výše), avšak právě tato představa je v rozporu se současnou skutečností. Ve většině socialistických zemí v současném stádiu historického vývoje není možno mluvit o jednotném majetku jednotlivců, pokud přežívá institut soukromého vlastnictví. V důsledku toho v mnoha případech je stále ještě často pozůstalost majetkovým souborem sestávajícím z nesořodých a zásadně odlišných částí (majetkový soubor heterogenního typu). Soustředíme-li se na základ pozůstalosti, který obvykle tvoří vlastnictví, pak je patrné, že v těchto případech se rozpadá do dvou částí. Kdežto část tvořící osobní vlastnictví je určena hlavně k uspokojování hmotných a kulturních potřeb občana a členů jeho rodiny, funkce druhé části tvořené soukromým vlast-

nictvím je ve své podstatě odlišná. Rozdíly mezi soukromým a osobním vlastnictvím, jakož i rozdílnosti konkrétní právní úpravy jsou dostatečně zevrubně popsány v literatuře na jiných místech, nebudeme se jimi tedy proto zabývat. Smyslem a cílem této odlišné právní regulace je postupné zatlačování a omezování soukromého vlastnictví naší společnosti. Paradoxní však je to, že v oblasti dědického práva tyto rozdílnosti způsobují účinky téměř cílům protichůdné a působí někdy zcela opačně. V důsledku pravidla o nutnosti zřít dědictví jako celku dědic, který by se jinak rád zřekl té části dědictví, kterou představuje soukromé vlastnictví, tak neučiní, neboť chce zdědit část, kterou tvoří vlastnictví osobní. Takto se občané stávají soukromými vlastníky částečně proti své vůli, protože ke zděděnému osobnímu vlastnictví musí přijmout i vlastnictví soukromé. To, že by se začasť rádi zřekli pouze soukromé části dědictví, považujeme za evidentní, neboť to vyplývá z rozdílné a nevýhodnější úpravy vlastnictví soukromého (např. zvýšení dědických poplatků o 3 %). Jinými slovy, domníváme se, že kdyby dědické právo umožňovalo občanům, aby se mohli zřít odděleně části dědictví, kterou představuje soukromý majetek, ve prospěch státu, docházelo by k tomu v mnoha případech. Tuto hypotézu nemůžeme bohužel doložit potřebnými statistickými údaji, konkrétní sociologický výzkum v této otázce nebyl učiněn. Na druhé straně ho však nepovažujeme za nezbytný, neboť např. každoročně statisticky zjišťovaný počet darování objektů v soukromém vlastnictví ve prospěch státu hypotézu nepřímo potvrzuje. Svazování osobního a soukromého vlastnictví do jednoho nedělitelného celku, které je důsledkem přetrvávání ideje univerzální sukcese, zbavuje oblast dědického práva možnosti aktivního působení na přeměnu společenských vztahů. Přitom se domníváme, že právě dědické právo mohlo by být prvotřídním instrumentem k těmto progresivním přeměnám, neboť by mohlo přirozeným a nenásilným způsobem přispívat k postupnému omezování a zatlačování objemu soukromého vlastnictví. Současný stav právní úpravy vede však k jeho zachovávaní a přesunování na další generace.

Vrátíme se nyní k platné právní úpravě. Jak bylo zmíněno, pravidlo zakazující odmítnutí, resp. přijetí části dědictví, výslovně neupravují pouze sovětské občanské zákoníky, jinak je přímo zakotveno v právu všech ostatních evropských socialistických zemí. Přitom však i většina sovětských teoretiků a převládající praxe ve všech svazových republikách zastává stanovisko, že dědictví je možno odmítnout pouze jako celek. Tento většinový názor je napadán několika autory, kteří tvrdí, že z výslovného zákazu přijetí odkazu s podmínkou (např. čl. 546 OZ RSFSR nebo čl. 581 OZ Moldavské SSR), což je základem většinové argumentace, nevyplývá zákaz částečného přijetí. Neboli jinými slovy, částečné přijetí nelze považovat za podmínku, stejně jako částečné odmítnutí.¹⁷⁾ (Pro větší srozumitelnost podotýkáme, že v sovětském právu je přijetí a odmítnutí dědictví ve vzájemném vztahu přesunováno opačně než v československém, jestliže dědictví není v dané lhůtě přijato, jednostranným — byť neformálním — právním úkonem dědice, považuje se za odmítnuté.) Zastávce tohoto

menšinového stanoviska P. S. Nikitjuk dokonce uvádí, že návrh k vyslovenému zakotvení pravidla zakazujícího částečné odmítnutí v občanském zákoníku Ukrajinské SSR byl zákonodárcem republiky odmítnut, i když nejvyšší soud USSR toto pravidlo prosazuje. Jiný důvod pro připuštění částečného odmítnutí dědictví uvádí K. A. Grave,¹⁸⁾ když dovozuje logicky z obecných principů, že každý, kdo má právo disponovat s určitým celkem, má právo disponovat i s jeho částí.

Na tuto diskusi poukazujeme proto, že podle našeho názoru různost doktrinárních výkladů v této otázce svědčí o potenciální přítomnosti zmíněné tendence k oslabování univerzality nejen v nauce, ale dokonce i v sovětském platném právu samotném. A o vysledování této tendence nám především jde, proto se vyhýbáme zasahovat do vlastní diskuse, která je vedena v rovině výkladu platného práva, neboť naše úvahy se pokoušíme vést v rovině práva budoucího. Přes tuto odlišnost přístupu a s touto výhradou souhlasíme s menšinovou názorovou skupinou pouze v tom smyslu, že nepovažujeme pravidlo o odmítání dědického podílu jako celku za jediné možné.

*

Vzájemná vnitřní souvislost jednotlivých ustanovení dědického práva projevuje se v našem příkladě také v otázce akrescence, neboli přirůstání odmítnutých dědických podílů ostatním spoludědicům. Tato otázka vyvstává, jakmile rozšíříme náš příklad z dosavadního pohledu — jeden zůstavitel — jeden dědic — na více spoludědiců. Především je třeba podotknout, že ten ze spoludědiců, na jehož podíl připadne na rozdíl od ostatních nějaký soukromý majetek, je značně znevýhodněn. Tato skutečnost působí problémy v praxi při uzavírání dědických dohod, zejména v těch případech, kdy není možné nebo žádoucí soukromý majetek dělit. Kromě toho, jestliže dědic soukromého majetku přece jen odmítne dědictví jako celek, v důsledku platné právní úpravy jeho podíl připadne ostatním spoludědicům a problém se pouze přesune. Pravidlo o přirůstání výslovně náš občanský zákoník vyjadřuje pouze nepřímou, a pokud se jedná o dědění ze závěti, je v případě odmítnutí spoludědického podílu odvozováno z fikce, podle které na odmítnutí dědice se hledí, jako kdyby se zůstavitelovy smrti nedožil. Na tom se shodují všichni teoretici a také běžná praxe, patrně pod vlivem setrvávajícího vědomí z úpravy ve středním občanském zákoníku (§ 524 zák. č. 141/1950 Sb.). V současném občanském zákoníku však tato fikce již výslovně obsažena není. Považujeme tuto úpravu za kusou, neboť výslovné zakotvení této fikce přispělo by k odstranění některých pochybností a rozporů, které vznikají v dalších otázkách souvisejících např. při dědické transmisi nebo v otázce možnosti odmítnutí přirůstajícího podílu spoludědice apod. Tato neúplnost naší právní úpravy zvláště jasně vyvstává při srovnání s dědickým právem ostatních socialistických zemí, kde je vždy přirůstání výslovně a zevrubně upraveno. (Polský OZ — 1964 v § 1 020, rumunský OZ — 1865 ve znění 1958 v čl. 696,

bulharský zák. o dědění — 1949 čl. 53, jugoslávský zák. o dědění — 1955 čl. 142 a 143, maďarský OZ — 1959 v § 638 a 639 atd.)

Odchylná je opět pouze úprava ve všech občanských zákonících sovětských republik. Existuje tu totiž navíc zvláštní institut odmítnutí dědictví ve prospěch určeného subjektu (napravlennýj odkaz). Dědic, který odmítá dědictví, buď neurčí nikoho, v jehož prospěch tak činí, a pak nastává ex lege přirůstání rovným dílem ostatním spoludědicům ze zákona, resp. někdy i ze závěti (čl. 551 OZ RSFSR). Kromě toho však může dědic určit osobu, v jejíž prospěch se dědictví zřiká. Možný okruh těchto osob je určen v různých zákonících odlišně. Ve všech republikách je možno zříci se dědictví ve prospěch státu nebo určité státní, družstevní nebo společenské organizace. Podle všech občanských zákoníků je také možno odmítnout dědictví ve prospěch dědiců ze závěti. Co se týče dědiců ze zákona, existují dvě varianty; podle první, která se uplatňuje ve většině republik, je možno odmítnout dědictví ve prospěch dědiců kterékoliv skupiny, tj. i takových, kteří by nebyli povoláni k dědictví (např. čl. 550 OZ RSFSR, čl. 545 OZ BSSR), kdežto podle druhé varianty je to povoleno pouze ve prospěch spoludědiců povolanych k dědění v téže skupině (např. čl. 553 OZ USSR). Toto „adresované odmítnutí dědictví“ neboli zřeknutí se dědického podílu v něčí prospěch je velmi důležitým institutem pro naše zkoumání.

Především je tento institut, jak se domníváme, průlomem do principu univerzální sukcese v samotném platném právu a tudíž dalším výrazem tendence k jejímu oslabování, neboť modifikuje pravidlo o přirůstání, které, jak jsme se snažili prokázat, je konsekvencí tohoto principu. Takováto modifikace ve směru zvětšení dispoziční volnosti dědice by například v našich podmínkách umožňovala částečně řešit popsany problém, před kterým se ocitá každý dědic soukromého majetku, alespoň v tom smyslu, že event. odmítnutí dědictví by mohlo být učiněno ve prospěch státu a soukromý majetek by se nestával „Černým Petrem“, který je někdy přehráván na ostatní spoludědice a nutí je k případnému dalšímu odmítání celých dědických podílů.

S případnou námitkou proti tomuto institutu (adresovaného odmítnutí dědictví), spočívající v tom, že je nadbytečný a může být nahrazen darováním, nelze souhlasit. I když uznáváme významnou souvislost mezi převody inter vivos a mortis causa, která může někdy vést k jejich vzájemnému nahrazování (a to dokonce i proti účelu zákona), domníváme se, že jejich rozdílnosti jsou takového rázu, že nejsou navzájem zastupitelné. Při darování není nikterak omezen okruh subjektů, na které vlastnictví přechází, kdežto při adresovaném odmítnutí dědictví jde pouze o způsob přerozdělení dědických podílů, ve kterém se aktivně projevuje i vůle dědiců. Tato vůle je zároveň omezena pravidly určujícími okruh zákonných dědiců (resp. vůli zůstavitele v závěti), které vyjadřují celkový zájem společnosti. V tomto smyslu, a to považujeme za podstatné, dědické právo je třeba pojímat nikoli pouze jako prostý přechod majetku zemřelé osoby na osoby jiné, ale navíc také jako způsob účelného a uvědomělého přerozdělení zděděného majetku mezi spoludědice navzájem (případně i státu) za

jejich aktivní účasti. K tomuto pojetí ostatně jako by směřovala i některá novější ustanovení našeho občanského zákoníku (např. § 484 odst. 2), týkající se dědických dohod, když dávají spoludědicům možnost přihlédnout k účelnému využití věci v souladu se zájmy společnosti. Podle našeho názoru však prvotřídní příležitost, kterou každé dědění poskytuje k přerозdělení a novému uspořádání majetkových poměrů uvnitř rodiny i ve vztahu ke společnosti jako celku, naše platné dědické právo neumožňuje dostatečně využít. Z psychologického hlediska např. dědic, který je nucen zaplatit dědické poplatky (zvýšené) za zděděný soukromý majetek, který event. ani nechtěl, bude se jistě obtížněji rozhodovat, aby ho potom daroval státu nebo jinému občanovi s tím, že zaplatí další (stejně zvýšené) poplatky z darování, než dědic, který má možnost převést tento majetek přímo na stát při odmítnutí dědictví. V tomto smyslu považujeme sovětskou právní úpravu za efektivnější, neboť lépe umožňuje využít přirozené dynamiky dědických přechodů k přibližování se takovému uspořádání majetkových poměrů ve společnosti, které je jejím cílem.

*

Nakonec je třeba upozornit na to, že ve skutečnosti pravidlo o nedělitelnosti odmítaného dědického podílu stejně jako pravidlo o přirůstání je nepřímým překonáváno i v platném právu socialistických zemí, a to v oblasti soukromého majetku, pokud jde o zemědělskou půdu či zemědělskou usedlost. Ve většině právních řádů socialistických zemí je dědění tohoto majetku upraveno speciálními ustanoveními tak, aby byla zajištěna kontinuita zemědělské produkce.

Zajímavé je, že tyto speciální úpravy jsou zhruba tím zevrubnější a výrazněji odlišnější, čím větší ekonomický význam má soukromé hospodaření jednotlivců v tom kterém socialistickém státě. Nejvýrazněji odlišná je úprava v dědickém právu polském (čl. 1059–1064, 1065, 1967, 1068, 1082 Kodexu civilnego z r. 1965 čl. 12 Konstytucji PLR) a jugoslávském (čl. 3, 153 Zákona o dědění z r. 1955 č. 20/SL), nejméně výrazné pak v občanských zákonících sovětských republik, které zachycují modifikace při dědění kolchozní usedlosti (čl. 560 G. K. RSFSR, čl. 594 G. K. Moldavské SSR apod.) a v ČSSR, kde dokonce odpovídající ustanovení nalezneme pouze v § 40 Notářského řádu. Toto ustanovení nahradilo zákon č. 139/1947 o rozdělení se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, v jehož duchu je stále interpretováno, i když má v současnosti podobu volného diskrečního pokynu.

Všechny tyto odlišnosti jsou ukázkou diferenciací dědění v právu socialistických zemí, vyplývající z heterogenní povahy děděného majetku. Dalo by se proti jejich uvádění namítnout, že mají efemérní charakter a že postupně budou ztrácet význam tak, jak bude ztrácet význam soukromé vlastnictví. To je jistě pravda, nicméně prokazují, jak různorodost majetku vyvolává různorodou právní úpravu.

Kromě toho se však domníváme, že ani potlačení soukromého majetku nepovede k zastavení postupné diferenciací dědění. O tom svědčí četná

a přibývající speciální ustanovení v současné právní úpravě sovětské, která diferencuje různé režimy dědění podle různých objektů, např. odlišně se dědí pojistné úhrady (podle § 24, 33 Pravidel sdruženého životního pojištění z 19. 10. 1972) nebo osobní automobily invalidů (podle usnesení č. 794 z 6. 10. 1969) či drahé kovy (podle čl. 2 notariální instrukce RSFSR z 31. 12. 1955) atd. Také v československém občanském právu je možno shledat různé speciální úpravy, např. při dědění autorských práv § 29 autorského zákona, nebo právo na plnění z titulu pojištění osob (podle § 372 OZ) apod.

Všechny tyto tzv. speciální singulární sukcese ukazují na erosi univerzální sukcese a jejich existenci nelze popřít ani tím, že je z oblasti dědickeho práva vylučujeme.

Podle našeho názoru bude tento proces diferenciacie způsobu dědění pokračovat i v budoucím vývoji socialistického dědického práva. Touto tezí se v našich úvahách dostáváme do oblasti právní prognostiky a tudíž je třeba předeslat, že všechny další závěry o dalším vývoji zkoumané problematiky mají výrazně hypotetický charakter. Přestože nemáme k dispozici dostatek zevrubných vědeckých podkladů z oblasti ostatních společenských a přírodních věd, o které se každá seriózní právní prognóza musí opírat, nedomníváme se, že je nutno rezignovat na jakékoliv výklady do budoucna, naopak považujeme je za nezbytný, byť neúplný a jen diskutabilní závěr zkoumání dané otázky.

Prvou indicií, která nasvědčuje, že idea univerzální sukcese bude ztrácet i nadále svůj význam v socialistickém právu dědickém, je prostá extrapolace popsaných vývojových tendencí v platném právu i jeho aplikaci, jakož i zmíněné nesnáze, které její důsledné uplatňování vyvolává.

Druhým důvodem podporujícím domněnku o další erozi univerzální sukcese je předpokládaný přesun právních forem uspokojování osobních potřeb občanů. Jestliže v současné době stále dominuje jako právní forma individuální vlastnictví, pak je pravděpodobné, že v budoucnu převládnu formy typu osobního užívání. Tento přechod souvisí s procesem vzrůstající integrace společnosti, zvětšování závislosti jednotlivce jako celku, prohlubování dělby práce a v neposlední řadě růstem sociální péče společnosti o jednotlivce. V tomto smyslu je možno pozorovat postupnou přeměnu i uvnitř samotného práva vlastnického od „absolutního panství“ a vypjaté „svobody vlastnické“, k relativně se zvětšující vázanosti vlastníkovy na společnost a jejím rozhodování, zabezpečujícími celospolečenské zájmy. Nutnost zabezpečovat tyto zájmy v komplexní vyspělé společnosti vyžaduje přechod k takovým právním formám, které umožňují ingerenci centrálních orgánů do sféry jednotlivce, a proto vlastnictví pozvolna ztrácí absolutní charakter, a dnešní jeho odlišnosti např. od osobního užívání, zejména věcí dlouhodobé spotřeby, ztrácí na ostroti.

Tyto relativně „moderní“ právní formy uspokojování osobních potřeb občanů vyžadují odlišné konstruování sukcese pro případ smrti (jak se ukazuje na příkladu § 179 čs. OZ), tak, aby bylo zabezpečeno přerozdělení objektů, zejména takových, kterých je nedostatek, za větší účasti společnosti než při dělení vlastnictví.

Třetí skupinou argumentů podporujících danou tezi jsou některé nejnovější poznatky z oblasti ekologie a demografie. Relativně rychle rostoucí populace, ubývání zdrojů energie a surovin, relativní nedostatek potravin spolu s vyčerpáním rezerv zemědělské půdy, znečišťování prostředí jsou faktory, které nutně budou působit na zvyšování celospolečenské kontroly i nad sférou uspokojování potřeb jednotlivců, a tudíž ve směru naznačených přesunů právních forem tohoto uspokojování.

Některé z těchto skutečností mimochodem nutně na druhé straně přispějí ke zvýšení významu dědického práva, např. předpovídaný důraz na výrobu kvalitních dlouhotrvajících výrobků, kterými je možno uspořit spotřebu materiálů a spotřebu energie, povede k nutnosti právního zabezpečení jejich přechodu na další generace. Podobně působí již v současnosti stálý růst objemu osobního majetku jednotlivců ve vyspělé socialistické společnosti.

Dalším faktem významným pro vývoj forem dědění je prodlužování průměrné délky lidského života. Sledujeme-li dynamiku typického dědění v klasické měšťanské společnosti (pro kterou byla tradiční dědickoprávní sukcese adekvátní), pak je možno dospět k závěru, že střídání jednotlivých generací v produkčním období lidského věku je zpravidla doprovázeno děděním. Jinými slovy, odcházející hospodář zpravidla umírá krátce potom, co předal hospodářství svému nástupci, a ten se stává téměř zároveň s nástupem do platného produkčního věku dědicem. Období životního překrývání generací (zabezpečené právně např. institutem výměnku) bylo v minulosti kratší a za takového stavu měla právní instituce univerzální sukcese reálný smysl. Naproti tomu v současné době, i když např. rodiče shromáždí určitý majetkový soubor relativně homogenní, tím, že je určen pouze k osobní spotřebě této rodiny (byt + zařízení + rekreační chata + automobil), nemůže tento soubor jako celek přejít na jejich děti, protože po době, kdy se osamostatňují a zakládají vlastní rodinu, následuje zpravidla pro rodiče ještě poměrně dlouhý úsek jejich života, ve kterém svůj majetek realizují. Pokud jeho část předají dětem (a tak je tomu často) při založení jejich rodin, pak dochází k rozbití tohoto celku, a proto v moderní společnosti nelze hovořit o majetku homogenního typu. Není proto divné, že tato podstatná přeměna v realitě společenských vztahů, spočívající ve změně rytmu střídání generací, vyvolává i přeměny právních forem. Rozmanitost přechodu různých částí majetku vyvolává rozmanitost forem jejich sukcese.

Tyto jen letmo nastíněné hypotézy vyžadovaly by zajisté dalšího zevrubného zkoumání, nicméně se domníváme, že i v této podobě podporují základní záměr této eseje — vyvolat diskusi o tom, zda některé klasické římskoprávní kategorie neztrácejí svůj význam a nepřestávají tak být efektivním nástrojem právního myšlení. Soustředili jsme se pouze na pojem univerzální sukcese, ale podle našeho názoru takových kategorií přetrvává více. Pokusíme se na ně upozorňovat v dalším.

*

- 1) K. Marx, B. Engels: Vybrané spisy, sv. II, SNPL 1954, str. 221.
- 2) B. S. Antimonov, K. A. Grave: Sovetskoje nasledstvennoje pravo, Moskva 1955, str. 50—54.
- 3) F. Jansen, G. Ländrich: Leitfaden des Erbrecht der D. D. R., Berlin 1959, str. 47.
- 4) B. Blagojevič: Nasledno pravo FNRJ sa sa osvrtom na prava drugih država, Beograd 1964, str. 3—4.
- 5) S. Wronkowska, M. Zielinski, Z. Ziembinski: Zasady prawa, PWN 1974; E. A. Lukaševa: Principy socialističeskogo prava, Sov. gos. i pravo, 1970, No. 6.
- 6) J. Gwiazdomorski: Prawo spadkowe w zarysie, Warszawa 1967, str. 63, 73—74, 336.
- 7) V. Tolstoj: Priňjatije nasledstva i otkaz ot jego prinjatija, Sov. justicija 1966, No. 13, str. 22.
- 8) O. S. Joffe: Sovetskoje graždanskoje pravo, 3. díl, Leningrad 1965, str. 291—292.
- 9) V. V. Čerepachin: Pravoprejemstvo po sovetскому graždanskomu pravu, Moskva 1962.
- 10) M. V. Gordon: Nasledovanije po zakonu i po zaveščaniju, Moskva 1967, str. 8.
- 11) P. S. Nikitjuk: Nasledstvennoje pravo i nasledstvennyj proces, Kišiněv 1973, str. 15—25 i jinde.
- 12) B. B. Čerepachin: op. cit., str. 113.
- 13) V. I. Serebrovskij: Očerki sovet'skogo nasledstvennogo prava, Moskva 1953, str. 31, 41, 207 a násl.
- 14) P. S. Nikitjuk: op. cit. str. 16.
- 15) O. S. Joffe: op. cit., str. 281.
- 16) P. S. Nikitjuk: Nasledovanije po novym graždanskim kodeksam, Soc. zakonnost 1965, No. 7.
- 17) K. V. Grave: Voprosy nasledstvennogo prava v praktike Verhovnogo suda SSSR, Moskva 1949, str. 44.

ВОЙТЕХ ЦЕПЛ

Процесс ослабления общего преемства

РЕЗЮМЕ

Цель статьи состоит в даче более точного определения понятия социалистического наследственного права, а также в констатации того, что категория общего преемства, составляющая доселе основу этого определения, утрачивает свое значение.

Отправной точкой анализа служат формально-логические соображения об определении понятия наследственного права. Из них проистекает, что нынешнее традиционное определение наследственного права в подобии общего преемства *mortis causa* исключает из этого понятия все случаи преемства в отдельном правоотношении, признаваемые существующей правовой регламентацией.

В последующем разделе статьи дается историческое толкование развития и функций идеи универсальности, возникшей еще в наиболее древнем римском праве. Несмотря на то, что первоначально она служила как форма перехода всей личной власти в семье, не только имущественных прав, в дальнейшем развитии могла быть воспринята и буржуазным правом на европейском континенте, так как ею блестяще обеспечивалась непрерывная связь между имущественными отношениями общества того времени. В начале буржуазного общества имущество каждой семьи образовало стройную систему взаимно дополняющихся вещей — имущество гомогенного типа, и, следовательно, его переход осуществлялся, естественно, как единого целого. В последующей стадии монополистического капитализма, когда имущество преобразовывается в гетерогенный тип, на первый план выдвигается другой аспект общего преемства, послуживший сохранению этой идеи. Дело в том, что ею обеспечиваются интересы кредиторов относительно удовлетворения возможных требований в части

наследства. В области англосакского права имело место отличающееся развитие, что происходит из отличительного упорядочения собственнических отношений.

В правопорядке социалистических стран категория общего преемства была также воспринята и по своим последствиям проявляется главным образом косвенно. В последнее время в научной литературе и на практике появляются тенденции, свидетельствующие о наличии процесса ослабления последней.

Анализ этих воззрений, а также последствия идеи универсальности в силу их приключения в правопорядке отдельных социалистических стран, составляет содержание последующего и по своему объему наибольшего раздела статьи. Отмечается правило о необходимости принятия или же отказа от наследства в целом и правило относительно приращивания (*jus accrescendi*) доли отпавшего наследника к собственным долям прочих наследников, вызывающие в связи с проведением различия между частной и личной собственностью определенного рода проблемы.

В заключение статьи приводится ряд предположительных установок относительно будущего развития и тенденций правового регулирования данного вопроса. Представляется наличие большей дифференциации способов перехода имущества отдельных лиц на случай их смерти, что связано с внедрением новых правовых форм удовлетворения материальных и культурных потребностей граждан. Эти формы, как правило, позволяют большее вмешательство общества в индивидуальную сферу, что вытекает из возрастающей зависимости личности от коллектива.

Такого рода предполагаемое развитие находит подтверждение и в некоторых новейших познаниях из области экологии и демографии. Относительно быстро возрастающая популяция, сокращение энергетических и сырьевых ресурсов, нехватка продуктов питания, истощение запасов сельскохозяйственных угодий и загрязнение окружающей среды — это фактические обстоятельства, которые будут оказывать влияние на повышение общественного контроля и в области удовлетворения нужд отдельной личности.

VOJTECH CEPL

The Weakening of Universal Succession

SUMMARY

The aim of this article is to define more precisely the term of the Socialist right of succession on one hand, and to point out, on the other hand, the fact that the category of universal succession which until now has formed the basis of this definition, is losing its significance.

The starting points of the analysis are formally logical deliberations on the definition of the right of succession. From them it follows that the so far traditional definition of the right of succession as the universal succession *mortis causa* eliminates from this term all cases of singular succession which are admissible under the present legal form.

In the following historically oriented part, an explanation of the development and function of the idea of universality is given, which had its origin in the ancient Roman law. Though it originally served as a form of transferring all the personal power within the family, not only of the property rights, in the further development it could be accepted by the bourgeois law on the Continent of Europe, since it perfectly secured the continuity of property relations within the society. At the outset of the bourgeois society, the property constituted a harmonic system of things complementing each other — i.e. a property of homogenous type, and thus it was natural that it was transferred in its entirety. In the next stage of the monopolist capitalism, when property changed into that of heterogenous type, another aspect of universal succession emerged, which ensured the subsistence of the idea. It effectively secures

the interest of creditors to satisfy possible claims on the inheritance. There was a different development in the sphere of the Anglo-Saxon law, which stems from a different arrangement of proprietary relations.

The category of universal succession has also been taken over by the Socialist law, and manifests itself especially indirectly, in its consequences. Recently, both in legal literature and in practice, there are tendencies indicating its weakening.

The analysis of these views as well as the consequences of the idea of universal succession in legal orders and during its application in the individual Socialist countries constitutes the core of the article. There is a reference to the necessity of acceptance or rejection of inheritance as a whole, and the rule of accrescence of the disengaged shares of inheritance, which raise certain problems in connection with the differentiation between the private and personal ownerships.

The article ends with several hypothetical views about the development and tendencies in a juristic modification of the problem. A greater differentiation is assumed in the methods of transferring the property of individuals in case of death, which is connected with the shift onto new legal forms of satisfying the material and cultural needs of the citizens. As a rule, these forms enable greater interference of the society into the individual sphere which stems from the growing dependence of the individual on the society.

Also some recent findings in the sphere of ecology and demography are in harmony with such an assumed development. A relatively growing population, a decrease in energy and raw-material resources, a lack of food, an exhaustion of agricultural soil and a pollution of the milieu are the facts which will affect the increase of a control by the whole society also over the sphere of the necessities of life of the individuals.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA No. 3 — 1976

Redakční rada časopisu: prof. dr. Z. Lukeš (předseda),
dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Kinel, doc. dr. E. Kučera,
doc. dr. J. Nezkusil, doc. dr. J. Švestka
Graficky upravil Jiří Novák

© Univerzita Karlova, Praha 1976
Ediční referentka PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků. Vydání 1. Kčs 10,—

46 018

RECEIVED AT THE OFFICE OF THE

SECRETARY OF THE

DEPARTMENT OF THE INTERIOR
WASHINGTON, D. C.
JANUARY 10, 1901

TO THE SECRETARY OF THE
DEPARTMENT OF THE INTERIOR
FROM THE SECRETARY OF THE
DEPARTMENT OF THE INTERIOR

Kčs 10,—